

ΕΡΓΟΝ Φ. ΔΕΜΠΛΑΧ

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΟΜΣΕΝ

ΠΑΝΔΘΗΝΔΙΑ

ΕΤΟΣ Δ'
31 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΥ 1904

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΜΟΜΣΕΝ

Θέλων ὁ Γάλλος φιλόλογος Λουδοβίκος Ἀβέναν καθορίσῃ ἐν τῷ εἰσιτηρίῳ αὐτοῦ μαθήματι τῆς λατινικῆς φιλολογίας ἐν τῷ Κολλεγίῳ τῆς Γαλλίας ἀκριβέστερον καὶ σαφέστερον τὴν ἐπιστήμην τῆς ἀρχαιότητος, ἢ μᾶλλον τὸ σύνολον τῶν μαθήσεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀρχαιότητα, τὴν κατὰ συνθήκην δηλαδὴ ὀνομαζομένην κλασσικὴν φιλολογίαν, λέγει ὅτι ἡ φιλολογία εἶναι μία ἐκ τῶν χρονολογικῶν ἐπιστημῶν, μία δηλαδὴ ἐξ ἐκείνων τῶν ἐπιστημῶν, αἵτινες ἔργον ἔχουσι τὴν ἐξέτασιν τῶν ποικίλων προϊόντων τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, γλωσσῶν, καλλιτεχνίας, βιομηχανίας, καθιδρυμάτων, θρησκευμάτων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἐκείνας, τῶν ὁποίων ἔργον εἶναι ἡ ἔρευνα τῶν προϊόντων τῆς φύσεως. Κατ' αὐτὸν ἡ φιλολογία εἶναι ἡ μέθοδος τῆς ἐρεύνης ἐν τῇ γενικωτάτῃ μαθήσει τῆς ἱστορίας¹. Μὲ ἄλλας λέξεις εἶναι ἡ ἀκριβὴς καὶ λεπτομερὴς ἐξέτασις τῶν ἀρχαίων πηγῶν διὰ τῆς ἐπιστημονικῆς κρίσεως καὶ ἐρμηνείας, ὥστε ἐξ αὐτῶν νὰ παραχθῇ ὅσον τὸ δυνατόν ἀσφαλεστέρα ἡ ἀναβίωσις τῆς ἀρχαιότητος κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς ἐκδηλώσεις, νὰ ἀποτελεσθῇ ἡ ἱστορία τῶν δύο ἀρχαίων κλασσικῶν ἐθνῶν, τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Ῥωμαίων, εἰς οὓς ὀφείλεται ὁ πολιτισμὸς τοῦ κόσμου, ἡ ἱστορία κατὰ τὴν εὐρυτάτην καὶ γενικωτάτην σημασίαν τῆς λέξεως, ὅχι ἡ ψιλλὴ ἀφήγησις μαχῶν καὶ πολέμων καὶ διαδοχῆς

¹ Τὸ κυριώτατον μέρος τοῦ ἀξιολόγου μαθήματος τοῦ Ἀβέναν, τὸ πραγματευόμενον περὶ τοῦ τί εἶναι ἡ φιλολογία, ἔχω πρὸ ἐτῶν μεταφράσῃ καὶ δημοσιεύσῃ ἐν τῷ περιοδικῷ συγγράμματι Ἑβδομάδι (τόμ. Β', 1885, σελ. 253 ἑξ.).

βασίλειων, ἀλλ' ἡ μεγαλοπρεπὴς εἰκὼν ὀλοκλήρου τοῦ ἐθνικοῦ τῶν δύο λαῶν βίου, ἡ νεκρανάστασις αὐτόχρομα τοῦ μεγάλου παρελθόντος.

Τὴν μαγικὴν ἐκείνην ράβδον, δι' ἧς διαλύεται ὁ ζόφος τοῦ παρελθόντος καὶ κατορθοῦται τοῦ νεκροῦ κόσμου ἡ ἀνάστασις εἰς ἐναργῆ ἱστορικὴν φανέρωσιν, ὀλίγοι ἐκ τῶν ἐπιστημόνων ἔλαβον παρὰ Θεοῦ τὸ δῶρον νὰ μεταχειρισθῶσι τόσο ἀριστοτεχνικῶς καὶ τόσο ἀποτελεσματικῶς, ὅσον ὁ ἐπιφανὴς ἀνὴρ, ὅστις ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα ἔξ ἐτῶν ἀπέθανε κατὰ τὸν παρελθόντα Ὀκτώβριον ἐν Βερολίνῳ, ἀφῆσας μέγα πένθος καὶ εἰς τὴν πατρίδα του Γερμανίαν καὶ εἰς τὴν παγκόσμιον ἐπιστήμην. Δικαίως ἐθρήνησεν ἡ Γερμανία τὸ μέγα τέκνον τῆς, τὸν ἐπιφανέστατον ἱστορικὸν καὶ ἓνα τῶν μεγίστων φιλόλογων καὶ νομομαθῶν τοῦ λήξαντος αἰῶνος, ὅστις εἶχεν ὡς πρὸς τὰ γράμματα τὴν αὐτὴν ὑπέροχον θέσιν, ἦν ὡς πρὸς τὰ στρατιωτικὰ ὁ Μόλιτσε καὶ τὴν πολιτικὴν ὁ Βίσμαρκ, δικαίως δὲ ἐκαλύφθη διὰ πένθους καὶ ἡ Ἐπιστήμη, διότι ὁ δεξιώτατος καὶ πεφωτισμένος νοῦς τοῦ Μόμσεν καὶ ἡ μέχρι βαθυτάτου γήρατος καὶ ἐσχάτης πνοῆς παραδειγματικὴ φιλοπονία του, ἠδύρνε τὸ κράτος αὐτῆς καὶ ἐξέτεινε τὰ ὄρια τῆς ὄχι εἰς ἓνα οὐδὲ εἰς δύο, ἀλλ' εἰς πλείονας καὶ σημαντικοὺς αὐτῆς κλάδους. Διότι ἐκαλλιέργησεν ὑπερόχως ὁ μέγας ἱστορικὸς καὶ τὴν νομικὴν ἐπιστήμην, τὴν βάσιν τοῦ πνευματικοῦ καὶ πολιτικοῦ βίου τῶν Ῥωμαίων, καὶ τὴν νομισματολογίαν, καὶ τὴν καθ' ὅλου ἀρχαιολογίαν, καὶ τὴν ἐπιγραφικὴν, καὶ τὴν κυρίως φιλολογίαν μετὰ τῆς

κριτικής τῶν κειμένων, καὶ πᾶσαν ἄλλην σχετικὴν μάθησιν, ἥτις ἐμελλε νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀρχιτεκτόνησιν τοῦ μεγάλου οἰκοδομήματος, τὸ ὁποῖον εἶχε καταστήσῃ σκοπὸν τοῦ βίου του, τῆς Ἱστορίας τῶν Ῥωμαίων. Ἐδίδαξεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1848 μέχρι τοῦ παρόντος ἔτους, ἐκ περιτροπῆς, εἰς τὰ Πανεπιστήμια τῆς Λειψίας, τῆς Ζυρίχης, τῆς Βρεσλαβίας, τοῦ Βερολίνου, νομικὰ καὶ φιλολογικὰ μαθήματα, ἐπεχείρησε κατ' ἐπανάληψιν ἐπιστημονικῶς περιηγήσεις εἰς τὴν Ἰταλίαν καὶ ἀνὰ τὰς διαφόρους τῆς Εὐρώπης βιβλιοθήκας, ὅπου εἰλικον τὴν ἐρευνητικὴν αὐτοῦ διάνοιαν οἱ ἐν ταῖς μεγάλας βιβλιοθήκαις ἀποκείμενοι θησαυροὶ τῶν χειρογράφων, ὑπῆρξε τὸ κόσμημα τῆς Ἀκαδημίας τοῦ Βερολίνου καὶ δι' αὐτῆς συνετέλεσε ὅσον οὐδεὶς ἄλλος εἰς τὸ νὰ ἀχθῆ εἰς πέρας μία τῶν μεγίστων φιλολογικῶν τῆς ἐποχῆς μας ἐπιχειρήσεων, ἡ ἐκδοσις τοῦ Σώματος τῶν λατινικῶν ἐπιγραφῶν, ἀνεσκάλευσε πάντα τὸν ρωμαϊκὸν βίον καὶ πᾶσαν τοῦ βίου ἐκείνου λεπτομέρειαν, ὑπερέβη κατὰ πολὺ τὸν Νεΐβουρ, εἰς δὲν ὀφείλει νέαν ζωὴν ἡ ρωμαϊκὴ ἱστορία, ἐπιλοπόνῃσε σοφώτατα βιβλία, εἰς ἃ ἐδησάουρισε τῶν μελετῶν αὐτοῦ τὰ πορίσματα καὶ τῆς φώτεινῆς διανοίας του τὰ ἐπινοήματα, ἐμελέτησε τῶν διαφόρων τῆς παλαιᾶς Ἰταλίας ἐθνῶν τὰς διαλέκτους, εἰργάσθη, ἡγωνίσθη, διεφώτισεν, ἐφιλοπόνησεν, ἐδημιούργησεν. Οὐδέποτε ἡ περὶ τὰς λεπτομερείας ἐνασχόλησις ἡμαῦρωνεν ἐν τῇ διανοίᾳ του τὴν ἐννοιαν τοῦ συνόλου, ἦν συνελάμβανε πάντοτε ἀπὸ περιοπῆς καὶ κατὰ τρόπον ἐπιβλητικὸν ἢ δξύτης τοῦ πνεύματός του, ἦν τόσον θαυμασίως ἐξωτερικεύετο τὸ ἀέτειον βλέμμα του τὸ διακρινόμενον καὶ ἐν τῇ ἀριστοτεχνικῇ εἰκόνι τοῦ Λέμπαχ. Πᾶσά του ἔρευνα καὶ πᾶσά του ἀνακάλυψις ἀποκαθίστα καὶ μίαν ἀλήθειαν ὡς πρὸς τὸν βίον τῶν Ῥωμαίων, διότι τοῦτο ἔχει τὸ ἴδιον ἢ κλασσικὴ φιλολογία αἱ ἀνακαλύψεις αὐτῆς εἶναι ἀποκαταστάσεις τοῦ παλαιοῦ. Μία νέα διόρθωσις ἐσφαλμένου χωρίου, μία νέα ἀνακάλυψις παύρου ἢ ἐπιγραφῆς ἢ νομίσματος, ἐπαναφέρει τὰ πράγματα εἰς τὴν παλαιάν αὐτῶν κατάστασιν, τὴν ὀρθὴν καὶ ἀληθῆ. Καὶ τοῦ Μόμσεν λοιπὸν τὸ καθόρθωμα τοῦτο εἶναι, ὅτι συνετέλεσεν ὅσον ὀλίγοι εἰς τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἀληθείας τοῦ παρελθόντος, διὰ τούτου δὲ καὶ τὴν δρεξίαν τοῦ εἰδέναι ἐπλήρωσε, τὴν κατ' ἐξοχὴν ἰδιαίτουσαν εἰς τὸν ἀνθρώπον, καὶ ἀσφαλτέστερα κατέστησε τὰ διδάγματα, τὰ ὁποῖα ἐκ τοῦ παρελθόντος πορίζεται τὸ παρόν.

Ἄλλ' ὅσον καὶ ἂν ἦτο μεγάλη ἡ διάνοιά του, ἦτο διάνοια ἀνθρωπίνη, καὶ διὰ τοῦτο ὄχι ἀπηλλαγμένη σφαλμάτων ἢ ἐσφαλμένων κρίσεων. Ἐπεκρίθη διὰ τοῦτο ὑπὸ πολλῶν ὁμοτέγων ὁ περιφανῆς διδάσκαλος, καὶ ἡμισητήθησαν, ὡς πρὸς τὰς λεπτομερείας πάντοτε, τινὰ πορίσματα τῶν ἐρευνῶν του, ἀλλ' ἐλέχθη ἐπίσης περὶ αὐτοῦ ὅτι εἶναι διδακτικώτατος καὶ ἐκεῖ, ἐνθα πλανᾶται. Σπουδαιότερα ὑπῆρξεν ἡ ἀντίδρασις τῶν μὴ ἀποδεχομένων τὰς κρίσεις αὐτοῦ ὡς πρὸς τὰ γενικώτερα ζητήματα· ὁ ἀγὼν τότε ἦτο ὄχι περὶ τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ περὶ τῆς ἐκτιμήσεως τῶν πραγμάτων. Ἐκεῖ δὲ μάλιστα, ὅπου ἀποτομώτερον φανεροῦνται αἱ περὶ τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων ἀτομικαὶ αὐτοῦ κρίσεις καὶ σκέψεις, καὶ μᾶλλον συγκεκριμένως διατυποῦνται αἱ ἰδέαι του, εἶναι τὸ κυριώτατον αὐτοῦ ἔργον, ἡ *Ῥωμαϊκὴ Ἱστορία* του, ἀποτελουμένη ἐκ τριῶν μεγάλων τόμων (ὀγδόη ἐκδοσις τῷ 1888), εἰς οὗς προστέθη καὶ ὁ πέμπτος, οὐδέποτε ἐκδοθέντος τοῦ τετάρτου. Τὸ μέγα τοῦτο ἱστορικὸν μνημεῖον, τὸ ὁποῖον ἂν δὲν εἶναι τὸ σημαντικώτατον ἱστορικὸν σύγγραμμα τοῦ 19 αἰῶνος, εἶναι πάντως ἐν ἐκ τῶν σημαντικωτάτων, ἔχει μεταφρασθῆ εἰς τὰς κυριωτάτας τῶν εὐρωπαϊκῶν γλωσσῶν, μετὰ τινα δὲ χρόνον καὶ ἀφείλη καὶ ἡ Ἑλλὰς ἑλληνικὴν αὐτοῦ μετάφρασιν εἰς τὴν φιλοδομοσίαν καὶ τὴν ἐλευθεριότητα τοῦ Γρηγορίου Μαρασλή.

Ἐν τῇ *Ῥωμαϊκῇ Ἱστορίᾳ* εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὑποκειμενικὸς ὁ Μόμσεν, κρίνει τὰ πράγματα συμφώνως πρὸς ὀρισμένους ἀρχάς, τὰς ὁποίας θεωρεῖ ἀπολύτως ὀρθὰς καὶ ἀπαραβάτους. Ὁ νόμος, κατ' αὐτόν, εἴτε καλὸς εἴτε κακός, πρέπει νὰ ἀρχῇ καὶ νὰ δεσποζῇ πάντων, ἀνευ συζητήσεων, ἀνευ ὑπεκφυγῶν. Τύραννος πρέπει νὰ εἶναι ὁ νόμος καὶ πρὸς αὐτὸν τυφλὴ καὶ αὐτόχρημα στρατιωτικὴ πρέπει νὰ εἶναι ἡ ὑπακοή. Οὐδεμίαν σημασίαν ἔχουσιν οἱ ψιλοὶ τύποι καὶ οἱ θεσμοί· οἱ ἄνδρες οἱ κυβερνῶντες πρέπει νὰ εἶναι σοβαροὶ, ἱκανοὶ καὶ ἐνάρετοι, φιλόνομοι καὶ πατρικοί. Οὐδὲν σημαίνει ἡ ἐλευθερία, ἂν δὲν συνυπάρχῃ μετ' αὐτῆς ζωηρὸν τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα καὶ πρὸ πάντων ἂν δὲν συνυπάρχῃ ἡ δύναμις. Ἡ δύναμις εἶναι ὁ κυριώτατος παράγων πάσης τροπῆς τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου. Ἐχει ἰδιαιτέραν ὁ ἱστορικὸς πίστιν καὶ ἀφοσίωσιν πρὸς τὸ ρωμαϊκὸν ἔθνος καὶ τὸν ρωμαϊκὸν χαρακτήρα — πρὸ τῆς διαφθορᾶς αὐτῶν — καὶ σχεδὸν ἀποτελοῦσι τὸ ἰδεῶδες αὐτοῦ ἡ Ῥώμη καὶ τὰ ρωμαϊκὰ δόγματα.

Θέλων νὰ ἐπικρίνῃ ἐκείνους, οἵτινες διατείνονται ὅτι ὁ Φλαμίνιος καὶ οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐσοῦδαζον ἀνακηρύττοντες τὸ πολυθρύλητον ἐκεῖνο κήρυγμα τῆς ἐλευθερίας τῆς Ἑλλάδος, γράφει ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ* του τὰς ἐξῆς κρίσεις, τὰς ὁποίας παραθέτομεν ὡς κατ' ἐξοχὴν χαρακτηριστικᾶς.

«Μόνον ταπεινὴ κακοπιστία ἢ νόσηρὰ αἰσθηματικότης θὰ ἠδύνατο νὰ δυσχυρισθῇ, ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι τὴν ὑπ' αὐτῶν ἀνακηρυττομένην ἐλευθερίαν τῆς Ἑλλάδος δὲν ἐξελάμβανον ὑπὸ σπουδαίαν ἐποψίν. Οὐδεὶς ἄλλος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν τὸ μεγαλοπρεπὲς σχέδιον τῶν Ῥωμαίων κατέληξεν εἰς ἐλαϊνὸν οἰκοδόμημα, εἰμὴ μόνον ἢ ἐντελής ἠθικὴ καὶ πολιτικὴ παραλυσία, εἰς τὴν ὅποιαν τότε εὐρίσκεται τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος. Δὲν ἦτο μικρὸν πρῶγμα, ὅτι μία ἰσχυρὰ δύναμις, ἥτις εἶχε συνηθίσῃ νὰ θεωρῇ τὴν Ἑλλάδα ὡς ἰδίαν πατρίδα καὶ ὡς τὸ ἱερὸν τῶν πνευματικῶν καὶ ἰδανικωτέρων αὐτῆς συμφερόντων, ἀπέδιδεν εἰς αὐτὴν τὴν ἀπροσδοκῆτως διὰ τῆς κραταΐας αὐτῆς χειρὸς πλήρη τὴν ἐλευθερίαν, καὶ παρεχώρει εἰς πᾶσαν ἑλληνικὴν πολιτείαν τὴν ἀπαλλαγὴν ἀπὸ πάσης ξενικῆς κατοχῆς, ἀπὸ πάσης ξενικῆς φρουρᾶς, καὶ ἀπεριόριστον αὐτονομίαν. Εἶναι ἄξιοι οἴκτου ὅσοι ἠθέλον ἀποδώσῃ πάντα ταῦτα εἰς πολιτικὸν ὑπολογισμόν. Ὁ πολιτικὸς ὑπολογισμὸς ὑπῆγόρευσε μόνον εἰς τοὺς Ῥωμαίους τὴν ἰδέαν τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, ἐπραγματοποίησεν ὅμως τὴν ἰδέαν ὁ φιλελληνισμὸς, ὅστις τότε μάλιστα εἶχεν ἀπίστευτον δύνάμιν ἐν Ῥώμῃ καὶ κατεῖχε πρὸ πάντων αὐτὸν τὸν Φλαμίνιον. Ἄν ὑπάρχῃ πρᾶγμα διὰ τὸ ὁποῖον πρέπει τις νὰ μεμψῆ τοὺς Ῥωμαίους, εἶναι, ὅτι ἡ γοητεία τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνόματος ἐμπόδισε πάντας καὶ κατ' ἐξοχὴν τὸν Φλαμίνιον, ὅστις δὲν ἔδωκε προσοχὴν εἰς τοὺς εὐλόγους διαταγμούς τῆς συγκλήτου, νὰ διακρίνωσι κατ' ὄλην αὐτῆς τὴν ἑκτασιν τὴν ἐλαϊνότητα τῆς τότε ἑλληνικῆς πολιτικῆς, καὶ ὅτι ἐνεκα τούτου δὲν περιορίσαν τὰς ἀταξίας τῶν διαφόρων κοινοτήτων, αἵτινες ἐξ αἰτίας τῶν ἐσωτερικῶν διχονοιῶν καὶ τῶν ἐξωτερικῶν ἀμοιβαίων ἐριδῶν οὔτε εἰς σοβαρὰν τινα ἐνέργειαν ἦσαν εἰς κατάστασιν νὰ προβῶσιν, οὔτε ἠδύνατο νὰ ἡσυχάζωσιν. Ὅπως εἶχον λοιπὸν τότε τὰ ἑλληνικὰ πράγματα, ἔπρεπε μᾶλλον νὰ καταλυθῇ ὀριστικῶς ἡ ἐλαϊνὴ ἐκείνη καὶ συγχρόνως ἐπιβλαβὴς ἐλευθερία καὶ νὰ ἀντικατασταθῇ διὰ μιᾶς ἐπιτοπίου ἰσχυρᾶς διοικήσεως. Ἡ ἐπικρατήσασα ἀσθενὴς πολιτικὴ

τῶν αἰσθημάτων, με ὄλην τὴν κατ' ἐπίφασιν φιλανθρωπίαν τῆς ἦτο κατ' οὐσίαν πολὺ ἐπιβλαβεστέρα καὶ τῆς βαρυτάτης κατοχῆς. Ἐν Βοιωτίᾳ, λόγου χάριν, ἠγαγκάσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ὅπως εἶδομεν, ἂν ὄχι νὰ προκαλέσωσι, τοῦλάχιστον ὅμως νὰ συγχωρήσωσι τὴν πολιτικὴν δολοφονίαν, διότι ἀπόφασιν ἔχοντες νὰ ἀποσύρωσι τὰ στρατεύματα αὐτῶν ἐκ τῆς Ἑλλάδος, δὲν ἠδύνατο βεβαίως νὰ ἐμποδίσωσι τοὺς πρὸς τὴν Ῥώμην συμπαθοῦντας Ἑλληνας ἀπὸ τοῦ νὰ ἀμύνωνται αὐτοδικοῦντες, ὅπως ἦτο ἡ συνήθεια τοῦ τόπου. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ ἡ Ῥώμη ἔπασχεν ἐξ αἰτίας τῶν χαλαρῶν μέτρων, τὰ ὁποῖα ἔλαβεν. Ὁ πρὸς τὸν Ἀντίοχον πόλεμος δὲν θὰ συνέβαινε, ἂν δὲν εἶχε διαπραχθῆ τὸ πολιτικὸν σφάλμα τῆς ἀπελευθερώσεως τῆς Ἑλλάδος, καὶ δὲν θὰ κατήντα ὁ πόλεμος ἐκεῖνος ἐπικίνδυνος εἰς τοὺς Ῥωμαίους, ἂν δὲν διεπράττετο τὸ στρατιωτικὸν σφάλμα τῆς ἀνακλήσεως τῶν φρουρῶν ἐκ τῶν κυριωτάτων φρουριῶν τῶν εὐρωπαϊκῶν συνόρων. Ἡ ἱστορία ἔχει μίαν Νέμεσιν διὰ πᾶν σφάλμα· τιμωρεῖται ἐπίσης ἡ ἀνίσχυρος φιλελευθερία, ὅπως καὶ ἡ ἀσύνετος γενναιοφροσύνη.»

Δὲν εἶναι δὲ μόνον ὑποκειμενικὸς ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ* του ὁ Μόμσεν, ἀλλὰ καὶ νεωτεριστικὸς. Παριστάνει δηλαδὴ καὶ τὰς παλαιὰς σχέσεις τὰς πολιτικὰς καὶ κοινωνικὰς ὄχι μόνον κατὰ τὴν νεωτέραν ἀντίληψιν, ἀλλὰ καὶ μεταχειρίζομενος ὄρους καὶ φράσεις ἐντελῶς νεωτεριστικᾶς. Εἶναι δὲ ἔξοχον τὸ ἔπος του. Ἡ συμπύκνωσις τῶν ἐνοιῶν ὑπενθυμίζει τὰς ἱστορίας τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Τακίτου. Οὐδαμοῦ ὅμως διακρίνεται ἔχνος ἀπομιμήσεως, τὰ πάντα παρὰ τῷ Μόμσεν καὶ φράσεις καὶ περίοδοι καὶ τρόποι ἐκφράσεως ἔχουσι χαρακτῆρα ἀτομικόν. Εἶναι σχεδὸν βαρὺς καὶ σιδηρόκοτος ὁ λόγος του. Αἱ λέξεις παρηγοῦσιν οὕτως εἰπεῖν πρὸς τὰ πράγματα. Ὁ ἀναγινώσκων τὰ γερμανικὰ τοῦ Μόμσεν αἰσθάνεται ὄχι μόνον τὴν ἐπιβολὴν τοῦ μεγάλου ἱστορικοῦ, ἀλλὰ καὶ αὐτὴν τὴν περιώνυμον *maiestatem* τοῦ ἱστοριογράφου μέγαλοκράτορος Δήμου τῶν Ῥωμαίων. Οὐδαμοῦ διαφαίνεται ἡ τερπνὴ ἀνθηρότης τῆς Ἑλληνικῆς Ἱστορίας τοῦ Ἐρνέστου Κουρτίου, οὐδαμοῦ ὁ λέων γελᾷ, καὶ ὅμως συναρπάζει ὁ λέων καὶ συγκλονεῖ καὶ κινεῖ τὸν θαυμασμόν.

Κατὰ φυσικὸν λόγον αἱ ἐν τῇ *Ἱστορίᾳ* πολιτικαὶ κρίσεις τοῦ Μόμσεν, ἀκόμη δὲ περιοσιότερον αἱ λογοτεχνικαί, ὅπως εἶναι λόγου χά.

ριν ή ταπεινώσις του Κικέρωνος άπέναντι του Καίσαρος, ξμελλον πολλὰς νά κινήσωσιν αντίρροήσεις, και τῷ ὄντι ἐκίνησαν ὄχι ὀλίγας. Ὁ ἐπιφανής λατινιστής Λουκιανὸς Μύλλερ, ὁ πρό πέντε ἐτῶν ἀποβιώσας, συμβουλευὼν ἐν τῷ προλόγῳ τῆς Γραμματολογικῆς Βιογραφίας τοῦ Ὁρατίου (σελ. 10 τῆς ἑλλην. μεταφρ. ὑπὸ Σ. Κ. Σακελλαροπούλου ἐν Ἀθήναις τυπογρ. Ἐστίας 1894) ὅτι εἶναι καιρὸς νὰ γραφῶσιν ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλαι πολλὰι τοιαῦται μονογραφαί περὶ τῶν λατίνων ποιητῶν, προσθέτει τὰ ἑξῆς: «Ἄλλως θὰ ἤρχετο ἴσως καιρὸς ὅτε οἱ λόγιοι θὰ ἐνόμιζον ὅτι αἱ περὶ τῶν Ρωμαίων συγγραφεῶν γνώμαι τοῦ κ. Μόμσεν εἶναι βαθύταται ἀποκαλύψεις ἱστορικῆς καὶ γραμματικῆς σοφίας. Καὶ τώρα δὲ ἀκόμη εἶναι καταφανῆ τὰ κακὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐπήνεργον εἰς ἐκείνους, ὅσοι δὲν ἔχουσιν ἀκόμη τὴν προσήκουσαν ὠριμότητα.» Τὸ βέβαιον ὅμως εἶναι ὅτι ἡ μεγαλότεχος ἱστορικὴ εἰκὼν τοῦ Μόμσεν, ἐν τῇ ὁποίᾳ βλέπομεν ζωντανὴν τὴν ἐκτύλιξιν ὁλοκλήρου τοῦ πολιτικοῦ, κοινωνικοῦ, στρατιωτικοῦ, οικονομικοῦ, ἐπιστημονικοῦ, γραμματικοῦ, καλλιτεχνικοῦ καὶ ἐμπορικοῦ βίου τῶν Ρωμαίων, καὶ ἀποθανυμάζομεν τὴν μοναδικὴν ἐπίδοσιν τοῦ ἔθνους αὐτῶν, οὔτινες ἀφορηθέντες ἐκ μικρῶν καὶ ταπεινοτάτων, ὄχι μόνον ὑπέταξαν πᾶσαν περίπου τὴν οἰκουμένην, ἀλλὰ καὶ κατεσκευάσαν ἀνυπερβλήτον σχεδὸν εἰς τοὺς ἐπιγινόμενους τὴν ὑπεροχὴν τῆς δυναστείας των, καθὼς λέγει ὁ Πολύβιος, εἶναι, μὲ ὅλας τὰς ἀντιλεγόμενας τοῦ συγγραφεῶς κρίσεις, *κτῆμα ἐς αἰί.*

Ἄνθρωπος ὁ Μόμσεν, τόσον ὑπέροχος καὶ τόσον περιληπτικός, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ εἶναι ἐντελὼς φιλόλογος καὶ νὰ μὴ ἀναμιχθῇ ὅπως δῆποτε εἰς τὰ πολιτικὰ πράγματα καὶ τὰς πολιτικὰς περιπέτειας τῆς πατρίδος του. Δὲν θὰ παρεκλογυθῆσωμεν ἡμεῖς τὸ πολιτικόν του στάδιον, οὔτε τὰς καταδιώξεις του κατὰ τὸ 1848, οὔτε τὴν κατόπιν δρασίμν του ἐν τῷ κοινοβουλίῳ ἢ κατὰ τὰ μεγάλα ἱστορικὰ γεγονότα τῆς Γερμανίας, οὔτε τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς τρεῖς κατὰ σειράν αὐτοκράτορας καὶ πρὸς τὸν Βίσμαρκ, οὐδὲ θὰ δεξωμεν ποῖον μέρος ἔλαβε κατὰ τὸν γαλλογερμανικὸν πόλεμον ἢ ὅπου ἐπὶ τῆς Γερμανίας ἀνεκινήθη ἡ γερμανικὴ ἰδέα. Προτιμῶμεν νὰ περατώσωμεν τὸ μικρὸν τοῦτο δοκίμιον, τὸ ὁποῖον ἀπέβη ἴσως μακρότερον τοῦ δέοντος, παραθέτοντες τὴν περιγραφὴν, ἣν ἔχει ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ ὁ Μόμσεν, τοῦ βασιλέως τῆς Μακεδονίας Φιλίππου τοῦ Ε'

τοῦ πολεμήσαντος πρὸς τοὺς Ρωμαίους. Εἶναι μία ἐκ τῶν πολλῶν ἀριστοτεχνικῶν εἰκόνων, αἵτινες κοσμοῦσι τὴν Ἱστορίαν.

«Ὁ Φίλιππος δὲν ἦτο μὲν ἀσημαντὸς ἄνθρωπος, ἀλλὰ δὲν ἦτο ὅμως ὁ ἄνθρωπος, τὸν ὁποῖον ἐχρειάζετο τότε ἡ Μακεδονία. Ἦτο ἀληθῆς βασιλεὺς κατὰ τὴν ἀρίστην καὶ κατὰ τὴν χειρίστην συγχρόνως σημασίαν τῆς λέξεως. Ἡ ζωηρὰ συναίσθησις τῆς ἀπολύτου αὐτοῦ ἐξουσίας ἀπειλεῖ τὸ κυριώτατον τοῦ χαρακτήρος του γνώρισμα. Ἐσεμνύνετο διὰ τὴν πορφύραν του, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν προσωπικὴν του ὑπεροχὴν. Καὶ δὲν εἶχεν ἄδικον νὰ σεμνύνηται. Εἶχεν ἀποδείξῃ ὄχι μόνον ἀνδρείαν στρατιώτου καὶ βλέμμα στρατηγῶν, ἀλλὰ καὶ κείραν μεγάλην περὶ τὴν διεύθυνσιν τῶν δημοσίων πραγμάτων, ὅσας ἠθελε προσβληθῇ τὸ αἰσθημα τῆς μακεδονικῆς αὐτοῦ τιμῆς. Νοημονέστατος ὦν καὶ εὐφρέστατος, προσεῖλκεν ἐνκόλως πρὸς ἑαυτὸν πάντα ἄνθρωπον, ὃν ἠθελε νὰ προσελκύσῃ, καὶ πρὸ πάντων τοὺς δεξιωτάτους καὶ τοὺς κατ' ἐξοχὴν μεμορφωμένους, ὅπως λόγου χάριν τὸν Φλαμίνιον καὶ τὸν Σκηπίωνα. Ἦτο πρὸς τοῦτοις ἀριστος συμπότης καὶ επικίνδυνος εἰς τὰς γυναῖκας, ὄχι μόνον ἕνεκα τοῦ βασιλικοῦ ἀξιώματός του. Ἀλλὰ συγχρόνως ἦτο καὶ εἰς ἐκ τῶν ὑπεροπτικωτέρων καὶ ἀνοσιωτέρων ἀνδρῶν, οὓς ἐγέννησαν οἱ ἐπαίσχυντοι ἐκείνοι χρόνοι. Ἐσυνήθιζε νὰ λέγῃ ὅτι οὐδένα ἄλλον ἐφοβεῖτο πλὴν τῶν θεῶν, φαίνεται ὅμως ὅτι οἱ θεοὶ ἐκείνοι ἦσαν οἱ αὐτοὶ, πρὸς οὓς καθ' ἑκάστην ἔθνευ ὁ ναυαρχος αὐτοῦ Δικαίαρχος, ἡ Ἀσέβεια δηλαδὴ καὶ ἡ Παρανομία. Δὲν ἐσέβετο οὐδὲ τὴν ζωὴν τῶν συμβούλων αὐτοῦ καὶ τῶν συντελούντων εἰς τὴν ἐβδόωσιν τῶν σχεδίων του, δὲν ἀπηξίωσε δὲ νὰ κορέσῃ τὴν ἐναντίον τῶν Ἀθηναίων καὶ τοῦ Ἀττάλου μανιώδη ὀργὴν του καταστρέφων σεπτὰ μνημεῖα καὶ ὀνομαστὰ καλλιτεχνήματα. Ἐθεώρει, καθὼς λέγεται, ὡς πολιτικὸν ἀξίωμα ὅτι ὁ θανατώσας τὸν πατέρα ἔπρεπε νὰ θανατώσῃ καὶ τὸν υἱόν. Πιθανὸν νὰ μὴ ἦτο τῷ ὄντι δι' αὐτὸν ἡδυπαθῆς ἀπόλαυσις ἡ σκληρότης, ἀλλ' ὅμως ἐξελάμβανε τὴν ζωὴν καὶ τὰ καθήματα τῶν ἄλλων ὡς ἐντελὼς ἀδιάφορα πράγματα, ἡ δὲ ἀκαμπτὸς καὶ ἀμὴ καρδία του δὲν εἶχεν οὐδὲ τὰς μεταπτώσεις ἐκείνας, αἵτινες θὰ ἠδύναντο νὰ τὸν καταστήσωσιν ἀνεκτὸν εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Τόσον ἐπιδεικτικῶς καὶ τόσο ἀναισχύντως διεκήρυσσεν, ὅτι τὸν ἀπόλυτον βασιλεῖα οὔτε ὑπόσχεσις δύναται νὰ δεσμεύσῃ

οὔτε νόμος ἠθικός, ὥστε ἀκριβῶς ἕνεκα τοῦτου σηματικῶς παρεκλύθη ἡ ἐπιτυχία τῶν σχεδίων του. Ἦτο ἀναντιρροῦτως συνετὸς καὶ εὐτόλμος, ἀλλ' ἦτο συγχρόνως ἀναβλητικὸς καὶ ὀλιγωρὸς, ὁ δὲ παραδόξος οὗτος συνδυασμὸς ἀντιθέτων ἰδιοτήτων, ἐξηγεῖται ἴσως ἐν μέρει ἐκ τοῦ ὅτι ἀπὸ τοῦ δεκάτου ὀγδόου ἤδη ἔτους τῆς ἡλικίας του εἶχεν ἀναγορευθῆ ἀπόλυτος κύριος, καὶ ὅτι ἕνεκα τῆς ἀχαλινώτου μανίας του κατὰ παντός, ὅστις εἶτε δι' ἀντιλογίας εἶτε δι' ἀντιθέτων συμβουλῶν ἠθελε διαταράξῃ τὰς αὐτάρχειάς του ἰδέας, εἶχεν ἀπομακρύνῃ ἐκ τοῦ πλησίον του πάντα ἀνεξάρτητον σύμβουλον.

Ποία συνδρομὴ αἰσθημάτων συνέβη εἰς τὴν ψυχὴν του, ὥστε μὲ τόσην ἀδράνειαν καὶ κατὰ τρόπον τόσον ἐπαίσχυντον νὰ διεξα-

γάγῃ τὸν πρῶτον κατὰ τὸν Ρωμαίων μακεδονικὸν πόλεμον, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μαντεύσωμεν. ἴσως κατεῖχετο τότε ὑπὸ τῆς ἀλαζονικῆς ἐκείνης ἐραθυμίας, ἣτις δὲν ἀναπτύσσει ὅλας αὐτῆς τὰς δυνάμεις παρὰ μόνον ὅταν πλησιάζῃ ὁ κίνδυνος, πιθανὸν ἀκόμη γὰρ ἠδιαφόρει περὶ τῆς ἐπιτυχίας πολεμικοῦ σχεδίου, τὸ ὁποῖον δὲν ἦτο ἰδικόν του, καὶ νὰ ἐφθάνει τὸ μεγαλεῖον τοῦ Ἀννίβου, τὸ ὁποῖον τὸν κατήσχυνε. Τὸ βέβαιον εἶναι, ὅτι ἡ συμπεριφορὰ, τὴν ὁποῖαν ἔδειξε βραδύτερον, εἶναι τοιαύτη, ὥστε δὲν ἀναγνωρίζεται πλέον ὁ Φίλιππος ἐκεῖνος, ὅστις διὰ τῆς ἀδρανείας του ἔκαμε νὰ ναυαγήσῃ τὸ σχέδιον τοῦ Ἀννίβου.»

Κατὰ δεκέμβριον τοῦ 1903.

Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΣ

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΝΝΙΒΟΥ ΥΠΟ ΤΟΥ ΜΟΜΣΕΝ *

Εἶχε λοιπὸν στέψη ἡ ἐπιτυχία τὸ μεγαλοφυεῶς σχέδιον, ὅπερ συνέλαβεν ὁ Ἀμίλικας. Τὰ μέσα τοῦ πολέμου εἶχον παρασκευασθῆ στρατὸς δηλονότι ἰσχυρὸς, εὐθισμένος εἰς τοὺς ἀγῶνας καὶ τὴν νίκην, καὶ ταμεῖον ὁσημέραι πληρούμενον χρημάτων. Ἀλλ' ὅμως εὐθὺς ὡς ἐδέησε νὰ εὐρεθῇ ἡ κατάλληλος ὥρα πρὸς ἐνεργεῖαν καὶ νὰ καθορισθῇ ἡ κατάλληλος τῆς ἐνεργείας διεύθυνσις, δὲν ὑπῆρχεν ὁ προσήκων ἡγέτης. Ὁ ἀνὴρ, οὐτινος ἡ διάνοια καὶ ἡ καρδία εἶχον παρασκευάσῃ εἰς τὸ ἀπληκτισμένον ἔθνος τῶν Καρχηδονίων τὴν ὁδὸν τῆς σωτηρίας, δὲν ὑπῆρχε πλέον, νῦν ἀκριβῶς ὅτε ἦτο δυνατόν νὰ διανυθῇ ἡ ὁδὸς ἐκείνη. Δὲν ἤξεύρομεν ἂν ὁ διάδοχος τοῦ Ἀμίλικα, ὁ Ἀσδρούβας, ἀπέφενε τὴν σύγκρουσιν διότι ἐνόμιζεν ὅτι δὲν εἶχεν ἀκόμη ἐπιστῆ ἢ κατάλληλος ὥρα,

ἢ διότι, πολιτικὸς ὦν μᾶλλον ἢ στρατιωτικὸς ἀνὴρ, δὲν ἐθεώρει ἑαυτὸν ἱκανὸν νὰ ἀναλάβῃ τὴν ὑπερτάτην τοῦ πολέμου διεύθυνσιν. Ὅτε δὲ ὁ Ἀσδρούβας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 220 ἐθανατώθη διὰ χειρὸς δολοφόνου, οἱ ἀξιωματικοὶ τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ καρχηδονιακοῦ στρατοῦ ἀνεκέρυξαν διάδοχον τοῦ Ἀσδρούβα τὸν πρωτότοκον τοῦ Ἀμίλικα υἱόν, τὸν Ἀννίβαν. Ἦτο ἀκόμη νέος ὁ Ἀννίβας, 29 ἐτῶν, ἀλλ' εἶχεν ἤδη μεγάλην πείραν τοῦ βίου. Αἱ πρῶταί του ἀναμνήσεις παρίστανον εἰς τὸ πνεῦμά του τὸν πατέρα ἀγωνιζόμενον ἐν ξένη γῆ καὶ νικῶντα ἐνθυμεῖτο τὴν εἰρήνην τὴν ἐπιβληθεῖσαν ὑπὸ τοῦ Κάρλου, τὴν πικρὰν ἐπάνοδον τοῦ ἀνικητοῦ πατρὸς εἰς τὴν Καρχηδόνα, τὴν φρικτὴν τῆς μεγάλης στάσεως τῶν μισθοφόρων.

Ἦτο παῖς ἐπὶ δευτερογενεῖαν τὸν πατέρα εἰς τὸ στρατόπεδον, ἐνθα ταχέως διεκρίθη. Ἐχὼν ἐλαφρὸν καὶ ῥωμαλέον τὸ σῶμα, ἦτο ἐξαίσιος δρομεὺς καὶ ὀπλομάχος, οὐδὲν ἦττον ἢ ἀτρόμητος ἱππεύς, ἠδύνατο ἀκόπως μὲν νὰ ἀγροπνῇ ἐν ἀνάγκῃ δὲ καὶ νὰ ἀσιτῇ ὡς ὄξωτος στρατιώτης. Ἄν καὶ διήνυσεν ἐν τῷ στρατοπέδῳ τὴν ἐφηβικὴν ἡλικίαν, εἶχε τὴν παιδείαν τῶν συγχρόνων συγγενῶν Φοινίκων, τὰ δὲ ἑλληνικά, ἅτινα στρατηγὸς ἤδη, καθὼς φαίνε-

* Απόσπασμα ἐκ τῆς ἐκδοθησομένης ἐν τῇ Βιβλιοθήκῃ Μαρασλή «Ρωμαϊκῆς Ἱστορίας» τοῦ Θεοδώρου Μόμσεν κατὰ μεταφράσιν Σ. Κ. Σακελλαροπούλου.

Εἶναι ἀποφασισμένος ἤδη ὁ δεύτερος πρὸς τοὺς Ρωμαίους Καρχηδονιακὸς πόλεμος: τὰ πάντα εἶναι ἔτοιμα καὶ ἐκτέλεται ὡς ἀρχιστρατηγὸς ὁ νεαρὸς Ἀννίβας. Τὴν ἀρχιστρατηγίαν τοῦ ἐν Ἰσπανίᾳ στρατοῦ τῶν Καρχηδονίων, ὁποῦθεν ἐπέπεσε διαβάς τὰς Ἄλπεις κατὰ τῆς Ἰταλίας, εἶχεν ἄλλοτε ὁ πατὴρ αὐτοῦ Ἀμίλικας καὶ κατόπιν ὁ δολοφονηθεὶς γαμβρὸς τοῦ Ἀσδρούβα.

ται. ὢν ἐδιδάχθη ὑπὸ τοῦ πιστοῦ Σπαρτιά-
του Σωσίλου, ἐγίνωσκεν ἱκανῶς, ὥστε νὰ δύ-
ναιτο μόνος νὰ συντάττει πολιτικά ἔγγραφα
ἑλληνιστί.

Ἡλικιωθεὶς κατετάχθη εἰς τὸν στρατὸν τοῦ
πατρὸς του, ὑπὸ τὴν ἡγεσίαν τοῦ ὁποῦ ε-
τέλεσε τὰς πρώτας στρατείας, καὶ ὃν εἶδε
πλησίον του πίπτοντα ἐν μάχῃ. Ἐπειτα, ἡ-
γουμένου τοῦ Ἀσδρούβα, ἐπ' ἀδελφῇ γαμ-
βροῦ του, διώκησε τὸ ἱππικόν, διεκρίθη δὲ καὶ
διὰ τὴν ἔξοχον προσωπικὴν του ἱκανότητα καὶ
διὰ τὴν διοικητικὴν εὐφυΐαν. Νῦν δὲ οἱ συ-
στρατιῶται ἐκάλουν εἰς τὴν ἀρχηγίαν τὸν νεα-
ρόν, ἀλλὰ δεδοκιμασμένον ἡγήτην, ὅστις θὰ
ἠδύνατο πλέον νὰ ἐκτελέσῃ τὰ σχέδια ἐκεῖνα,
δι' ἃ εἶχε ζῆση καὶ ἀποθάνῃ ὁ πατὴρ καὶ ὁ
γαμβρός. Ἀνεδείχθη κληρονόμος ἐκείνων καὶ
ἦτο ἄξιος τῆς κληρονομίας. Οἱ σύγχρονοι προσ-
επάθησαν διαφοροτρόπως νὰ κηλιδώσῃ τὸν
χαρακτῆρά του τὸν εἶπον σκληρὸν οἱ Ρωμαῖοι,
φιλαρχήματον δὲ οἱ Καρχηδόνιοι. Εἶναι ἀλη-
θὲς ὅτι ἐμίσει, ὅπως οἱ Ἀνατολίται μισοῦσι,
καὶ ὅτι ἠναγκάζετο ὡς στρατηγὸς ὅπωςδῆποτε
νὰ πορίζηται χρήματα, ἀφ' οὗ οὐδέποτε εἶχεν
ἐκ τῆς πατρίδος λάβῃ εἴτε χρήματα εἴτε ἄλ-
λας προμηθείας. Ἀλλ' ὅμως ἔν τῇ ἱστο-
ρίᾳ αὐτοῦ συνέταξεν ἡ ἀργὴ ὁ φθόνος καὶ
ἡ χυδαιότης, ἢ καθαρὰ καὶ μεγάλη αὐτοῦ εἰ-
κὼν δὲν ἠμαυρώθη. Ἐκτὸς τῶν ἐλευσίων ἐπι-
νοημάτων, ἅτινα εἶναι ἐντελῶς καὶ ἀφ' ἑαυτῶν
ἀναξιοπίστα, καὶ τῶν εἰς αὐτὸν ἀποδοθέντων
σφαλμάτων, τὰ ὁποῖα ἐξ ὀλοκλήρου ἐπιβαρῦ-
νουσι τοὺς ὑποστρατήγους αὐτοῦ, οὐδὲν ἄλλο
ὑπάρχει, ἐξ ὧν περὶ αὐτοῦ γινώσκωμεν, ὅπερ
νὰ μὴ δικαιολογῆ ἢ ἢ ἐν γένει τῶν πραγμά-
των κατάστασις κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους ἢ
τὸ τότε ἐπικρατοῦν δίκαιον τῶν ἐθνῶν, πάντες
δὲ οἱ παλαιοὶ συμφωνοῦσιν εἰς τοῦτο, ὅτι οὐ-

δεὶς ἴσως μᾶλλον αὐτοῦ ἠδυνήθη ἄλλος κάλ-
λιον νὰ συμβιβάσῃ τὴν σύνεσιν πρὸς τὸν ἐν-
θουσιασμόν καὶ τὴν περίσκεψιν πρὸς τὴν δρα-
στηριότητα.

Εἶχε πρὸ πάντων ἐμφύτον τὴν ἐπινοη-
τικὴν πανουργίαν, ἣτις εἶναι ἐν ἑκ τῶν κυ-
ριωτάτων γνωρισμάτων τοῦ φοινικικοῦ χαρα-
κτῆρος. Ἠγάπα τὰς ἀπατήτους ὁδοὺς καὶ τὰς
πρωτοτύπους ἐνεργείας, ἔστραγγε τὰς ἐνέδρας
καὶ τὰ παντοειδῆ στρατηγήματα, μετὰ παρα-
δειγματικῆς δὲ ἐπιμελείας ἐσπούδαζε τὸν χαρα-
κτῆρα τῶν ἀντιπάλων του. Εἶχε μὲ τόσην τε-
λειότητα συστηματοποίησιν τὴν κατασκοπίαν,
διατηρῶν καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Ρώμῃ κατασκοπῶν,
ὥστε ἐγίνωσκε λεπτομερῶς πᾶν σχέδιον τοῦ
ἐχθροῦ, πολλάκις δὲ καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος μετμη-
φιέζετο μεταβάλλων τὰ ἐνδύματα ἢ φορῶν
περιθετὰς τρίχας ἵνα κατασκοπήσῃ τὰ ὑπὸ τῶν
πολεμίων πραττόμενα. Πᾶσα σελὶς τῆς ἱστο-
ρίας τῶν χρόνων ἐκείνων μαρτυρεῖ τὴν στρα-
τηγικὴν αὐτοῦ μεγαλοφυΐαν, καθὼς ἐπίσης καὶ
τὴν πολιτικὴν αὐτοῦ ἱκανότητα, ἣν ἀπέδειξε
μετὰ τὴν πρὸς τοὺς Ρωμαίους εἰρήνην, διὰ
τῶν μεταρρυθμίσεων. ὡς ἐπήνεγκεν εἰς τὸ πο-
λίτευμα τῆς πατρίδος του καὶ διὰ τῆς ἐκτά-
κτου ἐπιτροπῆς, ἣν ἤσκει, ξένος ὢν αὐτὸς καὶ
φυγᾶς, ἐπὶ τῶν ἀνακτοβουλιῶν τῶν Ἀνατολι-
κῶν δυνάμεων. Πόσον ἐπεβάλλετο εἰς τὰ πνεύ-
ματά τῶν ἀνθρώπων, ἀποδεικνύει τὸ ἀπαρα-
μίλλον κύρος, ὅπερ εἶχεν ὡς στρατηγός, ἐπὶ
στρατοῦ ποικιλωτάτου κατὰ τὰ ἦθη καὶ τὴν
γλώσσαν, ὅστις καὶ κατὰ τὰς δεινότητας ἀκόμη
συμφαρῶς οὐδέποτε ἐστασίασεν ἐναντίον αὐ-
τοῦ.

Ἦτο μέγας ἀνὴρ ὅπουδῆποτε καὶ ἂν ἤρ-
χετο, πάντων οἱ ὀφθαλμοὶ ἐστρέφοντο πρὸς
αὐτόν.

Ἐκ τοῦ γερμανικοῦ ὑπὸ Σ. Κ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΟΠΟΥΛΟΥ

ΠΑΘΟΣ

Ὡς πότε πιά ἡ ζωὴ μας νὰ σαπίζη
οὐκ τὰ στεκόμενα νερά, ἢ θλιμένη,
καὶ μὲς στὸ βουρκοῦ τῆς λιμνῆς ν' ἀνθίξῃ
λευκὰ παρθενικὰ ἢ Νουμφαία ντυμένη;

Τὸ πάθος τὸ τρανὸ ζητῶ ποῦ ὀρίζει
τὴ μοῖρα τῆς ζωῆς σὰ νὰ εἶταν ξένη
καὶ τὴν τυφλὴν ἀπόφασιν χαρίζει
ποῦ ρίχνονται στὰ κύματα οἱ πνιγμένοι.

Πόθοι νόθοι κρυφοὶ καὶ πόθοι στείροι
ποῦ ἀποτρογγᾶτε τὸ ἀρρωστο ὄνειρό μου,
ἦρθε τὸ πάθος τὸ τρανὸ νὰ σύρῃ

καὶ μένα σκλάβο του ἔξω νοῦ καὶ νόμου,
νὰ μάθω καὶ νὰ πῶ πῶς εἶναι ἴσως
πιὸ δυνατὴ ἡ ἀγάπη κὶ ἀπ' τὸ μῖσος.

ΧΩΡΙΣΜΟΣ

Κ' ἦρθε μὲς στῆς ἀγάπης τὸ μεθύσι
ὁ χωρισμὸς μιά πίκρα νὰ μοῦ βάλῃ
σὰν καὶ τούτη—κιάκομα πιὸ μεγάλη,
τὴ θάλασσα ποῦ μᾶς ἔχει χωρίση.

Μιά θάλασσα καὶ στὴν καρδιά ἔχω κλείση,
ποῦ διαν ἀκούῃ τὸ κύμα στὸ ἀερογιάλι
τὸ αἰῶνιο του παράπονο νὰ ψάλλῃ,
ἕνα θρηῆνο ἀντίφωνο θάραξισ.

Ἀντίφωνο ἕνα θρηῆνο κὶ ἕνα κλάμα
ποῦ κλαίοντας μὲ τὴ θάλασσαν ἀντάμα
βουρκώνει πέρα ὡς πέρα τὸ γιᾶλο.

Ὡς ποῦ στεγνὰ τῆς θάλασσας στὸν ἄμμο
ξεψυχοῦν οἱ καημοὶ— καὶ πάω καὶ γὼ
τοὺς πόνους μου τραγοῦδια νὰ σοῦ κάμω.

ΛΑΧΤΑΡΑ

Σιμώνει ἡ ὄρα κι ὁ καιρός, χαρά μου,
κι ἀπόκρουτος καρδιοσωμὸς μὲ λιώνει·
σὰν κῆμα δίχως ἄνεμο φουσκώνει
στὰ στενεμένα στήθια μου ἢ καρδιά μου.

Λαχτάρες τρόμοι ἀραυθυμὲς καὶ πόνοι
μοῦ κόβουν χέρια πόδια καὶ ἥπατά μου,
κι ὅσα δὲν πρόλαβεν ἡ ξενητεία μου
τοῦ γυρισμοῦ μου ἢ ὄρα λάποσώνει.

Τίς νύχτες μου ἡ ἀγρύπνια μέρες κάνει
κι ἂν φτάνῃ ὁ ὕπνος σύνναγα νὰ κλείσῃ
τὰ μάτια μου—πικρῶν ὄνειρων πλάνη

μὲ πῶδ βαριά καρδιά θὰ μὲ ξυπνήσῃ,
νὰ μὴ μπορῶ στοῦ νέου τὴν ἔγνοια τρόμου
τὸ θλιβερὸ νὰ θυμηθῶ ὄνειρό μου.

ΟΝΕΙΡΟ ΓΥΡΙΣΜΟΥ

Μεσάνυχτα θὰ μ' ἔφερε στὸ ὄρατο
κι ἀσπρο χωριό μας τόνειρο τὸ πλάνο,
στην ἀγκαλιὰ τῶν ἐδικῶν μου ἐπάνω,
—ὦ ἡ ψεύτικη χαρά μου!— κλαίω καὶ κλαίω.

Ὅμως μοῦ λείπει ὁ νοῦς καὶ λέω καὶ λέω
ἐνῶ τὰ λόγια μου ἀλλ' ἀντ' ἄλλα χάνω,
καὶ μέσα μου λογῶ πῶς θὰ πεθάνω
ὡς ποῦ νὰ βγῆ τὸ νέο τὸ φῶς τὸ νέο.

Ἐπῆρε ἡ μέρα κι ἔρχονται οἱ γειτόνοι
μὰ ἐγὼ στὸ καληνῶρισμά τους λείπω
καὶ μόνη ἐκείνη καρτερῶ καὶ μόνη.

Τοῦ κάκου ἀναπηδῶ στὸν κάθε χτύπο,
κοιτάζω τοὺς δικούς μου νὰ μοῦ ποῦνε
καὶ κείνοι ἄλλοῦ τὰ μάτια τους γυροῦνε . . .

Σπέτσαι, 1900.

I. N. ΓΡΥΠΑΡΗΣ

ΛΗΣΜΟΝΗΜΕΝΑΙ ΣΕΛΙΔΕΣ

ΑΔΑΜΑΝΤΙΟΣ ΚΟΡΑΗΣ

Ἐκ Μοντελλιῶ 11 Ἰουνίου 1786.

Φίλε μου καὶ ἀδελφὲ χαίρους!

Νέα δὲν ἔχω νὰ σὲ γράψω, φιλόκαινε κύρ
Δημήτριε, παρέκτος ἀν' ἀγαπᾷς ἀναπλάσματα
τῆς διανοίας μου. Ἡ δεινὴ μέριμνά τῆς Θε-
σεώς μου μὲ ἠνέγκασε νὰ ἀφεθῶ ἐκ πολλοῦ
ἀπὸ τὴν ἀνάγνωσιν τῶν γαζέτων· χθὲς ὅμως,
περὶ δύσιν ἡλίου, ἀφ' οὗ ἐτελειώσα μερικὰς
μελέτας ἱατρικὰς, μὴν ἔχων πλέον τί νὰ κάμω,
Ἴδού, εἶπον πρὸς τὸν ἑαυτὸν μου, καιρός νὰ
φροντίσω καὶ διὰ τὸν Πρωτοψάλτην μου. Ὑ-
πῆγα λοιπὸν εἰς τὴν καφενέν, ἔπια μίαν λιμο-
νάταν· μετὰ τὴν λιμονάταν ἐξήτησα τὴν γαζέ-
ταν· καὶ εἰς τὴν γαζέταν εὑρηκα δύο νέα ἄξια
τῆς περιεργείας σου. Τὸ πρῶτον εἶναι:

Ὁ πρωτότοκος υἱὸς καὶ διάδοχος τοῦ θρό-
νου τῆς Ἀγγλίας, διὰ τὰς μεγαλοπρεπεῖς του
δαπάνας, ὑπέπεσεν εἰς χρέος 250 χιλιάδων Γουί-
νέων (αἱ ὁποῖαι κόμνουσι πεντακοσίας σχεδὸν
χιλιάδας βενέτικων φλωριῶν). Ἄλλ' αὐτὸ δὲν
εἶναι τίποτε· ἐπειδὴ καὶ ὁ Πρωτοψάλτης τῆς
Σμύρνης εὐρίσκειται καμμίαν φορὰν εἰς αὐτὴν
τὴν ἀνάγκην μὲ τὸν ἀνθρακοπώλην, καὶ ἀλευ-
ροπώλην του· ἐδανείσθην καὶ ἐγὼ δώδεκα Λο-
δοβίκους διὰ τὴν Θεσιν μου. Παρεκάλεισε λοι-
πὸν τὸν πατέρα του θεομῶς, ἢ νὰ ἀυξήσῃ τὸ
ἐτήσιον τῶν 50 χιλιάδων Γουινέων, ὅσα τὸν
ἔδιδε διὰ σύστασιν καὶ ζωοτροφίαν του, ἢ νὰ
πληρώσῃ τοὺς δανειστάς του. Μῆτε αὐτὸ δὲν
εἶναι παράδοξον, καὶ αὐτὸς ὁ Πρωτοψάλτης
τῆς Σμύρνης, ὅταν δὲν ἔχη, ζητεῖ, ποτὲ μὲν
νὰ τὸν ἀυξήσῃ τὸ ἐτήσιόν του, ποτὲ δὲ νὰ
περιέχεται τὴν ἐορτὴν τῶν Θεοφανείων, διὰ
νὰ ψάλλῃ ἀπολυτίκιον, ἢ κοντάκιον ἢ ἄλλο τι,
ὅτι τὸν ἔλθῃ εἰς τὴν φαντασίαν, ἢ εἰς τὴν μνή-
μην του. Ὁ βασιλεὺς καὶ πατὴρ του ἀφῆκε
τὸν πρίγκηπα ἕξ ἐβδομάδας χωρὶς ἀπόκρισιν,
καὶ μετὰ παρέλευσιν τῶν ἐβδομάδων τὸν ἀπε-
κρίθη, ὅτι μῆτε τὸ ἐτήσιόν του νὰ ἀυξήσῃ ἔ-
χει γνώμην, μῆτε τὰ χρέη του νὰ πληρώσῃ.
Μῆτε αὐτὸ δὲν εἶναι καινοφανές. Ποσάκις ὁ

ταλαίπωρος Πρωτοψάλτης καὶ φίλος μου ἔλαβε
τοιαύτας ξηρὰς ἀποκρίσεις, καὶ ποσάκις ἐγὼ
ὁ ἄθλιος ἐπεθύμησα προσθήκην, χωρὶς νὰ τὴν
ἐπιτύχω; Ἄλλὰ τὸ ἀκόλουθον εἶναι τὸ παρά-
δοξον, τὸ μέγα, τὸ ἥρωικόν καὶ ὄντως βασι-
λικὸν ἔργον.

Ὁ πρίγκηψ, βλέπων τὴν ἰσχυρογνωμίαν τοῦ
πατρὸς του, καὶ τὸν ἑαυτὸν του εἰς τὰ στενά,
τί κάμνει;

Μάντευσον ἀν' δύνασαι· στοιχίμα βάλλω, ὅτι
δὲν θέλεις τὸ εὑρεῖν ποτέ . . .

Ἐπειδὴ λοιπὸν δὲν τὸ εὑρηκας, ἀκουσον
τὴν ἥρωικὴν προῆξιν τοῦ πρίγκηπος.

Ἐπώλησε τοὺς ἵππους καὶ τὰς ἀμάξας του·
ἀπέλυσε τὸ περισσότερον μέρος τῶν ὑπηρετῶν
καὶ ὀφφικιαλίων του· ἀπέβη ἀπὸ τὰς νέας
οἰκοδομὰς καὶ καλλονὰς, ὅσας ἔκαμινεν εἰς τὸ
παλάτιόν του· ἐδιώρισεν ἀπὸ τὸ ἐτήσιόν του
νὰ δίδωνται κατ' ἔτος εἰς τοὺς δανειστάς του
χιλιάδες τεσσαράκοντα Γουινέων, μέχρις οὗ
νὰ ἀποπληρωθῇ ὅλον του τὸ χρέος, καὶ ἐσύρθη
αὐτὸς εἰς τὴν ἐξοχὴν, διὰ νὰ ζῆ μὲ τὰς ἐπι-
λοιπούς δέκα χιλιάδας βίον ἰδιώτην, μέχρις
οὗ νὰ ἐλευθερωθῇ ἀπὸ τὸ χρέος του· τοιαῦ-
ται ἀρεταί, φίλε μου, δὲν εὐρίσκονται πλὴν
ἴσου εἶναι ἐλευθερία. Μῆτε ἡ λογιότης σου,
μῆτ' ἐγὼ ὁ ταλαίπωρος δυνάμεθα νὰ τὰς μι-
μηθῶμεν· διότι καὶ τῶν δύο τὰ εἰσοδήματα
εἶναι τόσον πενιχρά, ὥστε ἂν μόνον δέκα
γρόσια θελήσωμεν νὰ ἀφαιρέσωμεν κατ' ἔτος,
ἢ λογιότης σου ἀπὸ τὸ ἔξοδον τοῦ οἴκου σου,
καὶ ἐγὼ ἀπὸ τὴν ζωοτροφίαν μου, εἶναι ἀ-
νάγκη νὰ λιμοκονήσωμεν καὶ οἱ δύο.

Ἡ Ἀγγλία ὅλη ἐξεπλάγη δι' αὐτὸ τὸ ἥρωι-
κὸν τοῦ διαδόχου κατόρθωμα· καὶ τὸν ἠγά-
πησαν καὶ τὸν ἐσεβάσθησαν πλέον παρὰ ποτέ.
Διότι μόνη ἡ Ἀγγλία ἐξεύρει νὰ τιμᾷ τὴν
ἀρετὴν, μόνη ἡ Ἀγγλία ἐξεύρει νὰ ἀμείβῃ
τὴν ἀρετὴν, εἰς μόνην τὴν Ἀγγλίαν εὐρίσκον-
ται ἄνθρωποι. Πολλοὶ ἀπὸ τοὺς ὀφφικιαλούς
του δὲν ἠθέλησαν νὰ τὸν ἀφήσωσι, λέγοντες,
ὅτι, ὅχι μόνον ἀπὸ τοῦ νῦν δὲν θέλουν κα-
νένα μισθὸν ἀπ' αὐτόν, ἕως οὗ νὰ ἐλευθερωθῇ

ἀπὸ τὸ χρέος του· ἀλλὰ τὸν παρακαλοῦσι νὰ ἐξαλείψῃ ἀπὸ τὸ κατάστιχον τῶν χρεῶν του πολλῶν ἐτῶν παρελθόντων μισθόν, τὸν ὁποῖον ἔχρωσται εἰς αὐτούς. Τί λέγεις, φίλε μου; ἴδες ποτέ σου τοιούτους ἀνθρώπους; ὄχι βέβαια· ἀνέγνωσας ὁμως σὺ ὁ φιλαναγνώστης καὶ πολὺστὸς πολλὰ τοιαῦτα γενναῖα κατορθώματα τῶν ἡμετέρων προγόνων. Ἄλλὰ πότε ἐγίνοντο ταῦτα; ὅταν ἡ Ἑλλάς ἦτον ἐλευθέρη· ὅταν κατεφρόνει τὸν κραταῖον τῶν Περσῶν βασιλέα περισσότερον ἀφ' ὅτι καταφρονεῖς ἢ λογίῃ της σου, τίνα; . . . Τὸν πρωτοχαμάλην τοῦ βεζιρχανίου. Δὲν ἐνθυμᾶσαι (ἐπειδὴ ἐγὼ ἀφ' οὗ ἐχωρίσθην ἀπὸ σοῦ ἐξεβαρβαρώθην παντάπασι, ἐλησμόνησα καὶ ἱστορίαν τῆς Ἑλλάδος καὶ κατορθώματα τῶν προγόνων), δὲν ἐνθυμᾶσαι, λέγω, τὸν στρατηγὸν τῶν Ἀθηναίων; ὠνομάζετο, ἂν δὲν λανθάνωμαι, Κίμων. Αὐτὸς λοιπὸν ὁ Κίμων, εἰς μίαν δημόσιον προπομπήν, εἰς τὴν ὁποίαν ἔθος ἦτον νὰ διανέμωσιν οἱ στρατηγοὶ ἀργύρια εἰς τὸ πλῆθος, βλέπων τὸν λαὸν εἰς ἀπορίαν, διατί δὲν ἔκαμνε καὶ αὐτὸς τὸ συνειδητόν; «Αἰσχυρολόμη (τοὺς εἶπε) ὑμῖν μὲν διδοῦς, τούτοις δὲ μὴ ἀποδιδούς» δείξας τοὺς δανειστάς του. Βλέπεις λοιπὸν, φίλε μου, ὅτι ἡ Ἑλλάς ἔδωκεν εἰς τοὺς Εὐρωπαίους παραδείγματα· ὄχι μόνον σοφίας ἐπιστημῶν, καὶ τεχνῶν ἀλλὰ καὶ ἀρετῆς. Καὶ τανῦν δὲ (ὡ τῆς ἀθλίας μεταβολῆς!) ἐγυμνώθημεν ἡμεῖς οἱ ποτὲ λαμπροί, καὶ ἐστολισθησαν οὗτοι οἱ ποτὲ γυμνοὶ καὶ τρισβάρβαροι.

Ἄς ἔλθωμεν εἰς τὸ δεύτερον. Κόμης τις καὶ Τσαμπελάνος τοῦ Αὐτοκράτορος (τὸ ὄφρῖνον τοῦτο ὠνομάζετο παρ' ἡμῖν, ὅταν εἴμεθα ἐτι ἀνθρώποι, «ὁ ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος») μέγας καὶ κραταῖος ἄρχων, ἐν Βιέννῃ τῆς Ἀουστρίας, ἔγινεν ὁ ἀθλιὸς ἐνοχὸς πλαστοῦ, οὕτως ὠνομάζεται τὸ ἔγκλημα τοῦ νὰ πλαττῇ τις ψευδεῖς ὁμολογίας, συγγραφάς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, μιμούμενος τὸ χειρόγραφον ἑτέρου, περὶ τοῦ ὁποῖου λαλῶ εἰς τὴν Κατήχησίν μου, σελ. 226. Μάντευσσον εἰς τίνα τιμωρίαν τὸν ὑπέβαλεν ὁ δικαιοτάτος καὶ μέγας Ἰωσήφ! . . . Τὸν κατεδίκασε νὰ σκοπίσῃ τὴν πόλιν ἀλύσει δεδεμένος ἔτη δέκα· καὶ εἶδε, Πρωτοψάλτα μου, τὴν 16 τοῦ Ἰουνίου, ὅλη ἡ πόλις τῆς Βιέννης αὐτὸ τὸ καινὸν καὶ φοβερὸν θέαμα, τὸν κραταῖον ἄρχοντα, τὸν ἐπὶ τοῦ κοιτῶνος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλυσιδεμένον νὰ φιλοκαλῇ τὰς πλατείας καὶ ρύμας τῆς πόλεως. Σὲ ὑπεσχέθην δύο μόνον νέα· ἐλπίζω ὁμως ὅτι δὲν θέλεις μὲ κατηγορήσει, ἂν προσθέσω

καὶ τρίτον. Κατηγορίας ἄξιος εἶναι ὅστις δὲν πληρώνει τὰ χρέη του· ὄχι ὅστις δίδει πλεῖστον ἀφ' ὅτι χρεωστῆ. Δὲν ἐνθυμοῦμαι ἂν σὲ ἔγραψα, ὅτι ἡ αὐτοκρατορίσα τῆς Ρωσίας ἀπηγόρευεν εἰς τὸ ἔξῃς νὰ μεταχειρίζεται ὁ λαὸς τῆς εἰς τὰς πρὸς αὐτὴν ἀναφορὰς ἐπιθετὰ δουλοπρεπῆ καὶ χαμερπῆ, ὁποῖα εἶναι «δοῦλος ταπεινότητος», «ὑποπόδιον τῶν ποδῶν τῆς», «γονυκλιτῶς» καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ὅσα ἐγέννησεν ἡ ἀνθρωπολατρεία· καὶ δὲν θέλει νὰ ὑπογράφονται πλὴν μὲ τὸν ἀπλοῦν τίτλον τοῦ ὀπαήκου. Δὲν ἐνθυμοῦμαι λέγω, ἂν σ' ἔγραψα τὸ γενναῖον τοῦτο καὶ φιλόανθρωπον ἔργον τῆς μεγάλης Αἰκατερίνης. Ὅθεν μὴ τὸ λογαρίασθαι διὰ τρίτον νέον. Ἄς εἶναι λοιπὸν τρίτον τὸ ἔξῃς.

Κατήγησεν (ὡς λέγουσιν αἱ γαζέται) αὕτη ἡ ἀνασσα ὄλα σχεδὸν τὰ μοναστήρια, μὴ ἀφήσασα πλὴν δύο ἢ τρία. Αὐτὰ ἦσαν πλουσιώτατα καὶ προικισμένα· ὄχι μόνον μὲ γῆν πολλήν, ἀλλὰ μὲ χιλιάδας γεωργῶν πολλὰς, οἱ ὅποιοι ἐδόθησαν ἀπὸ τοὺς κατὰ καιρὸν βασιλεύσαντας ἡγεμόνας τῆς Ρωσίας εἰς τοὺς καλογήρους σκλάβοι, κυρίως σκλάβοι, τοὺς ὁποῖους τανῦν ἠλευθέρωσεν ἡ ἀνασσα, αὐξήσασα εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν μὲ αὐτὸν τὸν δίκαιον τρόπον καὶ τὸ πλῆθος τοῦ στρατεύματος τῆς. Διότι ὄντες, καθὼς σὲ εἶπον, σκλάβοι τῶν καλογῆρων, δὲν εἶχον τὴν ἄδειαν νὰ στρατεύωνται.

Ἔχω καὶ τέταρτον νέον· ἀλλὰ τὸ χαρτίον δὲν εἶναι ἱκανὸν νὰ χωρήσῃ· ὅθεν τὸ ἀφίνω εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν.

Πρὸς τοὺς Σμυρναίους.

Συγχωρήσατέ με, ἐντιμώτατοι καὶ φίλτατοι συμπατριῶται, νὰ κάμω ἀκόμη μίαν παρατήρησιν πρὶν δώσω τέλος εἰς τὴν μακρὰν μου ταύτην ἐπιστολήν. Ἐὰν ἔχετε ἔηλον (καθὼς δὲν ἀμφιβάλλω ὅτι τὸν ἔχετε) νὰ συνεργήσετε εἰς τὸν φωτισμὸν τοῦ Γένους, δὲν ἀρκεῖ μόνον νὰ εὐκολύνετε τὴν μάθησιν τῆς Ἑλληνικῆς γλώσσης καὶ τῶν ἐπιστημῶν· ἀνάγκη εἶναι νὰ πολλαπλασιάσετε καὶ τὰ κοινὰ Σχολεῖα εἰς τὰ ὁποῖα παραδίδονται τὰ λεγόμενα χυδαῖκῶς κολυβογράμματα, καὶ ὄχι μόνον νὰ τὰ πολλαπλασιάσετε ἀλλὰ καὶ νὰ τὰ διορθώσετε. Πρώτη διορθωσις ἢ ἀναγκαιότερα ἀπὸ ὅλας εἶναι νὰ καταργήσετε τὴν τυραννικὴν συνήθειαν τοῦ ξυλοκοπήματος. Ὅστις διδάσκει μὲ

τὸ ξύλον εἰς τὰς χεῖρας, ἐκεῖνος πρέπει νὰ πέμπεται παράπαν εἰς τὸ νὰ βόσκη χοίρους ἢ γαδάρους, καὶ ὄχι νὰ συγχορήται νὰ διδάσκη λογικὰ κτίσματα. Δευτέρα διορθωσις, ὅστις διδάσκει τὰ κοινὰ γράμματα πρέπει νὰ διδάσκη εἰς τὸν αὐτὸν καιρὸν καὶ τὸ γράψιμον. Τρίτη διορθωσις εἶναι νὰ εὐκολυνθῇ ἢ παραδοσις καὶ τῶν κοινῶν γραμμάτων, καὶ ἄλλον τρόπον εὐκολίας δὲν βλέπω παρὰ τὸ νὰ ἦναι τὰ βιβλία εἰς τὰ ὁποῖα παραδίδονται τὰ γράμματα γραμμένα εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν. Ἐχρηιάζετο μία ἄλλη ὀλόκληρος ἐπιστολή διὰ νὰ σὰς παραστήσω πόσῃ διαφορὰν εὐκολίας κάμνει τὸ τοιοῦτον, ἀλλ' ἀρκοῦμαι εἰς ἕν μόνον παράδειγμα, καὶ ὡς φρόνιμοι καταλάβετε τὰ λοιπὰ. ΡΙΣ λέγεται Ἑλληνικῶς, τὸ ὁποῖον εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν ὠνομάζεται *Μύτη*. Ὑποθέσετε παιδίον τριῶν ἢ τεσσάρων χρόνων, ποῖον ἀπὸ τὰ δύο θέλει μάθει εὐκολώτερα καὶ γρηγορώτερα νὰ συλλαβίσῃ; Μὴν ἀμφιβάλλετε ποσῶς εἰς τὸ *μύτη*, διατί; διότι αὐτὴν τὴν λέξιν ἔμαθεν ἀπὸ τοὺς γονεῖς του, αὐτὴν ἀκούει καθ' ἡμέραν νὰ προφέρωσιν, ὅταν τοῦ λέγωσι νὰ *σφογγίσῃ τὴν μύτην του* ὄλα τὰ φωτισμένα ἔθνη τῆς Εὐρώπης τὴν σήμερον παραδίδουσι τὰ κοινὰ γράμματα, καθ' ἕν εἰς τὴν κοινὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν λαλεῖ· καὶ μὴν ἀρκοῦμενοι ἀκόμη εἰς αὐτό, οἱ ἡγεμόνες ἐκάστου ἔθνους τιμᾶσι καὶ ἀνταμείβουσι μὲ δωρεὰς τοὺς διδασκάλους, ὅσοι ἐφευρίσκουσιν ἀκόμη νέους τρόπους εὐκολίας τῶν κοινῶν γραμμάτων, καὶ τὸ πρᾶγμα ἐκατήντησεν εἰς τόσον, ὥστε δύσκολον εἶναι νὰ εὕρῃ τις καὶ χωρικὸν ἀνθρώπον ὅστις νὰ μὴν ἐξέυρῃ τοῦλάχιστον νὰ ἀναγινώσκῃ καὶ νὰ γράψῃ. Τὰ ταλαιπώρα παιδία τῆς Ἑλλάδος στοχαζόνται τὰ σχολεῖα ὡς δεσποτήρια διὰ τὴν δυσκολίαν τῆς παραδόσεως, καὶ διὰ τὴν τυραννικὴν ἀγριότητα τῶν διδασκάλων καὶ τί νὰ σὲ κάμῃ ὁ διδάσκαλος; μὲ τὸ ξύλον ἔμαθε καὶ αὐτός, καὶ τὸ ἔχει τρόπον τινὰ καταισχύνῃ νὰ μὴν ἐκδικηθῇ εἰς τὴν ῥάχιν τῶν ἀκάκων καὶ ταλαιπώρων παιδίων ὅσα ξυλοκοπήματα ἔλαβεν ἢ ῥάχιν αὐτοῦ ἀπὸ τὸν διδάσκαλόν του· ἐδῶ ἔξ ἐναντίας ἢ ὦρα τοῦ σχολείου εἶναι ὦρα πανηγύρεως εἰς τὰ παιδία.

Καὶ ποῖαν μεγάλην ὠφέλειαν προσμένεις

ἀπὸ ταύτην τὴν πολλαπλασίαν καὶ διορθωσιν τῶν κοινῶν σχολείων; ἠθέλετε μὲ εἰπεῖ. Ἡ ὠφέλεια, φίλοι καὶ συμπατριῶται, εἶναι αὕτη, καὶ τὴν στοχαζομαι τόσον ἀναγκαίαν καὶ τόσον μεγάλην, ὥστε ἐὰν καθ' ὑπόθεσιν κανένας προκομμένος σπουδαῖος τοῦ Γένους ἐκαταδέχτο νὰ γενῆ διδάσκαλος τῶν κοινῶν γραμμάτων, μὲ σκοπὸν νὰ δεῖξῃ εἰς τοὺς ἄλλους καὶ νὰ εὐκολύνῃ τὸν τρόπον τῆς παραδόσεως, σὰς λέγω χωρὶς ὑπερβολῆς, ὅτι εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις ἤθελα τὸν κρίνει ὠφελιμώτερον ἀπὸ πολλοὺς ἄλλους διδασκάλους τῶν ἐπιστημῶν. Ὁ πλοῦτος τῶν ἐπιστημῶν ὁμοιάζει τὸν πλοῦτον τοῦ χρυσίου. Ποῖον ἔθνος εἶναι καὶ λέγεται πλούσιον; τὸ ἔθνος εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκονται διακόσιοι ἢ καὶ τριακόσιοι ἢ καὶ τετρακόσιοι πλουτισμένοι μὲ θησαυροὺς μεγάλους, οἱ δὲ λοιποὶ ἀποθνήσκουσι τῆς πείνας, ἢ τὸ ἔθνος εἰς τὸ ὁποῖον τὸ χρυσίον εἶναι μοιρασμένον εἰς χεῖρας πολλὰς ἀναλόγως μὲ τὸ ἐπάγγελμα καὶ μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ καθενὸς πολίτου; βέβαια τοῦτο καὶ ὄχι ἐκεῖνο. Διὰ τοῦτο ὠνομάζονται οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ οἱ Ἄγγλοι ἔθνη πλούσια καὶ ὄχι οἱ Ἰσπανοὶ ἢ οἱ Ἰταλοὶ, μ' ὄλον ὅτι καὶ εἰς αὐτοὺς εὐρίσκονται τινες πολὺπλοῦτοι καθὼς εἰς τὸ Ἀμστελδὰμ καὶ εἰς τὴν Λόνδρον· τὸ αὐτὸ φίλοι ἀκολουθεῖ καὶ εἰς τὰς ἐπιστήμας. Ἐθνος φωτισμένον δὲν ἐμπορεῖ νὰ ὠνομασθῇ τὸ ἔθνος ἐκεῖνο, εἰς τὸ ὁποῖον εὐρίσκονται διακόσιοι ἢ τριακόσιοι σοφώτατοι ἄνδρες ἀπὸ δὲ τοὺς λοιποὺς οἱ περισσότεροι δὲν ἐξέυρουν μῆτε νὰ γράψωσι μῆτε νὰ ἀναγνώσωσι μίαν ἐπιστολήν. Τότε μόνον δύναται νὰ καυχῆθῃ τὸ ἔθνος ὅτι ἔχει φῶτα, ὅταν τὰ φῶτα ἦναι σκορπισμένα καὶ διαμερισμένα εἰς ὄλους τοὺς πολίτας, κατ' ἀναλογίαν τοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τῆς καταστάσεως εἰς τὴν ὁποίαν καθεὶς εὐρίσκεται. Ὅλοι ἐπιστήμονες νὰ γενῶσι δὲν εἶναι δυνατόν καὶ ἂν ἦτον δυνατόν, δὲν ἦτο φρόνιμον πρᾶγμα. Ὅστις θέλει νὰ μείνῃ γυμνὸς καὶ ἐξυπόλυτος ἄς διδάξῃ τὰ μαθηματικὰ εἰς ὄλους τοὺς ῥάπτας καὶ τοὺς ὑποδηματάδας ἀλλ' ὁμως ὄλοι, ἢ τοῦλάχιστον οἱ περισσότεροι χρεωστοῦν νὰ γράψωσι καὶ νὰ ἀναγινώσκωσι τὴν γλῶσσαν τὴν ὁποίαν ἐβύζασαν μὲ τὸ μητρικὸν γάλα.

Ὁ ὄλος ἡμέτερος ὁ ΚΟΡΑΗΣ

ΑΝΕΚΔΟΤΑ ΚΑΙ ΑΥΤΟΓΡΑΦΑ ΑΠΟΜΝΗΜΟΝΕΥΜΑΤΑ ΙΩ- ΑΝΝΟΥ ΒΟΥΡΟΥ ΙΑΤΡΟΥ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ ΟΘΩΝΟΣ *

Αἱ πολιτικαὶ περιστάσεις εἰς τὴν Τουρκίαν ἠνάγκασαν νὰ ἐπισύρῃσιν τὴν προσοχὴν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἑλλάδος. Ἰδίως δὲ ἡ ἀποστολὴ τοῦ Menchicoff εἰς Κωνσταντινούπολιν, καὶ ὁ Βασιλεὺς ἐσκέπτετο διὰ τὰ ἐνδεχόμενα ἀποτελέσματα καὶ ὀλίγα μέτρα ἤρχισεν νὰ λαμβάνη. Μεταξὺ τῶν Ὑπουργῶν ὁ τοῦ πολέμου, Σπύρος Μήλιος, ἐφαίνεται ὁ προθυμότερος καὶ ἀξιώτερος. Αὐτὸς καὶ πρὶν τοῦ Menchicoff ἠύξησε τὸν τακτικὸν στρατὸν, παρήγγειλεν εἰς τὴν Γαλλικὴν Κυβέρνησιν 30 χιλ. ὄπλων καὶ ἐσκέπτετο περὶ ὀχυρώσεως τινῶν θέσεων σημαντικῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀλλὰ τὰ χρηματικά μέσα ἔλειπον εἰς τὴν Κυβέρνησιν καὶ τὰ πράγματα τῆς Τουρκίας περιπλεκόμενα ἐπείγον, καὶ ἡ Γαλλία, ἥτις ἀντιπράττουσα μετὰ τῆς Ἀγγλίας εἰς τὴν Ῥωσσίαν ἐβοήθει τὴν Τουρκίαν, ἀπεποιήθη τὴν πρότασιν ταύτην. Ὁ ὕπουργός τῶν Στρατιωτικῶν καὶ τινες φίλοι του ἐσκέπησαν νὰ προστρέξωσιν εἰς συνδρομὰς τῶν ἔξω ὁμογενῶν καὶ πρώτην φορὰν ὁ Διαγγελεὺς τοῦ Βασιλέως Κ. Μουρούζης μετέβησε περὶ τούτου, καὶ ὅτι ἐπροτάθη τὸ ὄνομά μου εἰς τὸν Βασιλέα ὡς δυναμένον νὰ ἐνεργήσω παρὰ τοῖς Χίοις καὶ ὅτι ὁ Βασιλεὺς ἐδέχθη αὐτὸ μετὰ εὐχαριστήσεως (Ἰδε 25 Ἀπριλίου).

Τῆ 22^α Ἀπριλίου. — Ἡ Βασίλισσα ἀνεχώρησε σήμερον εἰς τὸ Εἶτιν τοῦ Holstein, ὅπου συνεφώνησε μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ τῆς Μεγάλου Δουκὸς συνέντευξιν καὶ ἔμελλε νὰ ἐπιστρέψῃ πάλιν ἐνταῦθα περὶ τὰ τέλη τοῦ Ἰουνίου (Ἰδε Ἰούλ.) διὰ νὰ ἀπέλθῃ ὁ Βασιλεὺς εἰς Karlsbad. Ἐίχε μεθ' ἐαυτῆς ὡς ἰατρὸν τὸν Ρέξερ. Ὁ γαλλικὸς στόλος εὐρίσκειτο εἰς τὴν Σαλαμίνα ἕνεκα τῶν τουρκικῶν πραγμάτων καὶ ὁ Ναύαρχος ἔδωκεν εἰς τὴν Βασίλισσαν μέγα ἀτιμόπλοιον, τὸ ὁποῖον μετεκόμισεν Αὐτὴν μετὰ πολλῆς περιποίησεως εἰς τὸν Ἰσθμὸν, ὅπου ἐπερίμενε τὸ ἀτιμόπλοιον καὶ παρέλαβε τὴν Α. Μ. διὰ νὰ μετακομίσῃ εἰς Τεργέστην.

Τῆ 25^η Ἀπριλίου. — Ὁ Βασιλεὺς μετέβη εἰς τὴν κατάστασιν εἰς ἣν εὐρίσκειται τὸ

ἀνατολικὸν ζήτημα καὶ εἰς τὰς περιστάσεις εἰς ἃς εὐρίσκειται ἡ Τουρκία εἶνε καλὸν νὰ εὐρίσκωνται τινα χρήματα διαθέσιμα, ὥστε ἡ Κυβέρνησις νὰ δύναται νὰ τὰ μεταχειρισθῇ εἰς τὸν σκοπὸν τῆς καὶ ἡ οικονομικὴ κατάστασις τοῦ Κράτους δὲν ἐπιτρέπει τοῦτο ὅτι ἤθελεν εἶσθαι ὠφέλιμον ἔάν οἱ Ἕλληνες οἱ εὐποροὶ συνεισέφερον ποσότητα χρημάτων, καὶ ἔάν νομίζω ὅτι οἱ Χίοι ἔμποροὶ δύνανται νὰ συνδράμωσιν εἰς τοῦτο, νὰ συμπράξω (Ἰδε 25 Φεβρ.). Ἐγὼ ἀκούων πάντοτε κατηγορουμένους τοὺς Χίους ὅτι δὲν συνεισέφερον εἰς κοινωφελῆ τῆς Ἑλλάδος πράγματα, θέλων εἰ δυνατόν νὰ ἀποπλύνω τὸν μῶμον τοῦτον, καὶ θεωρῶν τὴν ὠφέλειαν τοῦ πράγματος αὐτοῦ καὶ τὸν πόθον μετὰ τὸν ὁποῖον ὁ Βασιλεὺς τὸ ἐπεθύμει, ἐνόμισα ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀποποιηθῶ τὴν σύμπραξιν ἀλλ' ἐκ τοῦ ἐναντίου γνωρίζω τοὺς Χίους πόσον ἐγνωσταὶ καὶ φειδωλοὶ ἢ μᾶλλον ἄνευ φιλοτιμίας περὶ τὰ τοιαῦτα εἶνε, δὲν ἠθέλησα νὰ ὑποσχεθῶ πολὺ, καὶ ἔκρινα ἀναγκαῖον διὰ νὰ προφυλαχθῶ, νὰ εἶπω εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ἀληθειαν εὐκρινῆ:

— «Θέλω κάμει ὅτι δύναμαι, Μεγαλειότητε! ἀλλὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι οἱ συμπολίται μου, ὡς ἔμποροι, εἶνε ὀλίγον δύσκολοι εἰς τὰ χρήματα».

Τοῦτο λέγεται (das sagt man), μετέφρασεν ἡ γλῶσση.

— «Πρέπει προσέτι νὰ παρατηρήσω εἰς τὴν Υ. Μ. ὅτι ἡ ἐμπιστευτικὴ (intime) θέσις μου παρὰ τῆ Υ. Μ. καθιστᾷ ὀλίγον δύσκολον τὴν ἐνεργειάν μου, ἐπειδὴ δὲν δύναμαι νὰ παρουσιασθῶ ἢ νὰ γράψω κατ' εὐθείαν ἄνευ ὑπονομιῶν καὶ παρεξηγήσεων».

— Ἐχεις δίκαιον εἰς τοῦτο, μετέβη, ἀλλὰ διὰ τῶν συγγενῶν σου ἴσως δύνασαι νὰ ἐνεργήσῃς.

— «Μάλιστα, εἶπον, καὶ πλαγίως διὰ τῶν φίλων μου».

— Καλόν, λέγει, ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ γνωρίζωσιν τὸν κύριον σκοπὸν, διότι θέλει διαδοθῆ καὶ δύναται νὰ διεγείρῃ ὑπονοίας εἰς τὰς Κυβερνήσεις κ.τ.λ. Ἐμπορεῖ νὰ εἴπῃ τις εἰς μὲν τοὺς ἐν Εὐρώπῃ ὅτι ἕνεκα τῶν ἀνωμαλιῶν τῆς

Τουρκίας, εἶνε φυσικὸν ὅτι δύνανται νὰ ἐνεργήσωσιν εἰς τὰ μεθόριά μας ἀκαταστασίαι καὶ ληστρικαὶ ἐπιδρομαὶ ὥστε νὰ ἐνοχλήται καὶ ἡ Ἑλλάς, διὰ τοῦτο εἶνε ἀνάγκη νὰ τεθῶσιν εἰς τὴν διάθεσιν τῆς Κυβερνήσεως τινὰ χρηματικά μέσα διὰ νὰ τὰ μεταχειρισθῇ εἰς τοὺς ἄλλους ὅτι θέλουν χρησιμεύσει εἰς κοινωφελῆ διὰ τὴν Ἑλλάδα ἔργα. Ἀλλὰ διὰ νὰ μὴ εἰσχωρήσῃ κατάχρησις εἰς τὴν διαχείρισιν καὶ διὰ νὰ ἔχωσιν οἱ ἄνθρωποι τὴν ἀπαιτουμένην ἐγγύησιν ἔμποροῦν νὰ τὰ βάλωσιν κατ' εὐθείαν, εἰς τὴν διάθεσίν μου, ἀποθέτοντες τὰ συναζόμενά εἰς τὴν Τράπεζαν. Ἐπεθύμουν νὰ μὴ εἶνε τὸ ὄνομά μου, ἀλλ' ἐσκέπηθην ὅτι δὲν θέλει εἶσθαι ἄλλως ἢ ἀπαιτουμένη ἐγγύησις.

— «Θέλω προσπαθήσει, Μεγαλειότητε, τὸ κατ' ἐμέ, καὶ μετὰ τινὰς ἄλλας ὁμιλίας μετέφρασα εὐχαριστήσιον εὐχαριστήσιον πολὺ! (Ἰδε 27 Ἀπριλ.)».

Τὰς ἐπιούσας ἡμέρας ἐγὼ ἐγράψα περὶ τῆς ἀνωτέρω ὑποθέσεως εὐθύς εἰς τοὺς ἀδελφούς μου εἰς Τεργέστην καὶ Σπύρον καὶ κατὰ τὸ πνεῦμα τοῦ Βασιλέως, καὶ εἰς τὸν Τομαζῆ Ράλλη εἰς Λονδίνον καὶ πλαγίως ὁμίλησα καὶ τινὰς ἐνταῦθα.

27 Ἀπριλίου. — Ὁ Βασιλεὺς μετέβη εἰς Τεργέστην σήμερον καὶ μετέβη. Θέλω νὰ μάθω τὴν γνώμην σου περὶ τῆς ἀκολουθοῦσας ὑποθέσεως. Ὁ ὕπουργός τῶν Στρατιωτικῶν μετέβη ὅτι ἐτοχάσθη καλὸν διὰ νὰ εὐκολύνῃ τὴν εἰσπραξίν χρημάτων, νὰ προτείνῃ εἰς τοὺς ὁμογενεῖς νὰ συνεισφέρωσιν ὅτι προαιροῦνται ὡς δάνειον, τὸ ὁποῖον νὰ τοὺς ἐπιστραφῇ ἀτόκως μετὰ ὀρισμένης προθεσμίας.

— Νομίζω, εἶπον, ὅτι τὸ μέσον δὲν εἶνε πρόσφορον ἐπειδὴ εἰς τὰς παρούσας περιστάσεις οἱ ἔμποροι δὲν δύνανται νὰ διαθέσωσιν δάνεια, ἔπειτα οἱ τόκοι ἴσως καὶ ὁ κίνδυνος ὑπερτεροῦν τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον θέλουν συνεισφέρει καὶ προσέτι παύει τὸ κέντρον τῆς φιλοτιμίας ὅταν προσκληθῶσιν νὰ προσφέρωσιν δάνειον.

— Τοιαύτην γνώμην ἔχω καὶ ἐγὼ, ἀπεκρίθη ὁ Βασιλεὺς, καὶ διὰ τοῦτο δὲν ἐνέκρινα τὴν πρότασιν τοῦ Ὑπουργοῦ.

Ἐγενεον ἐπομένως ἐνεργεῖται παρὰ τῆς Κυβερνήσεως καὶ ἐγὼ ἐγράψα εἰς διαφόρους καὶ ἡ Βασίλισσα κατὰ τὴν εἰς Τεργέστην ἀφίξιν τῆς ὁμίλησε περὶ τούτου καὶ ἐγενεον συνδρομαί, ἀλλὰ εἰς τὰ λοιπὰ μέρη, καὶ ἰδίως εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἀπεποιήθησαν οἱ Χίοι καὶ μάλιστα οἱ ἀδελφοὶ Ράλλη. Τοῦτο ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς

πικρὸν ὀνειδισμὸν τῶν Χίων πρὸς ἐμὲ ἐκ μέρους τῆς Βασιλείσεως.

26 Μαΐου. — Ἀφοῦ ὁ Βασιλεὺς μετέβη εἰς Τεργέστην περὶ τῆς θέσεως τοῦ τμηματάρχου ὅτι μετέβη εἰς τὴν 25 Φεβρ. π. ἔ. ἐγὼ ἐπανελάθον τὰ αὐτὰ. Σήμερον ἐξέδωκε διάταγμα, διὰ τοῦ ὁποῖου μετέβη τμηματάρχῃν τοῦ ὑγειονομικοῦ τμήματος εἰς τὸ ὑπουργεῖον τῶν Ἑσωτερικῶν καὶ αὐθημερὸν μοι ἐκοινοποιήθη παρὰ τοῦ Ὑπουργοῦ. Τὴν δὲ ἐπιούσαν 27 Μαΐου, δόθη τὸν ὄρον τῆς ὑπηρεσίας ἀνέλαβον τὰ χρέη μου.

Ἰούλιος. — Κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ μηνὸς τούτου ἐπέστρεψεν ἡ Βασίλισσα ἀπὸ τοῦ ταξιδίου τῆς Γερμανίας (Ἰδε 22 Ἀπριλ.), ὁ δὲ Βασιλεὺς ἕνεκα τῆς περιπλοκῆς τοῦ ἀνατολικοῦ ζητήματος παρητήθη ἀπὸ τοῦ εἰς Karlsbad ταξιδίου. Πρὸ ὀλίγου ὅμως μετέβη εἰς τὴν ἐπιούσαν νὰ κάμῃ κατὰ τὸ φθινόπωρον τοῦτο ταξίδιον εἰς τὴν Βαυαρίαν διὰ νὰ ἴδῃ τοὺς συγγενεῖς του.

Τὸ ὑπουργεῖον τῆς Δημοσίας Ἐκπαιδεύσεως ἐσύστησεν ἐπιτροπὴν, συγκειμένην ὑπ' ἐμοῦ, τοῦ Τράϊμπερ καὶ τοῦ Μιλ. Βενιζέλου διὰ νὰ συντάξῃ σχέδιον Πολυκλιλικῆς εἰς Ἀθήνας καὶ νὰ ὑποβάλωμεν αὐτό. Τὸ σχέδιον τοῦτο συντάξαντες παρεδώκαμεν κατὰ τὰ μέσα τοῦ παρόντος μηνὸς εἰς αὐτὸ τὸ Ὑπουργεῖον.

Αὐγούστου 6. — Κατὰ τὴν 10¹/₄ π. μ. ἠσθένθη σεισμὸν ἐπισοθητὸν μετὰ βόμβου ὑπουργοῦ. Κατὰ δὲ τὴν 10³/₄ ἠκούσθη βόμβος ὑπόγειος δυνατὸς καὶ μετ' ὀλίγον σεισμὸς ἰσχυρότατος, ὥστε διὰ μιᾶς ἠκούσθη ἀλαλαγμὸς εἰς ὅλην τὴν πόλιν. Διήρκεσε περίπου ὁ βόμβος μετὰ τοῦ κλονισμοῦ ἕως 8 δευτέρων λεπτά, καὶ μ' ἐφάνη διευθυνόμενος ἀπὸ Δ. πρὸς Α. Δὲν συνέβη ζημία εἰς τὴν πόλιν ἀλλὰ φόβος μέγας κατέλαβεν ὅλους τοὺς κατοίκους. Μετὰ ταῦτα συνέβησαν ἀκόμη τινὲς ἀσήμαντοι. Ἦσαν κατ' αὐτὰς καύσεις πνιγγραὶ καὶ ξηρασία ἐφέτος (ἀνομβρία) σπανία.

Μετὰ ταῦτα ἐληροφορήθημεν ὅτι ὁ σεισμὸς οὗτος κατέστρεψε τὴν πόλιν τῶν Θηβῶν κατὰ γράμμα καὶ πολλὰ χωρία τῆς αὐτῆς ἐπαρχίας ἐβλάβησαν σημαντικά. Εἰς τὰς Θήβας δὲν ἔμεινεν οὐδὲμία οἰκία κατοικήσιμος (εἶχε δὲ 900) ἦσαν ὅμως κακῶς φηκοδομημέναι. Οἱ σεισμοὶ ἐκεῖ ἠκολουθοῦσαν κατ' ὅλην τὴν ἡμέραν ἐκείνην καὶ τὰς ἐπιούσας ἀλλὰ μέτροι. Εἰς τὰς Θήβας ἀπέθανον 11, ὅχι ἐκ πληγῶν ἀλλ' ἐξ ἀσφυξίας καὶ 19 ἐπληγώθησαν ὄχι βαρῶς.

Αὐγούστου 20. — Σήμερον μοι ἐκοινοποιήθη διὰ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 17,650 ἐγγράφου τοῦ Ὑπουργοῦ

γείου τῶν Ἑσωτερικῶν διὰ τὴν Βασ. Διατάγματος τῆς 12' τρ. μ. ἐσοτήθη ἐπιτροπὴ διὰ τὴν ἐξετάσῃ τοὺς θέλοντας νὰ διορισθῶσιν εἰς θέσιν Νομαρχιακοῦ ἢ ἐπαρχιακοῦ ἱατροῦ καὶ πρόεδρος αὐτῆς διορίσθη ἐγώ.

Δεκεμβρίου 10. — Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἐταιρεία τῶν Ἀθηνῶν ἐνηφοφόρησε σήμερον διὰ τὴν θέσιν Προέδρου, Ἀντιπροέδρου, Γραμματέως κ.λ.π. Ἐν ἀγνοίᾳ μου μ' ἔβαλαν ὑποψήφιον διὰ τὴν θέσιν τοῦ Ἀντιπροέδρου καὶ ἔλαβον ψήφους 26, ἴσας μὲ τὰς τοῦ Γ. Γενναδίου. Ὅτε ἐπληροφορήθη τούτο ἔγραψα πρὸς τὸν Πρόεδρον παραιτούμενος καὶ παραχωρῶν τὸ δικαίωμα τῆς ἐκλογῆς εἰς τὸν φίλον μου Γεννάδιον.

Τῆ 20 Δεκεμβρίου. — Σήμερον νέον ἔτος τῶν Λατίνων, κατὰ τὴν πρωϊνὴν μου συνήθη ἐπίσκεψιν τοῦ Βασιλέως, εὐχρηστικὸς εἰς Αὐτὸν εἶπον ὅτι εὐχομαι κατὰ τὸ νέον τούτο ἔτος νὰ συστήσῃ τὸν *Θρόνον Του εἰς τὸ Βυζάντιον*. Ἐδέχθη εὐχαρίστως τὴν εὐχὴν ταύτην καὶ παρὰ τὴν συνήθη ἐχεμύθειάν του μοὶ ἀπήντησεν «ὅτι τούτο εἶνε μὲν δύσκολον, ἀλλὰ δὲν εἶνε ἀδύνατον». Ἐφθασεν ἐκείνην τὴν στιγμὴν ἡ Βασίλισσα εἰς τὴν ὁποίαν εἶπεν ὁ Βασιλεὺς τὴν εὐχὴν μου καὶ ἐκείνη δέχθη μετὰ περισσοτέρας προθυμίας ἀκόμη αὐτήν! Ἀπὸ πολλοῦ δὲ ἡ ἰδέα αὕτη ἀπασχολεῖ τὸν νοῦν τοῦ Βασιλέως καὶ ταίνει εἰς τούτο.

1854 — Τὸ νέον τούτο ἔτος ἀρχεῖται ἐγκυμονοῦν μεγάλα συμβεβηκότα ἐν γένει καὶ ἰδίως ἀφορῶντα τὴν Ἑλλάδα ἕνεκα τοῦ ὑπάρχοντος Ῥωσοτουρκικοῦ πολέμου καὶ τῆς ἐπικειμένης ὀξείας μεταξὺ τῶν Ἑυρωπαϊκῶν Δυνάμεων διὰ τὴν ὑπόθεσιν τῆς Ἀνατολῆς. Ἡ ἡμέρα τοῦ νέου ἔτους ἦτο τρικυμιάδης τῷ ὄντι ἐκ τῶν σπανίων εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ εἰς τὰς πρωϊνάς συγχαρητικὰς εὐχὰς ἡ Βασίλισσα ἐπρομάντευσε τοιοῦτο καὶ τὸ πολιτικὸν ἔτος.

Ἀπὸ τῆς ἐνάρεξος τῆς Ῥωσοτουρκικῆς διαφορᾶς διὰ τοῦ Menchikoff εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὁ Βασιλεὺς προβλέπων τὰ ἐνδεχόμενα καὶ θεωρῶν τὴν ἀνέχειαν τοῦ τόπου, ἐπροσπάθησε παντὶ σθέσει νὰ εὕρῃ χρήματα καὶ κατέφυγεν εἰς συνδρομὰς (ἴδε καὶ τὸ θέρος 1853) ἐξ ὁμογενῶν, αἰτινες μέχρι τοῦδε ἐφθασαν εἰς 800 χιλ. περίπου δραχμῶν. Ἐπεφορτίσθη νὰ ἐνεργήσῃ καὶ ἐγὼ παρὰ τοῖς Χίσις, ἀλλ' ὀλίγον κατωρθώθη παρ' αὐτῶν καὶ οὕτως ἔδειξαν πάλιν δυστυχῶς τὴν ἀδιαφορίαν των. Ἐν τσοσούτῳ μετὰ τὴν κήρυξιν τοῦ πολέμου τῆς Τουρκίας τὰ πνεύματα εἰς τὴν Ἑλ-

λάδα διεγείροντο καὶ οἱ Ἑπειρώται, Θετταλοὶ καὶ Μακεδόνες δι' ἀνταποκρίσεών των προετοιμαζόντες τοὺς συμπατριώτας των εἰς ἐπαναστάσιν ἐν καιρῷ εὐθέτω. Ἡ δὲ Ἀγγλία καὶ Γαλλία ἐφοβέριζον τὴν ἑλληνικὴν Κυβέρνησιν διὰ πᾶν ἐπαναστατικὸν κίνημα εἰς τὰ μεθόρια τῆς καὶ ὁ ἑλληνικὸς λαὸς ἔφερε διὰ τούτο μίσος ἄσπονδον κατ' αὐτῶν. Ὁ Βασιλεὺς μετὰ θαυμαστῆς συνέσεως καὶ προσοχῆς ὑπέθαλπε τὸν ἑλληνικὸν ἐνθουσιασμόν, ἐκολάκευε τὴν Ῥωσσίαν, ἀπέφευγε πᾶν ὅ,τι ἠδύνατο νὰ διεγείρῃ ὑπόνοιαν εἰς τὰς Δυτικὰς Δυνάμεις καὶ ἐφρόντιζε νὰ μεταπέσῃ εἰ δυνατόν τὰς Κυβερνήσεις ταύτας διὰ τῶν συγγενῶν του καὶ τῶν διπλωματικῶν ἐξηγήσεων καὶ νὰ μεταβάλῃ διὰ τοῦ τύπου τὴν κοινὴν γνώμην ὑπὲρ τῆς Ἑλλάδος. «Ἡ Γαλλία, μοὶ λέγει μίαν ἡμέραν, παραπονεῖται σήμερον καὶ μὲ λέγει ἀγνώμονα πρὸς αὐτήν, ἀλλὰ δὲν ἔχει δίκαιον διόλου πῶς εἶνε δυνατόν νὰ προσμένῃ περιποιήσεις καὶ φιλοφροσύνας σήμερον παρὰ τῆς Κυβερνήσεως, ὅταν καταφέρεται οὕτως κατὰ τὴν Ἑλλάδα; Ἐννοῶ νὰ πολεμῇ τὴν Ῥωσσίαν, ἀλλὰ δὲν βλέπω διὰ τί νὰ προσβάλλῃ καὶ λυμαίνῃ τὴν Ἑλλάδα».

Τὴν ἰδέαν του περὶ αὐξήσεως ἀκολουθῶν τώρα ἀνευδότης, μοὶ λέγει, τῆ 10ῃ Ἰανουαρίου, ὁμιλοῦντες περὶ τοῦ σκοποῦ τῶν συνεισφορῶν ἐκ μέρους τῶν ἐμπόρων, ὅτι «ὄσῳ περισσότερον εὐρεθῇ ἡ Ἑλλὰς εὐπορος καὶ στερεὰ τόσῳ εὐκολώτερον καὶ ταχύτερον δύναται νὰ λυθῇ τὸ ἀνατολικὸν ζήτημα οὕτως. Ἡ Τουρκία ἔχει πόλεμον μετὰ τῆς Ῥωσσίας αὕτη εἶνε ἰσχυροτέρα καὶ καθ' ὄλην τὴν πιθανότητα θέλει ὑπερτερῆσαι. Αἱ δύο Δυνάμεις τῆς Ἀγγλίας καὶ Γαλλίας προσπαθοῦν νὰ διατηρήσωσιν τὴν Τουρκίαν ἢ δὲ Αὐστρία ἀφίνει τὴν Ῥωσσίαν νὰ ἐνεργῇ ἐλευθέρως οἱ Ἄγγλοι καὶ οἱ Γάλλοι δὲν δύνανται νὰ πέμψωσι τοσοῦτον στρατόν, ὥστε νὰ ἐμποδίσωσι τὴν Ῥωσσίαν, ὥστε αὕτη θέλει κατατρίψει ὅλας τὰς δυνάμεις τῆς Τουρκίας καὶ οὕτω θέλει μείνει κενόν τι πολιτικόν, τὸ ὅποιον ἀναγκάζονται αἱ εὐρωπαϊκαὶ Δυνάμεις νὰ ἀναπληρώσωσιν» ὅταν ἡ Ἑλλὰς παρέχῃ ἐχέγγυα εἶνε τὸ εὐκολώτερον, φυσικώτερον καὶ ταχύτερον μέσον τῆς ἀντικαταστάσεως τῆς Τουρκικῆς Ἀρχῆς διὰ τῆς Ἑλληνικῆς». Ταῦτα μὲ εἶπε κατὰ λέξιν ὁ Βασιλεὺς καὶ ἀρκούντως ἀποδεικνύουν ὁποίας ἔχει ἐλπίδας διὰ τὸ μέλλον τῆς Ἑλλάδος.

25 Ἰανουαρίου. — Ἐπέτειος ἐορτῆ τῆς ἐλευσεως τοῦ Βασιλέως εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν ἐσπέ-

ραν χορὸς εἰς τὰ Ἀνάτορα, ἀλλ' ὅλοι ἐνησχολοῦντο εἰς τινὰς εἰδήσεις ἐλθούσας πρὸ τινῶν ἡμερῶν ἐκ τῶν κατὰ τὴν Ἑπειρον μεθοριῶν μας, ὅτι ἡ ἐπαρχία τοῦ *Ραδοβάζιου* ἐπαναστάτησε κατὰ τῶν Τούρκων καταθλιβόντων ὑπερβολῇ αὐτοὺς. Ἐκτοτε διεγείροντο τὰ πνεύματα καὶ μετ' ὀλίγον διηγέθησαν εἰς τοσοῦτον ὥστε τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰανουαρίου, ἐλθούσης τῆς εἰδήσεως ὅτι οἱ ἐπαναστάται ἐνίκησαν τοὺς Τούρκους εἰς τὸ *Δημαριό*, ἠλεκτρίσθησαν διὰ μίαν εἰς τοσοῦτον βαθμόν, ὥστε δὲν ἔβλεπέ τις οὐδὲ ἓνα πολίτην, γέροντα ἢ νέον, ὑπάλληλον ἢ ἰδιώτην, ὁποιοῦδήποτε πολιτικοῦ κόμματος, νὰ μὴ εἶνε ἐνθουσιασμένος καὶ ἐν ταῦτῳ ἔγειναν συναθροίσεις καὶ ἐπιδείξεις ἀλλεπάλληλοι ὑπὲρ τῶν ἐπαναστατῶν καὶ κατὰ τῶν Τούρκων ὥστε.

Ἄξιον σημειώσεως εἶνε τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν. Πρὸ τινῶν ἡμερῶν ὁμιλοῦντες ἐμπιστευτικῶς εἰς τὸν θάλαμον τῶν ὑπασπιστῶν μετὰ τοῦ Διαγγελέως τοῦ Βασιλέως *Κανσι Μουρούζη*, εἰς ὑπηρεσίαν ὄντος κατ' ἐκείνην τὴν ἑβδομάδα, μὲ εἶπε λίαν ἐμπιστευτικῶς ὅτι ἡ Βασίλισσα τὸν εἶχε εἰπεῖ περὶ τινος κοινοποιήσεως δοθείσης εἰς τὸν Βασιλέα παρὰ τῆς Ῥωσσίας, εἰς ἣν ὑπόσχεται ἀποτελεσματικὴν συνδρομὴν ἐν καιρῷ τῷ δέοντι καὶ τὴν προτεραιαν ἡμέραν τῆς ὁμιλίας μας, μίαν δὲ ἡμέραν μετὰ τὴν ὁμιλίαν τῆς Βασίλισσης ὁ Βασιλεὺς λέγει εἰς τὸν Μουρούζην. «Ἡ Βασίλισσα σοὶ ἀνέφερεν ἐχθρὸς τι περὶ διακοινώσεως ἐπειδὴ γνωρίζω ὅτι εἶσαι σύμφωνος μὲ τὰς ἰδέας ταύτας σὲ λέγω, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Ῥωσσίας μᾶς ἐκοινοποίησεν ὅτι εὐχαριστήθη διὰ τὴν χαρὰν τὴν ὁποίαν ἐπροξένησεν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἢ κήρυξις τοῦ πολέμου ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας πρὸς τὴν Τουρκίαν, ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ εἶνε εὐχαριστημένος παρὰ τῆς Κυβερνήσεως τῆς Ἑλλάδος καὶ ὅτι εἰς τὴν περίστασιν ταύτην νὰ σταθμίσῃ καλῶς les événements marchands, τοὺς κινδύνους τοὺς ὁποίους δύναται νὰ ὑποστῇ μὲ τὰς ὠφελείας τὰς ὁποίας δύναται νὰ ἔχῃ ἐκ τινος κινήματος καὶ νὰ ἐνεργήσῃ εἰς πᾶσαν δὲ περίστασιν ὁ Αὐτοκράτωρ ὑπόσχεται συνδρομὴν ἀποτελεσματικὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς ταῦτα ἐπρόσθεσεν ὁ Βασιλεὺς τῷ Μουρούζη ὅτι ἐχάρη πολύ, διότι μέχρι τοῦδε δὲν εἶχεν οὐδεμίαν διαβεβαίωσιν ἐπίσημον ἐκ μέρους τῆς Ῥωσσίας. Ταῦτα μὲ εἶπεν ὁ Μουρούζης ὀρκίσας με διὰ τὴν ἐχεμύθειαν.

Τὰ ἀνωτέρω ἐξηγοῦν καὶ τὸ ἀκόλουθον περιστατικόν. Τρεῖς ἡμέρας μετὰ τὴν ὁμιλίαν ταύ-

την ἦλθε πρὸς ἐμὲ ὁ Γάλλος ἀρχιτέκτων *Boulangier* ὅστις ἐργαζόμενος εἰς τὴν Ῥωσοκὴν ἐκκλησίαν, ἔχει σχέσιν μετὰ τοῦ κ. Περσιάνη καὶ μὲ λέγει μεταξὺ ὁμιλιῶν ὅτι χθὲς ἦτο εἰς τὸν πρέσβυν τῆς Ῥωσσίας τὸν Περσιάνην, ὅστις κατὰ παράδοξον τρόπον ἤρχεισε νὰ τὸν ὁμιλῇ περὶ Ἑλλάδος ὅτι τὰ ὄρια τῆς εἶνε τοσοῦτον μικρά, ὥστε δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ, ὅτι εἶνε ἀνάγκη νὰ τὰ εὐρύνωσιν. Ἐλεγε δὲ ταῦτα ὅλα μὲ τσοσούτην ἀπόφασιν καὶ μὲ τοιοῦτον τόνον, ὥστε, μοὶ λέγει ὁ *Boulangier*, μ' ἔκαμεν ἐντύπωσιν ὥς νὰ εἶχε τὴν ἐμπνευσιν ταύτην ἀπὸ πολὺ ὑψηλὸν μέρος. Διὰ νὰ πεισθῶ ἔτι μᾶλλον περὶ τῆς σπουδαίας ταύτης ὑποθέσεως ἀνεφρον τὴν ἐπιούσαν εἰς τὸν Βασιλέα τὴν ὁμιλίαν τοῦ *Boulangier* καὶ τὴν ἐντύπωσιν ἣν ἐπροξένησεν εἰς αὐτόν. Ὁ Βασιλεὺς ἤκουσε μὲ ἀδιαφορίαν ἐναντίον τῆς συνηθείας του τὴν ὁμιλίαν ταύτην, δὲν ἀπεκρίθη τίποτε, καὶ τοῦτο ἤκουσε νὰ μὲ βεβαιώσῃ περὶ τῆς ἀληθείας τῶν περὶ τοῦ Μουρούζη ρηθέντων μοι.

30 Ἰανουαρίου. — Ἐπεσε σήμερον ὁμιλία μετὰ τοῦ Βασιλέως περὶ τῆς ἐκραγείσης ἐπαναστάσεως εἰς τὰ δυτικὰ μεθόρια καὶ μὲ λέγει ὅτι «δὲν τὴν προσκαλέσαμεν, ἔγεινε, πρέπει νὰ ὑποστηρικθῇ, δὲν συμφέρει πλέον νὰ ὀπισθοδρομήσῃ».

Ὁ *Γαρδικ Γρίβας* ἔπασχε καὶ δὲν ἔβλεπεν αὐτόν ὁ Βασιλεὺς, ἀλλ' ἤκουεν ὅτι εἶνε ἐναντίος εἰς τὸ κίνημα αὐτὸ καὶ ὠμίλει θερμῶς κατ' αὐτοῦ. Μὲ ἠρώτησεν ὁ Βασιλεὺς σήμερον καὶ τὸν ἐβεβαίωσα περὶ τούτου, προσθέτων ὅτι ὁμιλεῖ μὲ τρόπον πείθοντα. «Ἀλλὰ, μὲ λέγει, τοῦτο μὲ βλάπτει, διότι οἱ ἄνθρωποι πιστεύουν ὅτι πᾶν τὸ λεγόμενον παρ' αὐτοῦ πηγάζει παρ' ἐμοῦ καὶ τότε θέλουν μὲ θεωρήσει ὡς ἐναντίον τοῦ κινήματος καὶ θέλει μὲ βλάψῃ. Διὰ τοῦτο ἐπιθυμῶ οἱ περὶ ἐμὲ ἄνθρωποι νὰ λέγωσιν ἐκ συμφώνου ὅτι ἡ Κυβέρνησις δὲν ἐπροκάλεσε τὴν ἐπανάστασιν ταύτην, ἀλλ' ὅταν ἀπαξ ἔγεινε, συμφέρει καὶ πρέπει νὰ ὑποστηρικθῇ. Ταῦτα εἶπε καὶ εἰς τὸν *Γαρδικιώτην* ἐκ μέρους μου ἕως νὰ τὸν ἴδω».

Τὴν διαταγὴν ταύτην ἐξεπλήρωσα, ἀλλ' οὗτος λέγει δὲν ἔπρεπε γένῃ, τώρα ὅμως πρέπει νὰ προχωρήσωμεν, πλὴν προβλέπει κακῶς.

1 Φεβρουαρίου. — Σήμερον πάλιν τὸ πρωὶ ἡ ὁμιλία μετὰ τοῦ Βασιλέως περὶ ἐπαναστάσεως ὅτι δὲν συμφέρει πλέον νὰ ὀπισθοδρομήσῃ. Λέγουν, εἶπον, ὅτι εἶνε πρόωρος. Μάλιστα, εἶπεν, οὐδὲ ἐγὼ δὲν εἶχον γνώσιν τοῦ κινήματος αὐτοῦ, ἀλλ' ἔβλεπον μόνον, ὅτι ἦτο

πιθανόν να γένη επανάστασις εἰς τὰ μεθόρια καὶ προσεπάθουν νὰ εὐρεθῇ ἡ Ἑλλάς ἔτοιμος, ἀλλ' ἤδη ἔγεινε καὶ δὲν συμφέρει νὰ ἐμποδισθῇ, ἀλλὰ πρέπει νὰ φροντίσωμεν διὰ τὴν εὐρεσίαν χρημάτων, μεταχειρίσου καὶ σὺ ὅσα μέσα ἔχεις παρὰ τοῖς συμπολίταις σου διὰ *συνεισφοράς*. Ἐξελθὼν τῶν ἀνακτόρων καὶ θεωρῶν τὴν ζέσιν τοῦ Βασιλέως καὶ τὴν ἀνάγκην τοῦ πράγματος, ἐνόμισα συμφέρον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς τὴν *ὑπόληψιν τῶν Χίων* νὰ συνεισφέρωσιν οὗτοι ἱκανὸν ποσὸν διὰ νὰ ἐξαλειψοῖσι τὴν ἰδέαν τῶν Ἑλλήνων ὅτι μόνον οἱ Χῖοι, πλούσιοι ὄντες, δὲν συνεισφέρουν εἰς τὸ δημόσιον καλόν. Ἐκ τῆς ἰδέας ταύτης ὁρμώμενος ἐσυλλογίσθη ὅτι ἤθελε κατορθωθῇ εὐκολώτερον ὁ σκοπὸς ἐὰν συστηθῇ ἐπιτροπὴ ἐκ μέρους Χίων ἐχόντων ὑπόληψιν μεταξὺ τῶν συμπολιτῶν μας διὰ νὰ προσκαλέσῃ ὄλους τοὺς ἀπανταχοῦ εὐρισκομένους Χίους νὰ συνεισφέρωσιν εἰς τὸ μέγα ἐπιχείρημα καὶ τὸ κεφάλαιον αὐτὸ ἔπειτα νὰ παραδοθῇ εἰς τὴν Κυβερνήσιν διὰ νὰ τὸ μεταχειρισθῇ. Ἡλικία οὕτως ὅτι ἡ φιλοτιμία τῶν Χίων ἤθελε κολακευθῇ καὶ ἡ ὑπόληψις τῶν Χίων ἤθελε σωθῇ κατὰ τοῦτο καὶ τὰ χρήματα ἤθελον συντελέσει εἰς τὸν σκοπόν. Ἐκ τῶν ἐνταῦθα εὐρισκομένων Χίων ἐνόμισα ἀρμοδιωτέρους τὸν *Σταμάτην Δεκόλην Βούρον* καὶ τὸν *Λουκᾶν Ράλλην*. Ἐκοινοποίησα ἀμέσως εἰς αὐτοὺς τὴν ἰδέαν μου καὶ τὴν ἐνέκριναν, προσεκαλέσαμεν τινὰς ἄλλους συμπολίτας, οἵτινες συνήνεσαν ὡσαύτως καὶ τὴν ἐπιούσαν (2 Φεβρ.) προσεκαλέσαμεν εἰς τὴν οἰκίαν τοῦ κ. Στ. Βούρον συνέλθειν τῶν Χίων εἰς ἣν παρευρέθησαν οἱ πλείστοι. Ἐγὼ δὲ πλέον δὲν ἤθελον νὰ φανῶ ἐνεργὸς ὡς ἐκ τῆς θέσεώς μου, ἀλλ' ἔβαλα τὸν Βάμβαν νὰ ὁμιλήσῃ. Ἐνεκρίθη ἐπιτροπὴ τότε συγκειμένη παρὰ τοῦ Στ. Δεκ. Βούρου, Λουκᾶ Ράλλη, Στεφάνου Ἀγελάστου καὶ ὡς Γραμματέως τοῦ Ἐμμανουὴλ Κοκκίνου. Τῆς ἐπιτροπῆς ταύτης σκοπὸς ἦτο νὰ συναῖξη χρήματα διὰ τὸν ὠρισμένον σκοπὸν παρὰ τῶν Χίων καὶ ἔπειτα ἀκούσασα τὴν γνώμην τῆς συνελεύσεως νὰ διαθέσῃ. Κατὰ προτροπὴν μου καὶ ἐπὶ τῆς βίας τῆς ὁποίας ἔδωκα εἰς τὸν Κόκκινον, ἀφοῦ ἔλαβον τὴν συναίνεσιν τοῦ Βασιλέως συνέταξεν ὁ Κόκκινος *ἐγκύκλιον* πρὸς τοὺς ἀπανταχοῦ Χίους ἐκ μέρους τῆς Ἐπιτροπῆς, τὴν ὁποίαν ἐπεδιώρθωσα καὶ ἐτροποποίησα καὶ τοιαύτην ὑπέγραψεν αὐτὴν ἢ ἐπιτροπὴ τῆ 5 Φεβρ. 1854, καὶ τυπωθεῖσα διὰ τὸ εὐκόλον ἐστάλη. Παρέδωκα εἰς τὸν Βασιλέα δύο ἀντίτυπα καὶ παρού-

σης τῆς Βασιλείσεως τὰ ἀνεγνώσαμεν καὶ τὰ ἐνέκριναν πληρέστατα καὶ ὁ Βασιλεὺς τὴν ἐπήνεσε πολὺ εὐχαριστηθεὶς εἰς ἄκρον διότι εὐθὴκεν ἐν αὐτῇ τὰς ἰδέας του καὶ διότι ἡ σύνταξις ἦτο καλὴ. Εἰς τὸν παράγραφον δὲ ἐκείνον εἰς τὸν ὁποῖον λέγει ἡ ἐγκύκλιος ὅτι «οἱ πολῖται σεβόμενοι τὰ ὄρια, τὰ ὁποῖα τὸ πολιτικὸν καθήκον διαγράφει εἰς τὴν διαγωγὴν τῆς Κυβερνήσεως τοῦ φιλοπάτριδος καὶ μεγαλοψύχου Ἡμῶν Βασιλέως, ἐφιλοτιμήθησαν νὰ συνδράμωσιν αὐθόρμητοι καὶ μὲ τὰ σώματα καὶ μὲ τὴν περιουσίαν κ.λ.π.», ὁ Βασιλεὺς ἐθεώρησεν ὅτι ἤμποροῦν νὰ ἐλάβωσιν ὅτι αὐτὸς δὲν εἶνε σύμφωνος μὲ τὸ κίνημα καὶ τοῦτο δὲν τὸ θέλει ἡ Βασίλισσα λέγει ὅτι δὲν ἐξάγεται τοῦτο ἐκ τῆς περιόδου ταύτης καὶ εἶνε καλὴ νὰ μείνῃ οὕτως, ἀλλ' ἀντὶ τοῦ φιλέλληρος Βασιλέως ὡς εἶχε τὸ κείμενον νὰ τεθῇ φιλοπάτριδος, καὶ οὕτω τὸ μετέβαλον ὁ δὲ Βασιλεὺς ἐπανῆλθε πάλιν εἰς τὴν αὐτὴν ἀμφιβολίαν δεικνύων ὅτι μὲ πάντα τρόπον ἤθελε νὰ πεισθῇ ὁ λαός, ὅτι δὲν εἶνε ἐναντίος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο, καὶ εὐρίσκω ὅτι εἶχε δίκαιον.

Παραβάλλω τὴν σημερινὴν παρατήρησίν του μὲ ὅσα μὲ εἶπε διὰ τὸν Γρίβαν (ἰδ. 30 Ἰανουαρίου) μὲ τὰς κατ' ἐπίδειξιν συναινέσεις του εἰς τὸν λαόν καὶ ἐν τῷ θεάτρῳ καὶ εἰς τὰς παρουσιάσεις καὶ εἰς τὰ δημόσια μέρη καὶ γνωρίζων ὅτι τὸ ῥωσικὸν κόμμα ἐπροσπάθησε παντὶ σθένει νὰ ἐνοχοποιήσῃ τὸν Βασιλέα εἰς τὸ νὰ λάβῃ μέρος ὑπὲρ τοῦ κινήματος, διαδίδον ὅτι ὡς Φράγκος εἶνε ἐναντίος, ὅτι πάντοτε ἔδειξεν ἐναντία φρονήματα εἰς τὴν αὔξησιν τῆς Ἑλλάδος καὶ ὑπηρετεῖ τὴν Δύσιν ἕνεκα θρησκευτικῶν λόγων, αἱ δὲ διαβολαὶ αὗται εὐρισκόν ἡγῶ εὐκόλον μεταξὺ τοῦ λαοῦ ὅστις εἶχε ἐνθουσιασθῇ καὶ ἐκ τοῦ φησικῶ ἀισθήματος καὶ ἐκ τῶν ἀπεριορίπτων ὑπερβολικῶν ἐπιδείξεων καὶ ἐρεθισμῶν, ὁ Βασιλεὺς ἐπέσθη ὅτι ἂν ἐκληφθῇ σήμερον ἐναντίος εἰς τὸ κίνημα τοῦτο ἐκινδύνευε τὸν Θρόνον τοῦ καὶ ἡ σκέψις αὐτὴ μὲ φαίνεται ὀρθή. Ὁ Βασιλεὺς ἐπεθύμει τὴν ἐπανάστασιν ταύτην καὶ ἐπιθυμεῖ εὐκρινῶς τὴν αὔξησιν τοῦ τόπου ὅχι μόνον ἀλλ' ἔχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἰδέαν τοῦ Ἀυτοκράτορος τοῦ Βυζαντίου, ἀλλ' ἐὰν δὲν τὸν ἐβίαζεν ἡ περίστασις αὕτη δὲν ἤθελεν ἐκτεθῆ εἰς τὸσαύτας ἐπιδείξεις, αἵτινες δύνανται νὰ ἔχωσι κακὰς συνεπείας ὡς πρὸς τὰς σχέσεις του μετὰ τῆς Εὐρώπης καὶ ὡς πρὸς τὴν παραίκαρον ῥῆξιν μετὰ τῆς Τουρκίας. Εἰς τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ Βασιλέως πρέπει νὰ προστεθῇ καὶ ἄλλη σημαν-

τικὴ τις περίστασις ἡ ἰδέα καὶ ὁ χαρακτὴρ τῆς Βασιλείσεως ἥτις πάντοτε ἔτρεφε ζωντὰν τὴν ἰδέαν τοῦ μεγαλείου καὶ ἐπρόσμενεν ἀνυπόμονος τὴν περίστασιν. Μόλις δὲ αὕτη ἐφάνητο πλησιάζουσα καὶ εὐθὺς ἐνεκολπώθη μετὰ ἀνευδότητος καὶ ἐνεργοῦ ζήσεως τὴν ὄψην προσλιπαροῦσα ἀδιακόπως τὸν Βασιλέα, ὁμιλοῦσα φανερὰ τὴν γνώμην τῆς εἰς τοὺς πάντας καὶ παρακινουσα καὶ εἰς τοὺς ξένους διπλωμάτας ἐκφραζομένη μὲ τρόπον ὅστις ἔφερε εἰς αὐτοὺς ἀμηχανίαν καὶ ἐνίοτε ἐκπληξιν. Δὲν πιστεύω ὅτι κάνει τοῦτο ὑπεύκουσα εἰς ῥωσικὰς συμπαιδείας ὡς τινες τῶν πολιτικῶν ἐντοπιῶν καὶ ξένων διασχυρίζονται, ἀλλὰ διότι ἔχει πεποίθησιν εἰς τὴν ὑπόθεσιν ταύτην καὶ διότι πιστεύει ὅτι ἡ Ρωσσία θέλει συνδράμει εἰς τοῦτο εὐκολώτερον. Εἰς τὴν ἰδέαν ταύτην μ' ἐφάνη ἐπιμονωτέρα μετὰ τὸ εἰς Γερ-

μανίαν τελευταῖον ταξίδιον τῆς πέρουσι. Ἐν γένει καὶ ὁ Βασιλεὺς καὶ ἡ Βασίλισσα μ' ἐφάνησαν πρὸ καιροῦ ἐκ τῶν ὁμιλιῶν τῶν ὅτι εἶχον *πληροφόριαν* ἐκ τῶν γερμανικῶν ἴσως Ἀδελῶν, ὅτι εἰς τὴν Τουρκίαν ἐπίκειται νὰ γένη μεγάλη μεταβολή. Ὁ Βασιλεὺς πρὸ ἐνὸς ἔτους καὶ ἐπέκεινα μὲ εἶπεν εἰς διαφόρους ὁμιλίας ὅτι ἡ Τουρκία δὲν μένει ὁποῖα εἶνε, καὶ ἡ Βασίλισσα μετὰ τὸν ἐπιστροφὴν τῆς ἐκ Γερμανίας ἐναντίων ὄλων τῶν ἐρχομένων εἰδήσεων καὶ ἐπισήμων ἐνίοτε περὶ εἰρήνης ἔλεγεν ὀριστικῶς: «Ἀδύνατον ὁ πόλεμος εἶνε ἀφεντικὸς ἡ Ρωσσία δὲν θέλει ἐνδώσει». Ἀναφέρων μίαν ἡμέραν πρὸς αὐτὴν ὅτι ἀνέγνωσα εἰς τὰς ἐφημερίδας τῆς Δύσεως, περὶ συμβιβασμοῦ, μὲ ἀπεκρίθη. «Ἐγὼ δὲν ἀναγινώσκω πλέον ἐφημερίδας, διότι δὲν ἐξεύρουν τί λέγουν εἰς αὐτὸ τὸ ζήτημα. Ὁ πόλεμος εἶνε ἀφεντικὸς».

KNUT HAMSUN

ΠΑΝ*

Μυθιστόρημα

Σαστισμένος ἀπὸ τόση καλοσύνη, τραβήχθηκα παράμερα μιὰ στιγμή, γιὰ νὰ χαρῶ μόνος τῆ χαρᾶ μου. Ὑστερα ἀποχαιρέτησα τὸν γιατρὸ καὶ τοὺς ξένους τοῦ καὶ τράβηξα τὸν δρόμο μου. Τί καλοσύνη ποῦ μούδειξε, τί καλοσύνη! Πῶς θὰ μπορούσα νὰ τῆς τὴν ξεπληρώσω; Τὰ χέρια μου ἄρχισαν νὰ νοτίζουν, μιὰ γλυκεῖα κρυάδα μοῦ περνοῦσε τῆς φούχτες μου. Θεέ μου! ἔλεγα μὲ τὸν ἑαυτό μου, εἶνε τόση ἡ χαρὰ μου, ποῦ τρεκίλλω σὰν μεθυσμένος καὶ τὰ μάτια μου βουρκώνουν, γιὰ τὰ χέρια μου εἶνε δεμένα τί νὰ κάμω; Ἐφθασα ἀργὰ στὸ σπίτι μου. Φρόντισα νὰ περάσω πρῶτα ἀπὸ τὸν μῶλο καὶ νὰ ρωτήσω ἕναν ψαρρά, ἂν τὸ βαπόρι θάρχοτανε αὐριο πρὶν βραδεύσῃ. Ἀλλοίμονο! ὄχι, δὲν εἰμποροῦσε νάρθη προητέρα ἀπὸ τὴν ἄλλην ἐβδομάδα. Γύρισα γρήγορα στὸ καλύβι μου, κ' ἔβγαλα τὴν καλλίτερή μου φορεσιά, νὰ ἰδῶ σὲ τί κατάστασι βρισκότανε. Τὴν καθάρισα, ὅσο εἰμποροῦσα καλλίτερα, ποῦ καὶ ποῦ ἦταν σκοροφαγωμένη, κάθισα καὶ μπάλωσα μόνος μου τῆς τρύπες μὲ τὰ δάκρυα στὰ μάτια.

* Ἴδε σελ. 216.

Ὅταν τελείωσα, ξαπλώθηκα στὸ κρεβάτι μου. Μὰ μιὰ δυσάρεστη σκέψις μὲ πέταξε ἀπάνω, σὲ μιὰ στιγμή. — «Εἶνε κατεργαριά, εἶπα. Ἄν δὲν εὐρισκόμουν ἐκεῖ μὲ τοὺς ἄλλους ποῦ προσκάλεσε, δὲν θὰ μῶστελνε πρόσκλησι ἐμένα. Μοῦ τῶδωκε νὰ τὸ καταλάβω, νὰ μὴν πάω, νὰ σταίλω ἕνα γραμματάκι πῶς δὲν εἰμποροῦ». Δὲν ἔκλεισα μάτι ὀλη τὴν νύχτα, τὸ πρῶτ ποῦ πῆγα στὸ δάσος, τουρτουρίζα, κατακουρασμένος, θερμιασμένος. Εἶχαν λοιπὸν γιορτῆ στὸ Σίμιλονδ κ' ἐγὼ δὲν εἰμποροῦσα οὔτε νὰ πάω, οὔτε νὰ βρῶ καμμιά πρόφασι. Ὁ κ. Μάκ ἔκανε αὐτὴ τῆ, γιορτῆ, γιὰ τὸν βαρῶνο. Μὰ ἐγὼ δὲν τῶχω στὸν νοῦ μου νὰ χολοσκάσω γιὰ χάρι τους, καταλάβετε;...

Ἡ καταχνιά ἀπλωνότανε πυκνὴ στὰ λαγκάδια καὶ στὰ βουνά, μιὰ παγωμένη ὑγρασία μοῦ μούσκνε τὰ ρούχα μου καὶ τᾶκανε βαρειά, τὸ πρόσωπό μου ἦτον ὑγρὸ καὶ παγωμένο. Ποῦ καὶ ποῦ κανένα ἀεράκι ἀνεβοκατέβαζε τοὺς κοιμισμένους ἀτμούς.

Ἐτσι προχώρησε ἡ ἡμέρα κ' ἦρθε τὸ μούχρωμα ἢ καταχνιά μούκρυβε ὀλη τὴν τοποθεσία. Τριγύριζε ἐδῶ κ' ἐκεῖ, γιὰ τίποτε δὲν μ' ἐβίαζε χωρὶς νὰ τὸ καταλάβω παραστρά-

τισα και ο δρόμος μ' έφερε σε άγνωστα μέρη του δάσους. Έπί τέλους άκουμπώ την κάννα του τουφεκιού μου σ' ένα δένδρο και κυττάζω την πυξίδα μου. Άφου είδα τί δρόμο έπρεπε να τραβήξω για να βρεθώ στο σπίτι μου, ξεκίνησα πάλι, λογαριάζων πώς η ώρα θα ήταν άπάνω - κάτω δικτώ η έννέα.

Κάτι που δεν το περίμενα μούτυχε. "Υστερ' από μισή ώρα δρόμο άκούω μουσική, λίγο μακρύτερα καταλαβαίνω το μέρος που βρισκόμαι: είμαι στο Σίριλουνδ, κοντά στο μεγαλειότερο σπίτι. Είχα τάχα κάνει λάθος στην πυξίδα και ζέπεσα άκριβώς στα μέρη, που ήθελα να ξεφύγω; Μια γνώριμη φωνή, ή φωνή του γιατρού, με προσκαλεί. Με οδηγούν στο σολόνι.

Ίσως το σίδερο της κάννας του τουφεκιού μου είχε προκαλέσει καμμία παρεκτροπή στην πυξίδα. Μου ξανάτυχε και άλλοτε αυτόν τον χρόνο. Δεν ξέρω κ' εγώ τί να είπω.

ΚΗ

Άπό την ώρα που ήρθα και όλον τον καιρό είχα στον νου μου πώς έκαμα άσχημα νάρθω σ' αυτή την διασκέδασι. Ο ξερχομός μου μόλις παρατηρήθηκε, όλος ο κόσμος εκεί ήταν άπασχολημένος, ή Έδουάρδα μόλις με χαιρέτισε. "Επινα κ' εγώ, έπινα ως που ζαλίστηκα και μολονότι καταλάβαινα πώς δεν με καλόβλεπαν και πολύ στο σπίτι, μολοντούτο έμενα. Ο κ. Μάκ χαμογελούσε, με μια έκφρασι καλοσύνης. Φορούσε φράκο, τή φορεσιά που του πήγαινε καλλίτερα από όλες. Πανταχού παρών, γινότανε χίλια κομμάτια για τους καλεσμένους του, χόρευε όλους τους χορούς, γελούσε, χωράτευε. Τα μάτια του κρύβανε μυστικούς στοχασμούς.

Μια συναυλία άνηχούσε από όλο το σπίτι. Ο χορός γινότανε σε πέντε δωμάτια, χώρια από τη μεγάλη σάλα. Όταν έφθασα εγώ, μόλις είχαν προσφέρει το σουπέ. Υπηρέτριαι, στον άτμό, κουβαλούσαν ποτήρια, κρασιά, μπρικάκια με καφέ, που άστραφτε το μπακίρι τους, σιγάρα, πίτες, γλυκίσματα και δωαρικά. Όλα ήταν άφθονα, φεγώσιμα και φώτα.

Η Έθα βοηθούσε στο μαγειριό μια στιγμή την πήρε το μάτι μου.

Όλαις οι περιποιησεις ήταν για τον βαρώνο: εκείνος όμως απέφευγε να πολυφαινεταί και ήταν διακριτικός και συμμαζεμένος στους τρόπους του. Φορούσε και αυτός φράκο, με της ούρες τσαλακωμένες ακόμα από το

σεντούκι. Μιλούσε συχνά με την Έδουάρδα και την έπερνε πάντα άπο πίσω. Δεν μπορούσα να τον χωνέψω, όσο περνούσε ή ώρα και περισσότερο. Κάθε φορά που έσφιαν τα μάτια μου άπάνω του, στραβομούριαζα κοντά και γύριζα άλλο. Όταν μου μιλούσε του άπαντούσα ξερά-ξερά και δάγκανα τα χείλια μου.

Θυμούμαι ένα περιστατικό, εκείνη τη βραδεία. Μου μιλούσε μια μικρή ξανθούλα. Της έλεγα μια ιστορία, που την έκανε και γελούσε, μια άσημαντη ιστορία, που ίσως καθώς βρισκόμουνα στο κέφι, την έλεγα νόστιμα. Γύρισα και είδα πίσω μου την Έδουάρδα. Μου χάρισε μια καλόβουλη ματιά: ύστερα από λίγο, πήρα ιδιαιτέρως την μικρή ξανθούλα, για να της ξαναπώ εκείνα που έλεγα. Δεν έχω λόγια να πώ πόσο καλό μούκαμε αυτή η ματιά της Έδουάρδας, έμένα που ένοιωθα τόση μοναξιά από την στιγμή που ήρθα. Αμέσως το μυαλό μου πήρε άλλο δρόμο: έγινα χαρούμενος, άνακατωνόμουν με όλον τον κόσμο, μιλούσα πολύ. Δεν πιστεύω, νακάμα καμμία χωριατιά.

Ημουνα έξω στη σκάλα, όταν ή Έθα, με μια άπλάδα στο χέρι, βγήκε από μέσα. Με κύτταξε, ήρθε κοντά μου, μούπιασε βιαστικά το χέρι, χαμογέλασε και χάρηκε. Δεν είπαμε λέξι. Καθώς γύρισα πάλι στη σάλα του χορού, είδα στο έμβασμα την Έδουάρδα, που με κύτταξε στα μάτια.

"Εξαφνα την άκούω να φωνάζη δυνατά:

— Φαντασθήτε, κύριοι, ο λοχαγός Γκλάν έχει συνεντευξείς στη σκάλα με της ύπηρετριες!

Πολλοί τάκουσαν αυτά τα λόγια. Εκείνη γελούσε, σαν ναλεγε κανένα άστείο, μα το πρόσωπό της ήταν πολύ χλωμό.

"Εγώ, χωρίς ναπαντήσω, μουμούρισα:

— Καλές έτσι έτυχε! αυτή έβγαине... εγώ ήμουνα στη σκάλα.

Μια ώρα πέρασε άπάνω - κάτω. Ένα ποτήρι χύθηκε στο φόρεμα μιας κυρίας. Η Έδουάρδα εφώναζε άμέσως:

— Φυσικά ο κ. Γκλάν θα τάκαμε πάλι θάλασσα!

Δεν ήτο δυνατόν να είμαι εγώ, γιατί εγώ ήμουνα στην άλλην άκρη της σάλας. Άρχισα κ' εγώ να πίνω και δεν το κουνούσα κοντά από την θύρα: εκεί δεν ήταν φόβος τουλάχιστον να έμποδιζω τους χορευτάς.

Οι περισσότεραις κυρλαις τριγύριζαν τον βαρώνο. Εκείνος έλεγε πώς λυπείται που έχει κλείσει πιά τας συλλογές του στα κιβώτιά του.

Είχαν πολύ ενδιαφέροντα πράγματα αι συλλογαι αυτές, φύκια της Λευκής Θαλάσσης, άργιλώδες χώμα από τα Νησιάκια, πέτρες από τον πυθμένα της θαλάσσης. Οι κυρλαις καμάρωναν με περιέργεια στα κουμπιά του πουκαμισου του το στέμμα με της πέντε άκίδες, έμβλημα της βαρωνίας του. Όσο για τον γιατρό κανείς δεν τον έπρόσεχε ή αγαπημένη του φράσις: «Κακός ψόφος!» δεν είχε καμμία πέρασι. Μολοντούτο κάθε φορά που μιλούσε ή Έδουάρδα, έκανε τον καμπόσο, της έμπαινε στη μύτη και της έπαιρνε τον άέρα με την ύπεροχή του.

— Ός ότου να περάσω την πεδιάδα του Άχέρωνος.

Εκείνος την ερώτησε:

— Είπατε να περάσετε...

— Την πεδιάδα του Άχέρωνος. Δεν το είπα σωστά;

— Κάποτε άκουσα να γίνεται λόγος για τον Άχέρωνα ποταμόν. Αυτόν θέλετε να πήτε βέβαια.

Μια άλλη ήμέρα έλεγε πώς έχει διαπεραστικήν δρασι, «μάτια...»

— Λυγκέως, διέκοψε ο κοντός άνθροπικός.

— Ναί, ναί, μάτια Λυγκέως.

— Ευχαριστήσατέ με που σας βοήθησα. Ημουνα βέβαιος πώς θέλατε να πήτε «Άργου δμματα».

Ο βαρώνος σήκωσε τα φρύδια του και του έρριψε μια ξαφνισμένη ματιά άποπάνω από τα χονδρά του ματογνάλια. Ο γιατρός όμως δεν εφαινότανε καθόλου συγκινημένος. Πεντάρα δεν έδινε για την βαρώνο!

Οι χοροί είχαν άνάψει. Εγώ τα κατάφερα να πιάσω όμιλίες με την δασκάλισσα των κοριτσιών του πρεσβυτεριού. Μιλούμε για τον πόλεμο της Κορμαίας, τα γεγονότα της Γαλλίας, για τον Ναπολέοντα Γ' και για την προστασίαν του προς τους Τούρκους.

Η Έδουάρδα μās πλησιάζει, σταματά μπροστά μου και λέει:

— Με συγχωρείτε, κύριε λοχαγέ, που σας έπιασα στη σάλα. Δεν το ξανακάνω πιά.

Τάλεγε και γελούσε ακόμα, χωρίς να με κυττάξη όμως.

— Δεσποινίς Έδουάρδα, της είπα, κάμετέ μου τή χάρι να τελειώνετε επί τέλους.

Η φωνή της ήταν άγριεμένη και ή φυσιογνωμία της πολύ έχθρική. Συλλογίσθηκα τον γιατρό και σήκωσα κ' εγώ της πλάτες μου.

δπως θάκανε κ' αυτός. Εκείνη ξαναείπε:

— Γιατί δεν πάτε στο μαγειριό. Η Έθα είχε εκεί. Μου φαίνεται πώς εκεί είχε ή θέσις σας.

Και μούρριξε μια ματιά που και μανία.

— Δεν φοβείστε, δεσποινίς Έδουάρδα, μην τύχη και πάρωμε στο σοβαρό τα λόγια σας;

— Όχι... γιατί;... Κι' αυτό μπορεί να γίνη. Τι θέλετε να πήτε;

— Δεν ήξερετε τί λέτε κάποτε. Παραδείγματος χάριν εγώ κατάλαβα πώς μου είπατε, ότι ή θέσις μου είχε στο μαγειριό. Κάποια παρεξήγησις θα ήνε χωρίς άλλο. Το ξερω καλά πώς δεν είχατε σκοπό να με προσβάλετε.

Τραβήχθηκε λίγα βήματα Κατάλαβα πώς ξεκοσκίνιζε αυτά που της είπα. Έξαφνα ξαναήλθε κοντά μου και είπε με βαρεία της καρδιά.

— Δεν ήτο παρεξήγησις, κύριε λοχαγέ. Με τα σωστά μου σας έστειλα στο μαγειριό.

— Έδουάρδα! εφώναζε ή δασκάλισσα ξαφνισμένη.

Εγώ ξανάρχισα την όμιλία μου για τον πόλεμο και την κατάστασι της Κορμαίας. Ο νους μου έτρεχε μακριά. Είχα ξεμεθύσει έντελώς, ήμουνα όμως τόσο ταραγμένος, που θαρούσα πώς ή γή άνοιγε να με καταπιή. Δεν ήξερα τί έκανα. Σηκώθηκα να φύγω. Ο γιατρός μ' έμπόδισε.

— Άκουσα το εγκώμιό σας, προδ όλίγου, μου είπε.

— Το εγκώμιό μου; Από ποιόν;

— Από την Έδουάρδα. Είπε εκεί κάτω στη γωνιά και δεν ξεκολλά το μάτι της άποπάνω σας. Ποτέ δεν θα ξεχάσω το ξρωτικό της βλέμμα. Λέει σε όλο τον κόσμο, πώς σας θαυμάζει.

— Πολύ καλά, είπα και γέλασα.

Άλλοίμονο μια σωστή ιδέα δεν είχα στο κεφάλι μου! Πηγαίνω κοντά στον βαρώνο, σκύβα άπάνω του σαν ναθελα να του μιλήσω και του φτύνω στο αυτί.

Τινάχθηκε και με κύτταξε σαν χαλός άργότερα τον είδα που έλεγε στην Έδουάρδα ότι έγινε. Εκείνη φαινότανε πολύ δυσανεστημένη. Χωρίς άλλο συλλογίζοτανε το γοβάκι της που πέταξα στη θάλασσα, τα ποτήρια που είχα την δυστυχία να σπάσω, όλες της χωριατιές που μου βάραιναν την ψυχή μου. Ντρεπόμουνα εγώ ο ίδιος για λογαριασμό μου, όπου γύριζα έβλεπα που με κύτταξε ο κόσμος ξαφνισμένος, με φρικτά βλέμματα. Θαρ-

ροῦσα πῶς θαλασσοπνιγόμενον. Χωρίς νὰ χαίρεισθε κανένα, χωρίς νὰ εὐχαριστήσθε κανένα, τῶσπιφα καὶ βγήκα ἔξω ἀπὸ τὸ σπίτι.

ΚΘ

Ὁ βαρῶνος ἐτοιμάζεται νὰ φύγει. Θὰ γέμισω τὸ τουφέκι μου καὶ θὰ πάω στὸ βουνὸ νὰ ρίξω μιὰ τουφεκιά πρὸς τιμὴν του καὶ πρὸς τιμὴν τῆς Ἐδουάρδας. Θάνοϊξω ἕνα βαθὺ φουρνέλο καὶ, πάντα πρὸς τιμὴν του, θὰ τινάξω στὸν ἀέρα ἕνα πελώριο κομμάτι ἀπὸ τὸν βράχο, ποῦ θὰ κατακυλλοῦ με τρομακτικὸ θόρυβο στὴ θάλασσα, τὴν ὥρα ποῦ θὰ περνᾷ τὸ βαπόρι. Ἔξω ἕνα μέρος, ποῦ ὁ βράχος εἶνε σχισμένους βαθεῖα ἕνα σωρὸ πέτραις γεμισθῆκαν ἀποκεῖ ὡς τὸ γαλῶ. Κάτω-κάτω εἶνε μιὰ σκάρα ποῦ καλαφατίζου τῆς βάρους.

— Δυὸ σίδερα γιὰ φουρνέλλα, λέω στὸν σιδηροργό.

Μοῦ τὰ ετοίμασε.

Ἡ Εὔα αὐτὴ τὴν στιγμή πηγαίνει ἕνα ἀπὸ τὰ λογα τοῦ κ. Μὰκ ἀπὸ τὸν μῶλο στὸν νερόμυλο. Σπάζει στὴ δουλειὰ σὺν ἀνδρας καὶ κουβαλεῖ σακιά με σιτάρι καὶ ἀλεύρι. Τὴν ἀπαντᾷ στὸν δρόμο, τὸ πρόσωπό της λάμπει ἀπὸ δροσιά.

Θεούλη μου! τί ξρωτα ποῦ κρύβει τὸ χαμόγελό της! Κάθε βράδυ τὴν ἀπαντοῦσα.

— Φαίνεσαι σὺν νὰ μὴν ἔχῃς καμμιά λύπη μέσα σου, Εὔα μου, λατρευμένη μου Εὔα!

— Μὴ λές λατρευμένη σου. Εἶμαι φτωχούλα ἀγράμματη γυναῖκα, μὰ θὰ σοῦ εἶμαι πιστή... θὰ σοῦ εἶμαι πιστή κι' ἄς εἶνε νὰ δώσω καὶ τὴ ζωὴ μου γιὰ σένα. Ὁ κ. Μὰκ ὄλο καὶ γίνεται αὐστηρότερος μαζί μου, μὰ δὲν δίνω μιὰ πεντάρα. Μπαίνει μέσα στὸ σπίτι μανιωμένος, μὰ ἐγὼ δὲν τοῦ λέω λέξι. Τῆς προάλλες μ' ἄρπαξε ἀπὸ τὸ χέρι. Τὸ πρόσωπό του ἦταν μαυροκίτρινο. Ἔχω ὄμως ἕναν καῦμό.

— Τί καῦμό;

— Ὁ κ. Μὰκ σὲ φοβερίζει. Μοῦ εἶπε: «Ἄ! τὸν λοχαγὸ λοιπὸν μοῦ ἔχεις στὸν νοῦ σου». Ἐγὼ τοῦ εἶπα: «Ναί, εἶμαι δική του.» — «Περίμενε λιγάκι, μοῦ εἶπε, καὶ θὰ τοῦ δώσω ἐγὼ τὰ παπούτσια στὸ χέρι». Χθὲς μοῦ τὰ εἶπε αὐτὰ.

— Δὲν βαριέσαι, καλὲ. Εὔα, μ' ἀφίνεις νὰ ἰδῶ τὰ ποδαράκια σου, νὰ ἰδῶ ἂν εἶνε πάντα ἔτσι μικρούλια. Κλείσε τὰ μάτια σου κι' ἀφισέ με νὰ ἰδῶ!

Πέφτει στὴν ἀγκαλιά μου με κλειστὰ μάτια, ὄλο ἀνατριχίλα.

Λ

Νάμαι στὸ βουνό! Πασχίζω νάνοϊξω τὸ φουρνέλλο μου. Γύρω μου ἡ φθινοπωρινὴ ἀτμοσφαῖρα ἔχει μιὰ κρυσταλλένια διαφάνεια καὶ τὰ χτυπήματα τοῦ φουρνέλλου ἀντηχοῦν γύρω, με τὸν μονότονο χρόνο τους. Ὁ Αἴσωπος με κυττάζει σὺν νὰ μ' ἐρωτᾷ τί κάνω. Τὸ στήθος μου φουσκώνει ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἀπὸ μιὰ ζωηρὴ εὐχαρίστησι. Κανείς δὲν ἤξερει πῶς βρίσκομαι ἔδω-πέρα στὴν ἐρημιά.

Τὰ ταξιδιάρικα πουλιά ἔχουν φύγει. Μόνο οἱ μελισσοφάγοι καὶ κανένας ξηρὸς σπουργίτης μένουσι ἀκόμα ἀνάμεσα στὰ ξερολίθαρα καὶ στοὺς θάμνους. Τσίου! Τσίου! Ὅλα ἄλλαξαν ὄψι, καὶ οἱ σημάδαις οἱ ζαρωμέναις ῥιχνουσι μιὰ ματωμένη νόθα δίπλα στὰ σταχτιά λιθάρια. Ἐδῶ ἕνα γαλῶζιο καμπανέλλι, ἐκεῖ μιὰ ἀγριομέλισσα ἀργοσαλεύει ἀπάνω ἀπὸ μιὰ ἔρσηκη. Ἡ ἀλκυὼν ζυγιάζει τὰ φτερά της στὸν ἀέρα, με τὸν λαμπρὸ τεταμένο.

Μὲ τὸ δειλινό, κρύβω τὰ ἐργαλεία μου κάτω ἀπὸ μιὰ πέτρα καὶ ξεκουράζομαι. Ὅλα κοιμούνται γύρω μου, τὸ φεγγάρι ψηλώνει ἀργά-ἀργά κατὰ τὴν τραμοντάνα, τὰ βουνὰ ἀπλώνουσι τῆς γιγάντιες σκιές τους. Καθὼς εἶνε γεμάτο τὸ φεγγάρι μοιάζει με νησάκι ποῦ ἀναψὲ καὶ καίει ἢ με κάποιον πρόσωπο γοῖφου, ἀπὸ μπακίρι ποῦ με ξαφνίζει. Ὁ Αἴσωπος κάθεται στὰ καρφιά.

«Τί θέλεις, Αἴσωπε; Ὅσο γιὰ μένα, ἐγὼ ἀπόκαμα νὰ βασανίζομαι καὶ τὸ πῆρα ἀπόφασι νὰ πνίξω τὸν κόπο μου στὴ λησμονησιά. Ἦσυχα! μὴ με σκοτίζεις». Ἡ Εὔα μ' ἐρωτᾷ: Μὲ συλλογίζεσαι καμμιά φορὰ; — Πάντα σὲ συλλογίζομαι. — Σ' ἄρεσει νὰ με συλλογίζεσαι; — Ναί, μᾶρέσει. — Τὰ μαλλιά σου ἀρχισαν κι' ἀσπρίζουν. — Ναί, ἀρχισαν κι' ἀσπρίζουν. — Κάποια ἔννοια μήπως; — Κ' ἐγὼ τῆς λέω: «Ἰσως!» Καὶ ἡ Εὔα μοῦ λέει: «Μονάχα ἐμένα συλλογίζεσαι, τὸ ξέρω»...

— Αἴσωπε, κάτω, μὴν κουνιέσαι καθόλου, ἔχομε ἄλλες ὀμιλίες τώρα.

Τὸ σκιῶν φαίνεται σὺν νάχη κάποτε δυνατὴ στενοχώρια: ροιθουνίζει καὶ μοῦ τραβάει τὰ ροῦχα με τὰ δόντια του. Ἀποφασίζω νὰ κατεβῶ κάτω στὸν κάμπο μὰ ὁ σκύλος μου τρέχει μπροστὰ καὶ με κυττάζει σὺν νὰ μοῦ λέῃ πῶς περπατᾷ σιγά. Μιὰ κοκκινάδα φαίνεται

στὸν οὐρανὸ ἀπάνω ἀπὸ τὰ δένδρα γηγορεύω τὸ βῆμα μου. Μιὰ πελώρια φωτιὰ σκορπίζει φλόγες μπροστὰ στὰ μάτια μου. Σταματῶ σαστισμένος: τὸ καλύβι μου καίεται.

ΛΑ

Τὴν φωτιὰ τὴν ἔβαλε ὁ κ. Μὰκ τὸ κατάλαβα ἀμέσως. Τὰ δέρματα τῶν ἀγρίων ζώων ποῦ εἶχα, οἱ φτερούγαις τῶν πουλιῶν, ὁ βαλσαμωμένος αἰτός μου, εἶχαν φουρντώσει ὄλα. Τί νὰ γίνῃ; Κοιμήθηκα δυὸ νύχτες στὸ ὑπαιθρο, μὴ θέλων νὰ ζητήσω τὴν φιλοξενία τοῦ ἰδιοκτήτου τοῦ Σίριλουδ. Ἐπιτέλους ἀποφάσισα νὰ ἐνοικιάσω κοντὰ στὸν μῶλο ἕνα καλύβι ψαράδικο, ἀκατόμητο πρὸ καιροῦ, ἀφοῦ πρῶτα βούλωσα τῆς χαρμαῖδες του με ξερὰ φύκια. Ἔστρωσα καὶ κάμποσα ξερὰ χόρτα καὶ κοιμώμου ἀπάνω.

Ἡ Ἐδουάρδα μοῦ μῆνυσε, πῶς ἔμαθε τὰ διατρέξαντα καὶ μοῦ πρόσφερε, ἕκ μέρους τοῦ πατέρα της, ἕνα δωμάτιο στὸ Σίριλουδ. Ἡ Ἐδουάρδα πονεϊκά!... μεγαλόδωρη. Δὲν ἀποκρίθηκα καθόλου, γιατί, δόξα τῷ Θεῷ, εἶχα ἕνα μέρος νάκουμπήσω τὸ κεφάλι μου. Ἡ σιωπὴ μου αὐτὴ, ποῦ ὑποδέχθηκε τὴν προσφορὰ τῆς Ἐδουάρδας, ἦτον γιὰ μένα πηγὴ μιᾶς ὑπερήφανης χαρᾶς. Τὴν ἀπῆντησα μιὰ ἡμέρα, ἀκουμπισμένη στὸ χέρι τοῦ βαρῶνον, τοὺς ἔρριξα μιὰ ματιὰ καὶ τοὺς χαιρέτισα ψυχρά.

— Δὲν θέλετε νὰ κατοικήσετε στὸ σπίτι μας, κύριε λοχαγέ;

— Τώρα βολεύθηκα στὴ νέα μου κατοικία.

Τὸ στήθος της πηγαινοερχόταν ἀπὸ τὴν ταραχή.

— Δὲν θὰ σᾶς φᾶμε στὸ σπίτι μας.

Κάποια εὐγνωμοσύνη μοῦ μαλάκωσε τὴν καρδιά δὲν ἤμουν ὄμως σὲ κατάστασι νὰ μιλήσω. Ὁ βαρῶνος ἀπομακρύνθηκε σιγά-σιγά.

— Δὲν θέλατε πιά νὰ με ἰδῆτε στὰ μάτια σας; μ' ἐρώτησε.

— Σᾶς εὐχαριστῶ, δεσποινίς Ἐδουάρδα, ποῦ

μοῦ προσφέρατε τὴν φιλοξενία σας, σὺν ἐκάηκε τὸ καλύβι μου. Ἡ προσφορὰ ἦτον μεγαλειότερη ἀκόμα γιατί τὴν δυστυχία αὐτὴ τὴν χρεωστῶ στὴν καλὴ διάθεσι τοῦ πατέρα σας.

Τῆς μιλοῦσα ἔσεκούρωσα. Ἐκείνη ἔβαλε μιὰ φωνή:

— Χριστὲ καὶ Παναγιά! Δὲν θέλετε λοιπὸν νὰ με ξαναἰδῆτε πιά στὰ μάτια σας;

Ἀκούσθηκε ἡ φωνὴ τοῦ βαρῶνον.

— Ὁ βαρῶνος σᾶς φωνάζει, τῆς εἶπα με μιὰ βαθύτατη ὑπόκρισι.

Ἀνέβηκα πάλι στὰ ψηλῶματα γιὰ νάνοϊξω τὸ φουρνέλλο μου. Τίποτε πιά δὲν θὰ με κίνη νὰ χάσω τὴν ψυχραιμία μου. Στὸν δρόμο ποῦ πῆγαινα εἶδα τὴν Εὔα. Τῆς φώναξα:

— Τὸ βλέπεις λοιπὸν, ὁ κ. Μὰκ, δὲν θὰ τὸ καταφέρῃ νὰ με διώξῃ ἀποδῶ. Ἐβαλε φωτιὰ στὸ καλύβι μου κ' ἐγὼ βρήκα ἄλλο... Ποῦ σᾶς, Εὔα;

Κράτοῦσε ἕνα πινέλλο κ' ἕνα κουβᾶ γεμάτον κατράμι. Ὁ κ. Μὰκ εἶχε σκαρώσει μιὰ καινούρια βάρκα καὶ ἡ βάρκα αὐτὴ ἦτον ἀπάνω στὴ σκάρα, κάτω ἀπὸ τὸ βουνό. Ἡ Εὔα πῆγαινε νὰ τὴν καταρμώσῃ. Ὁ κ. Μὰκ δὲν τὴν ἀφίνε βῆμα κ' ἔπρεπε νὰ ὑπακούσῃ.

Μὰ γιατί τάχα ἡ δουλιὰ αὐτὴ νὰ γίνῃ στὸ ἔρημο αὐτὸ περιγιάλι; Γιατί νὰ μὴ γινότανε στὸν μῶλο;

Ἔτσι τὸ ἠθελε ὁ κ. Μὰκ.

— Εὔα, ἀγαπημένη μου Εὔα, σὲ μεταχειρίζονται σὺν σκλάβο καὶ δὲν παραπονιέσαι! Χαμογελᾶς κ' ἕνα κύμα ζωῆς ἀναβρῦζει ἀπὸ τὸ χαμόγελό σου, μέσα στὴ σκλαβιά!

Ὅταν ἔφθασα κοντὰ στὸ φουρνέλλο μου, εἶδα ξαφνισμένος, πῶς εἶχαν περάσει ἀνθρώποι ἀποκεῖ. Γνώρισα τὰ πατήματα τοῦ κ. Μὰκ, ἀπὸ τὰ μακροῦλα ὑποδήματά του. Πῶς εἶχε φθάσει τάχα ὡς ἐκεῖ; Κύνταξα ὀλοτρόγυρα, μὰ δὲν εἶδα κανένα. Ὁ νοῦς μου δὲν πῆγε σὲ κακό.

Ἄρχισα νὰ κτυπῶ με τὸ στήλαρι, χωρίς νὰ φαντάζομαι τὴν δυστυχία ποῦ με περιμένε.

Ἔπεται συνέχεια.

Μετάφρ. Π. Νβ.

ΤΟ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ

ΑΙ ΔΙΑΛΕΞΕΙΣ ΤΩΝ "ΠΑΝΑΘΗΝΑΙΩΝ"

Διάλεξις Σ. Λοβέρδου.

Μίαν εικόνα της Ἱερουσαλήμ και μίαν περιγραφήν τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως μετὰ μάτια χριστιανοῦ και μετὰ μάτια θετικιστοῦ και μετὰ ζωγράφου μάτια μᾶς ἔδωσεν εἰς τὴν διάλεξίν του τῆς παρελθούσης Κυριακῆς ὁ κ. Σ. Λοβέρδος. Τοπογραφικοὶ πίνακες τῆς πόλεως και τοῦ ναοῦ ἐχρησίμευσαν διὰ τελειοτέρων ἀναπαραστάσεων τῶν περιγραφομένων. Ἡ Ἱερουσαλήμ ἀναπαρεστάθη οὕτω ἐντὸς τῶν παλαιῶν τευχῶν τῆς, τὰ ὅποια τόσες φορές ἐκρημνίσθησαν ἀπὸ τοὺς ἐμπορθητάς τῆς και τόσες φορές ἀνηγγέθησαν πάλιν κραταιὰ και γιγάντια ὀλόγυρα ἀπὸ τὴν αἰώνιαν πόλιν.

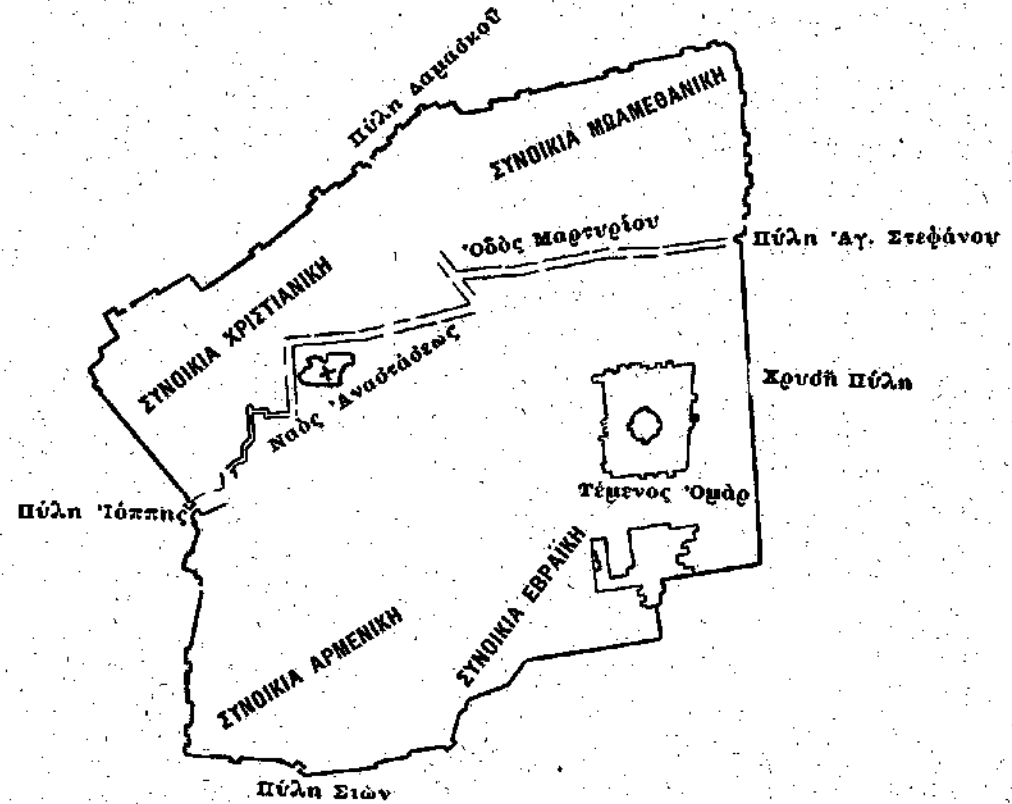
Μετὰ τέσσαρας κυρίας πύλας συγκοινωνεῖ ἑξωτερικῶς ἡ πόλις: τὰς πύλας Τόππης, Δαμασκοῦ, Ἀγίου Στεφάνου και Σιών. Ἡ πέμπτη πρὸς ἀνατολάς, ἡ Χρυσὴ Πύλη, διὰ τῆς ὁποίας διήλθε τὴν Κυριακὴν τῶν Βαΐων ὁ Ἰησοῦς, ἐκλείσθη ἔκτοτε και παραμένει ὡς ἀνάμνησις τοῦ τελευταίου γήνινου θριάμβου τὸν ὁποῖον ἐγένεθη πρὸ τοῦ μαρτυρίου του ὁ Ἰησοῦς. Ἐντὸς τῆς πόλεως, διηρημένης εἰς τέσσαρας διακεκρυμμένας συνοικίας, τὴν Χριστιανικὴν βορειοδυτικῶς, τὴν Μωαμεθανικὴν βορειοανατολικῶς, τὴν Ἀρμενικὴν νοτιοδυτικῶς, και τὴν Ἑβραϊκὴν νοτιοανατολικῶς, μετὰ τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, τὸ ἐνδιαφερότερον μέρος εἶνε τὸ ἕψωμα Μορῖα παρὰ τὴν Ἑβραϊκὴν συνοικίαν ἐπὶ τοῦ ὁποίου εὐρίσκεται τὸ περίφημον Τέμενος Ὁμάρ και ἦτο ἄλλοτε ὁ περιλαμπρὸς ναὸς τοῦ Σολομῶντος, τὸ ἀρχιτεκτονικὸν μεγαλοῦργημα τοῦ 10ου αἰῶνος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον τίποτε δὲν διεσώθη πλὴν τῶν πολυδαϊδάλων ὑπογείων στοῶν.

Τὸ Τέμενος Ὁμάρ, τὸ ὁποῖον φαίνεται εἰς τὸ παρατιθέμενον σχέδιον, εἶνε τὸ ἱερώτερον μετὰ τὴν Μέκκαν προσκύνημα τῶν Μωαμεθανῶν. Εἶνε ἀδύνατον δι' ἄλλων περιγραφῶν σχημάτων κοῖ χρωμάτων νὰ δοθῇ ἰδέα τοῦ

θαμβοῦντος κάλλους τοῦ Τζαμίου τούτου. Πρέπει μᾶλλον νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὴν φυλασσομένην εἰς τὸ σκευοφυλάκιον τοῦ Ναοῦ τῆς Ἀναστάσεως πολυτελεστάτην μίτραν τῆς Βιέννης μεγεθυθεῖσαν τεραστίως και διαφανή, ἀπλώνουσαν εἰς τὰς ἀνταγείας τοῦ φωτός τὰ τόξα τῆς Ἰριδος και παρουσιάζουσαν ὡς τηκόμενα, ἀναλνόμενα, πίπτοντα βραδέως τὸ τοπάζιον, τὸ ρουβίνι, τὸν σάφειρον και τὸν πορφυρίτην τοῦ διακόσμου τῆς. Φαβεντιναὶ πλάκες πολυχρόμοι ἀποτελοῦν τοὺς ἑξωτερικοὺς τοίχους τοῦ τεμένους και μέσα αἱ αὐταὶ στιλπναὶ πλάκες μετὰ χρυσοῦς ἐπιγραφὰς ἀπλοῦνται εἰς θαμβωτικὴν ἁρμονίαν φωτός και χρωμάτων. Εἰς τὸ μέσον τοῦ ναοῦ ἐγείρεται βράχος κικλιδοφρακτός. Εἶνε τὸ ἀρχαιότερον θυσιαστήριον τοῦ κόσμου: εἰς αὐτό, κατὰ τὴν παράδοσιν, ὁ Ἀβραάμ προσήλθε νὰ θυσιάσῃ εἰς τὸν ἀληθινὸν θεὸν τὸν μονογενῆ υἱόν του. Ἱερὸν προσκύνημα τῶν Μωαμεθανῶν εἰς τὸ μέρος τοῦτο εἶνε τὸ Τέμενος Ἐλ-Ἀκσα, τὸ ὁποῖον ἀνηγγέθη τὸ πρῶτον ὡς χριστιανικὸς ναὸς ὑπὸ τῶν βυζαντινῶν αυτοκρατόρων.

Ἡ ὁδὸς τοῦ Μαρτυρίου, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὴν οἰκίαν τοῦ Πιλάτου και ἀπολήγει εἰς τὸν Γολγοθᾶν, εἶνε ἐν τῶν ἐνδιαφεροτέρων μερῶν τῆς πόλεως. Ἀπ' ἐδῶ διήλθεν ὁ Ἰησοῦς φέρον τὸν Σταυρὸν και εἰς πᾶσαν γωνίαν τοῦ σκολιοῦ δρόμου ἀναμνηστικαὶ πλάκες ὑπενθυμίζουσι τὰ ἐπισόδια τὰ διασωθέντα ἐκ τῶν εὐαγγελικῶν ἀφηγήσεων: Τὴν ἀγγάρευσιν τοῦ Σίμωνος τοῦ Κηρυναίου, τὸ μέρος ὅπου ὁ Ἰησοῦς ὤμίλησε πρὸς τὰς θρηνοῦσας γυναῖκας και ἐκεῖ ὅπου ἡ Βερενίκη ἀπέμαξε τὸν ἰδρωτὰ τοῦ λευκοῦ καταδίκου. Ὅλα τὰ ἐπισόδια αὐτὰ ἀναλοῦν κατὰ τὴν πένθημον διέλευσιν ἀπὸ τῆς ὁδοῦ τοῦ Μαρτυρίου.

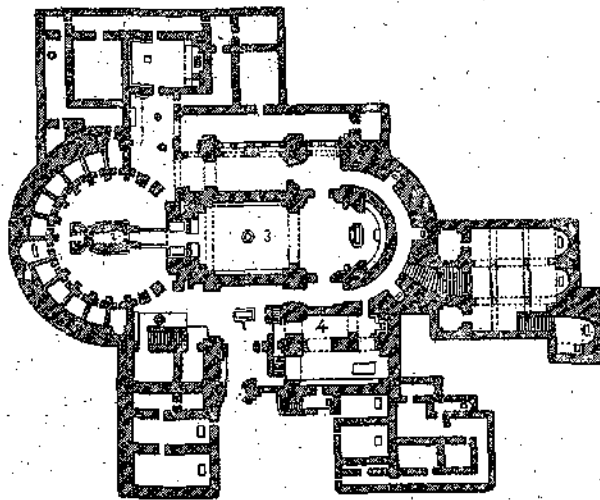
Και περιέγραψεν ὕστερον ὁ ὀμιλητὴς τὸν Ναὸν τῆς Ἀναστάσεως, τὸ κεντρικὸν προσκύνημα τῆς Ἁγίας Γῆς, τὸν χώρον τοῦ ὑπερτάτου Μαρτυρίου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον οὐδεμία καρδία, ἀναλογιζομένη τὸ πάθος, συναισθανομένη τὴν ποιήσιν, μετὰ τὴν ὁποίαν ἐκάλλυνε τὴν ζωὴν τὸ δίδαγμα τοῦ Ὑπερανθρώπου, τὴν λατρείαν, τὴν ὁποίαν γενεαὶ ἀσπαιρούσαι ἐξακολουθοῦν νὰ

τοῦ ἀποτίουν ἐνθερμον και μυχίαν, δύναται νὰ παρέλθῃ ἀνάλητος, ἀδάκρυτος και ἀπαθής. Φέρει παντοῦ τὴν σφραγίδα τῆς παλαιᾶς λατρείας, τῆς καθαγιασεως διὰ τῆς προσευχῆς περασμένων γενεῶν ἐπὶ σειρὰν αἰῶνων ὁ τεράστιος ναὸς. Ἡ ἑξωτερικὴ πύλη (9) κοσμεῖται ἀπὸ κίονας κορινθιακοῦ ρυθμοῦ και φέρει ἐπὶ τοῦ διαζώματος ἀναγλύφους παραστάσεις τοῦ Μυστικοῦ Δείπνου και τῆς τελετῆς τοῦ Νιπτήρος μαυρισμένας ἀπὸ τὴν πολυκαιρίαν. Τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ ναοῦ ἀποτελεῖ λαβύρινθον ἀδιέξοδον. Ἐκτὸς τῶν τριῶν κυρίων σημείων: τοῦ Κουβουκλίου ὅπου ὁ Ἅγιος Τάφος, τοῦ Καθολικοῦ, τοῦ ἀνεγερθέντος και ἐξωραϊσθέντος ὑπὸ Ἑλλήνων πρὸ ἐνὸς αἰῶνος, ἀποτελοῦντος κεντρικὸν θυσιαστήριον και ἀνήκοντος μόνον εἰς τοὺς ὀρθοδόξους Χριστιανοὺς, και τοῦ Γολγοθᾶ ἐπὶ τοῦ ἕψους κλίμακος ἐκ 14 βαθμίδων, ὁ ναὸς ἔχει ἀπειρίαν ἄλλων παρεκκλησιῶν και θυσιαστηρίων. Εἰς πᾶσαν γωνίαν παρουσιάζονται ἴχνη τῆς διαβάσεως τοῦ Ἰησοῦ. Τὸ πᾶν εἶνε καθηγιασμένον και ἐξυψωμένον διὰ τῆς λατρείας. Ἐὰν εἰς τὸν ναὸν διετηρεῖτο ἡ τάξις, ἡ ἡσυχία, ἡ

ἐδλάβεια, θὰ ἐξήρητο ἡ καρδία κάθε σκεπτικιστοῦ πρὸς τὴν ἀκεραίαν ἀναπαράστασιν τῶν σκηνῶν τοῦ πάθους ὡς τὰς διέσωσεν ἡ ἀφήγησις τῶν εὐαγγελιστῶν. Διὰ τοῦ ὄγκου του, τῆς παλαιότητός του, τοῦ καθηγιασμοῦ διὰ τῆς λατρείας τῶν αἰῶνων, ὁ ναὸς παρουσιάζει τὸ μεγαλεῖον του και ἐμπνέει τὴν κατάνυξιν, τὴν συντριβήν, τὴν πτόησιν ἐκ τοῦ μυστηρίου τοῦ ὁποῖον περιυλίζει εἰς κάθε διαμέρισμά του. Ἄλλ' αἱ ἐντὸς αὐτοῦ τελεταὶ εἶνε θορυβώδεις, ἀνώμαλοι, ἀτακτοὶ ἀπὸ τὴν συγκέντρωσιν τοῦ κόσμου, κάθε ἐσώτερον και ὑψηλότερον συναίσθημα καταστέλλεται διὰ τὸν κόκκον τῆς πίστεως ὁ προσκυνητὴς δὲν ἐξαιρεται, δὲν ἐξυψοῦται ὥστε νὰ ἔχῃ τὸ αἶσθημα τῆς γαλήνης τοῦ κυανοῦ στερεώματος εἰς τὴν γωνίαν αὐτὴν τοῦ ὑπερτάτου θυσιαστηρίου. Ἀρκεῖ ἡ περιγραφή τῆς τελετῆς τοῦ Ἁγίου Φωτός διὰ νὰ δώσῃ ἰδέαν τοῦ θορύβου και τῆς ἀνωμαλίας τῶν συγκεντρώσεων ἐντὸς τοῦ ναοῦ. Ἀρκεῖ νὰ φαντασθῇ κανεὶς τὰς μυριάδας τῶν ῥώσων προσκυνητῶν κατακλυζούσας τὸν ναὸν, τοὺς Ἀραβὰς βαχικῶς ὀρνομένους πέριξ τοῦ Κουβουκλίου, πατώντας τοὺς μὲν ἐπὶ τῶν ὀ-

Ο Παός της Αναστάσεως.

μών των δέ, λακτίζοντας τὰς κεφαλὰς των, ἐγκωμιάζοντας μὲ τὰς βραχῆς ἀνακραυγὰς των τὴν δρθόδοξον χριστιανικὴν θρησκείαν εἰς τὴν ὁποίαν ἀνήκουν, καταφρονούντας τὰς ἄλλας καὶ ἐκδηλοῦντας τὴν χαρὰν των ὅτι αὐτοὶ εὐφροσύνονται εἰς τὴν ἀλήθειαν.

Δὲν ἐφαναίετο κανεὶς ποτὲ ὅτι ὁ Φαρισαῖος, ὁ προσευχηθεὶς ὑπεροπτικῶς καὶ μεγαλοφάνως εἰς τὸν ναόν, ὁ ἐπιτιμηθεὶς ἀπὸ τὸν Ἰησοῦν, θὰ εἶχε ὑστερον ἀπὸ τὸσους αἰῶνας ὑπερθεματιστὰς τοὺς Ἄραβας, οἱ ὅποιοι εἰς χορὸν ἔβαλλον, εἰς πομπὴν παραφόρως βασιλικὴν θὰ ἐπαναλάμβαναν τὴν προσευχὴν τὴν ὁποίαν ἐκάκισεν ὁ Διδάσκαλος τῆς Μετανοίας καὶ τῆς Ταπεινώσεως.

Ὁ ὁμιλητὴς ὑστερον περιέγραψε τὸν Γολγοθᾶν, ἠρώμα ἀπέχον εἴκοσι περίπου βήματα ἀπὸ τὸν τάφον, περιλαμβανόμενον ἐντὸς τοῦ γιγαντιαίου ναοῦ εἰς τὸ ὕψος λιθίνης κλίμακος καὶ ἀποτελοῦντος μικρὸν διαμέρισμα μὲ ὠραία κανδύλια κρεμάμενα πανταχόθεν καὶ μὲ κακοτέχνους ἀγιογραφίας πληρούσας τοὺς τοίχους.

Εἰς ὅλα τὰ πρόσκυνήματα ὑπάρχει ἡ ἔθνικὴ διάκρισις μεταξὺ Ἑλλήνων, Λατίνων, Ἀρμενίων καὶ ἄλλων μικροτέρων χριστιανικῶν αἰρέσεων. Ἀπτὴν ἐκδήλωσιν τῆς ἐκτάσεως κατοχῆς εἰς κάθε προσκύνημα ἀπὸ κάθε φυλὴν ἀποτελεῖ ὁ ἀριθμὸς τῶν κανδυλίων. Πέντε οἱ Ἕλληνες, πέντε οἱ Λατίνοι, τέσσαρα οἱ Ἀρμένιοι, ἓν κανδύλιον οἱ Κόπται. ἔχουν εἰς τὸν Ἅγιον Τάφον. Πᾶσα διαμφισβήτησις εἰς τὴν κατοχὴν καὶ τὴν τοποθέτησιν προκαλεῖ αἱματηρὰς ρήξεις μεταξὺ ὀλοφορούντων κληρικῶν. Ἰδοῦ

τὰ σύνορα, τὰ τείχη τὰ χωρίζοντα τὴν χριστιανικὴν οἰκογένειαν, τὰ δχνρώματα τὰ ὁποῖα ἀπομονώνουν τὸ ἄτομον καὶ καταπνίγουν τὰ αἰσθήματα τῆς ἀδελφώσεως, τὰ ὁποῖα κατῆλθε νὰ κηρύξη ὁ Ἰησοῦς. Καὶ εἶνε λυπηρὸν ὅτι ὡς νὰ μὴ ἤρουν τόσα ἀναπεπταμένα πεδία συγκρούσεων καὶ διαμάχης, ἡ ἀνθρωπινὴ διχόνοια ἐκδηλοῦται μὲ ἴσῃν σφοδρότητα εἰς τὴν γωνίαν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἀπήχησε τὸ κήρυγμα τῆς ἀγάπης καὶ τῆς φιλαλληλίας. Ὁ μεταβαίνων εἰς τὸ ἐν Βηθλεὲμ σπήλαιον τῆς γεννήσεως βλέπει ἐνόπλους νιζάμηδες συγκρατοῦντας τὴν τάξιν καὶ τὴν ὁμόνοιαν μεταξὺ τῶν χριστιανῶν! Πόσοι αἰῶνες ἀκόμη θὰ παρέλθουν ἕως ὅτου κατανοηθῇ τὸ δίδαγμα τοῦ Ἰησοῦ καὶ ἡ μεγάλη χριστιανικὴ οἰκογένεια συσφιχθῇ διὰ τῶν ἀρετῶν

δεσμῶν τῆς ἀγάπης ἐνωμένη εἰς τὸ αἶσθημα τῆς φιλαλληλίας καὶ τὴν εὐγενῆ ὁρμὴν τῆς αὐτοθυσίας!

Ποικιλίαν ἄλλην περιγραφῶν καὶ ἐπεισοδίων ἀνέφερεν εἰς τὴν διάλεξίν του ὁ κ. Λοβέρδος ἐπιθυμῶν νὰ δώσῃ ὅσον τὸ δυνατόν πληρεστέρην εἰκόνα τῆς Ἱερουσαλήμ.

Οἱ παρευρεθέντες ἐξέφρασαν θερμὰς εὐχαριστίας πρὸς τὸν ὁμιλητὴν.

ΘΕΑΤΡΙΚΗ ΖΩΗ

ΒΑΣΙΛΙΚΟΝ ΘΕΑΤΡΟΝ.

Αἱ παραστάσεις τοῦ Νοβέλλι.

Ἀπέμενε ἀκόμη ζωηρὰ ἡ περυσινὴ ἐντύπωσις εἰς τὸ ἀθηναϊκὸν κοινόν. Καὶ μὲ τὴν ἐμφάνισίν του κατὰ τὴν πρώτην ἑσπέραν ἐφέτος ὡς Μπάρμπα-Λεμπονάρ, ὁ Νοβέλλι ἔγινε δεκτὸς μὲ θερμότητος ἐνδείξεις ἐκτιμήσεως καὶ συμπαιθείας. Ἐπὶ πολὺν ἡ αἴθουσα τοῦ Βασιλικοῦ Θεάτρου ἀντήχει ἀπὸ τὰ χειροκροτήματα.

Πέρουσι, μοῦ ἔλεγε, συγκαλύπτων μὲ ἓν ἀγαθότατον χαμόγελο τὸ παράπονον τοῦ καλλιτέχνου, ἔπαιξα τὸν «Μπάρμπα-Λεμπονάρ» ἐν στενῷ οἰκογενειακῷ κύκλῳ. Καὶ μὴ ἀκτίς φωτεινῆ ἔδιωξε ἀμέσως τὸ διαβατικὸν σύννεφο, καὶ τὸ βλέμμα του, τὸ φωτίζον ἓνα πρόσωπον ἐκφραστικώτατον, ἔλαμψε ἀπὸ τὴν ἀνάμνησιν τῆς προχθεσινῆς ἐκτάκτου καὶ ελλικρινοῦς ὑποδοχῆς. Ἐπρεπε πραγματικῶς αἱ Ἀθηναῖοι νὰ θαυμάσουν τὸν ἱταλὸν καλλιτέχνην εἰς τὸ ἀσήμαντον καθ' ἑαυτὸ δρᾶμα τοῦ Αἰκάρο, τὸ ἐγκλείον ἐν τούτοις κάποιαν σύγχρο-

νον τραγικότητα, καὶ τὸ ὁποῖον ἡ τέχνη τοῦ Νοβέλλι, ἡ τόσον ρεαλιστικὴ καὶ ἡ μεγάλη τόσον, ἀνύψωσε μέχρις ἑαυτῆς καὶ τοῦ ἐχάρισε ὅτι δὲν ἠμύρσεσε νὰ τοῦ χάριση ἡ πατρότης τοῦ συγγραφέως.

Ἀισθάνεται ὁ Νοβέλλι ἰδίως τὸν σύγχρονον καὶ πολυσύνθετον κόσμον, τὸν ὁποῖον φωτίζει μὲ τῆς τέχνης του τὸ φῶς καὶ προσδίδει εἰς αὐτὸν κάλλος ἔξαιρετικόν καὶ ὑπέροχον.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ δράματος προχωρεῖ μὲ τὴν ἐξέλιξιν μιᾶς πραγματικῆς καθημερινῆς ζωῆς, ἕως ὅτου φθάσῃ εἰς τὴν σκηνὴν ποῦ ἀποκαλύπτει ὁ ταλαιπώρος Λεμπονάρ τὸ μυστικὸν πρὸς τὸν υἱὸν του, ἔξαναγκαζόμενος ἀπὸ αὐτὸν τὸν ἴδιον, καὶ ἀποκαλεῖ αὐτὸν νόθον. Ἡ πάλιν τοῦ τιμίου ἀνθρώπου καὶ τοῦ πατρός, μέχρις οὗ ξεφύγη ἀπὸ τὰ χεῖλη του τὸ τρομερὸν αὐτὸ πλήγμα κατὰ τοῦ παιδιοῦ του, ἀποδίδεται μοναδικά. Μὲ ἀποχρώσεις ἀριστοτεχνικὰς ποῦ ἐγκλείουν ὄλον τὸ πάθος, τὸ συντρίβον τὸ γεροντικὸν στήθος του, ἐσυγκίνησε καὶ συνεκλόνησε ὄλον τὸ θέατρον.

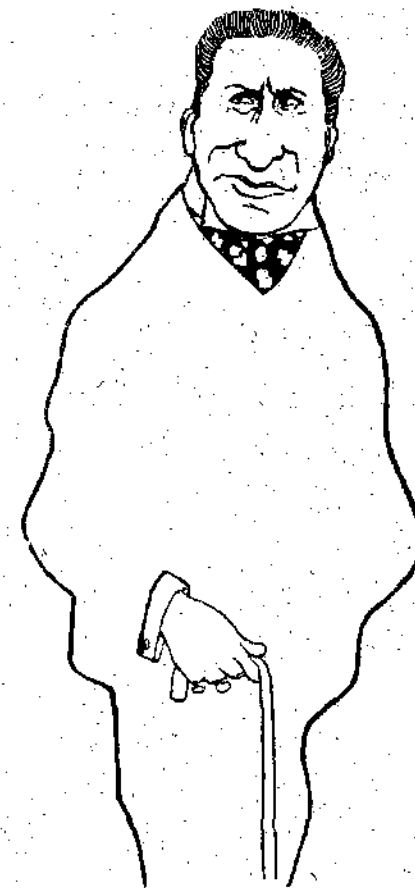
Ὁ γέρο-Λεμπονάρ καὶ ἡ κόρη του ἀποτελοῦν τὸ φωτεινὸν μέρος τοῦ δράματος εἰς ἀντίθεσιν τῆς μητέρας καὶ τοῦ υἱοῦ, ἐξημεμένων καὶ τῶν δύο καὶ ἐγωιστῶν. Ὁ ταπεινὸς αὐτὸς καὶ ἐργατικὸς ἀνθρώπος ἔχει ἓνα πόθον, τὴν εὐτυχίαν τῆς κόρης του. Καὶ εἰς τὴν εὐτυχίαν αὐτὴν, εἰς τὸν γάμον της μὲ τὸν φίλον του ἱατρόν, ξανίσταται ἡ μητέρα καὶ ὁ υἱός. Ἡ ἀποκάλυψις τοῦ μυστικοῦ μεταβάλλει τὰ πράγματα.

Εἰς τὴν τελευταίαν σκηνὴν τῆς συγγνώμης, ὅταν ὁ υἱὸς προσέρχεται ταπεινωμένος καὶ γονατίζῃ ἐμπρὸς εἰς τὸν πατέρα του, ὁ Νοβέλλι μὲ τέχνην λεπτοτάτην, ἀμίμητον, πνίγων τοὺς λυγμοὺς ποῦ συγκλονίζουν τὴν πατρικὴν καρδίαν, παρέχει μίαν ἀπὸ τὰς ὑψίστας καλλιτεχνικὰς του στιγμὰς.

Εἰς τὸν Βασιλέα Ἀἰρο κατώρθωσε αὐτὸς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ δρᾶμα τοῦ Αἰκάρο, νὰ φθάσῃ, εἰς μερικὰς πράξεις, εἰς τὸ ὕψος τοῦ ρόλου τοῦ δυστυχομένου βασιλέως.

Ὁ Ἀἰρο καταθλίβει τὸν θεατὴν καὶ τὸν καταπονεῖ. Ἡ τρέλλα τοῦ βασιλέως περὶ τὸ τέραμα τῆς ζωῆς του, ἡ ὁποία ἐκρούπιετο ἕως τώρα καὶ ἡ ὁποία ἔσπα μὲ τὴν δυστυχίαν, εἶναι μίαν ἀπὸ τὰς τραγικώτερας σελίδας τοῦ θεάτρου τοῦ Σαίξπηρ.

Τόσον ἀλλεπάλληλα εἶνε τὰ γεγονότα, τόσον ζωηραὶ αἱ σκηναὶ τῆς δυστυχίας, τὴν ὁποίαν αὐτὸς ὁ ἴδιος ἔπλασε μὲ τὰ δικά του τὰ χέ-

ERIK GUSTAF NORDSTRÖM

Ἐκ τοῦ «Gloriale d'arte»

ρια, ὥστε καταντᾷ τὸ δρᾶμα αὐτὸ νὰ θλίβῃ, μόνον νὰ θλίβῃ. Αὐτὴ ἡ ἐντασις τοῦ πόνου, αἱ τόσαι περιπέτειαι, ποῦ ὑφίσταται ὁ Ἀἰρο, γεννοῦν τὴν δυσφορίαν. Ἰσως δὲν εἴμεθα πλέον ἱκανοὶ νὰ παριστάμεθα εἰς τραγωδίας. Ἰσως εἶναι ἀνώτεραι τῶν φυσικῶν μας δυνάμεων καὶ ἡ ψυχὴ μας ἀδυνατεῖ νὰ ὑποστῇ τόσον μεγάλους κλονισμοὺς. Καὶ ἔτσι, ὅταν εἰς τὸ τέλος τοῦ δράματος, εἰς τὴν ὠραίαν, τὴν τόσον ἀληθινὴν καὶ τόσον θλιβεράν σκηνὴν τοῦ ταλαιπώρου βασιλέως ποῦ σφίγγει εἰς τὴν ἀγκάλην του τὴν νεκρὰν του κόρην, λύη πλέον τὰ γόνατά του ὁ θάνατος ἀναπνέομεν μὲ ἀνακούφισιν διὰ τὸ ἐπερχόμενον τέλος. Εἰς τὴν σκηνὴν αὐτὴν ὁ Νοβέλλι ἀποδίδει ἀπαραμύλλως τὸν θνήσκοντα, τὸν ἐξηνητημένον ἀπὸ τὰς ταλαιπωρίας καὶ τὰς θλίψεις ἀτυχῆ βασιλέα. Λυώνει χωρὶς δυνάμιν καὶ χωρὶς πνοήν, τὸ καταπονημένον, τὸ ἄψυχον πλέον σῶμα του.

KIMON MIKHAILIDIS

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑ

Γερμανική Σχολή. Συνεδρία της 21 Ιανουαρίου. — Είχε προκηρυχθή ότι κατά την συνεδρίαν ταύτην ἐμελλε νὰ διμλήσῃ ὁ κ. Σράδεσ περὶ τοῦ Ἐλευσίνιου τοῦ ἀνακαλυφθέντος πλησίον τῆς Σπάρτης ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου φόν Πρὸτ, ὅστις μελετῶν τὰ κατ' αὐτὸ καὶ τοὺς ἐν αὐτῷ λατρευομένους θεοὺς ὑπέστη διανοητικὴν διατάραξιν ἀγαθοῦσαν αὐτὸν εἰς αὐτοκτονίαν. Ἐνεκα αἰφνιδίας ἀσθενείας τοῦ κ. Σράδεσ ἀνέγνωσεν ὁ κ. Δαίρφελδ τὴν περὶ τούτου διατριβήν, ἣν εἶχε γράψει ὁ μακαρίτης φόν Πρὸτ, πιθανῶς δὲ καὶ ὁ κ. Σράδεσ θὰ προσέθετο τινὰ ἄλλοτε. Ἡ διατριβὴ ἐπραγματεύετο περὶ τῆς ἐν γένει τοπογραφίας τῆς Λακεδαιμονικῆς πεδιάδος, ἧς πολλοὶ τόποι φαίνεται ὅτι δὲν ἔχουσι καθορισθῆ ὀρθῶς ὑπὸ τῶν νεωτέρων. Τὸ Ἐλευσίνιον ὑπετίθετο πρότερον ὅτι ἔκειτο ἐπὶ ὄροπεδίου τοῦ Ταυγέτου παρὰ τὴν Ἀναβρυτήν, ἀλλ' ὁ φόν Πρὸτ ἀνεκάλυψεν αὐτὸ ἐπὶ τῆς πεδιάδος παρὰ τὸ χωρίον Χαλίκια, ὅπου μέλλει προσεχῶς νὰ ἐνεργήσῃ καὶ ἀνασκαφὴν ἢ Γερμανικὴ σχολή.

Κατόπιν ἐπηρολόγησε μακρὰ καὶ λίαν ἐνδιαφέρουσα ὁμιλία τοῦ κ. Σωτηριάδου περὶ τριῶν μεγάλων τύμβων ἀνασκαφέντων ὑπ' αὐτοῦ παρὰ τὰς νοτίους ὄχθας τῆς λίμνης Τριχωνίδος ἐν τῇ Αἰτωλίᾳ. Τινὲς ἐκ τῶν τάφων τῶν ἐμπριεχομένων ἐν τοῖς τύμβοις τούτοις εἶχον ἀνοικθῆ καὶ συληθῆ ἤδη κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, πιθανῶς δὲ ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν τοῦ Φιλίππου τοῦ Ε', ὅστις ὄχι μόνον τὸν Θέρμον κατέστρεψεν, ἀλλὰ καὶ τὴν αἰτωλικὴν πεδιάδα ἐληλάτησεν. Εὐτυχῶς μικρὰ τινα ἀντικείμενα ἐκ τῶν συληθέντων τάφων παραπεσόντα μετὰ τῶν λίθων διέφυγον τοὺς συλητὰς, εὐρέθησαν δὲ καὶ δύο τάφοι ἀσύλητοι. Τοῦ ἐνὸς ἐκ τῶν ἀσύλητων τάφων ὁ νεκρὸς ἔφερεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς χρυσοῦν στέφανον ζυγίζοντα 165 γραμμάρια, ἦτοι ὅσον περίπου περιέχουσιν 25 ἀγγλικαὶ λίραι, προσέτι δὲ καὶ χρυσοῦν δακτύλιον μετὰ μεγάλου σφραγιδολίδου, φέροντος καλλιτεχνικωτάτην παράστασιν γυναικείας μορφῆς κρατούσης διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς κομικὸν προσωπεῖον, τὸ ὁποῖον παρατηρεῖ μετὰ προσοχῆ καὶ βαθείας σκέψεως. Ὁ κ. Σωτηριάδης ὑποθέτει ὅτι εἶνε ἡ Κωμφιδία. Ἐν τῷ αὐτῷ τάφῳ εὐρέθη ὑψηλὸς λυχνούχος χάλκινος, ἐφ' οὗ ἦτο τεθειμένος πῆλινος λύχνος διατηρῶν ἀκόμη τὴν ἀπηνθρακωμένην θρυαλίδα. Παραδόξως ἐνῶ ὁ στέφανος καὶ ὁ δα-

κτύλιος εἶνε λίαν πολυτελεῖς, ὁ λύχνος καὶ ἄλλα πῆλινα ἀγγεῖα εἶνε εὐτελέστατα. Τοῦτο εἶνε δείγμα τοῦ καὶ ἄλλοθεν γνωστοῦ χαρακτήρος τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἠγάπων μὲν τὴν πολυτελείαν καὶ τὴν ἐπίδειξιν, ἀλλ' ἐστεροῦντο φιλοκαλίας. Ἐκ τῶν μικρῶν ἀντικειμένων τῶν διαφυγόντων τοὺς συλητὰς ἀξιολογώτερα εἶνε δύο χάλκοι πτερινιστήρες, δύο μικρὰ Νίκαι ἀργυραὶ καὶ ἐν μέρει ἐπίχρῳσαι καὶ ἔλασμα ἀργυροῦν ἀνήκον πιθανῶς εἰς θήκην ἐγχειριδίου. Ἡ ἐπὶ τοῦ ἔλασματος τούτου παράστασις εἶνε ἐφθαρμένη καὶ δυσδιάκριτος, ἀλλὰ κάλλιτεχνικωτάτη, παριστᾷ δὲ δύο ἰπτεῖς ἐπιτιθεμένους κατ' ἀλλήλων μετὰ μικρῶν δορᾶτων καὶ ἓνα πεζὸν βοηθοῦντα τὸν ἓνα τῶν ἰπτεῶν

ΧΑΡΙΤΩΝ ΦΙΑΕΤΑΙΡΟΥ

ΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΕΧΝΗ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

ΦΙΛΟΛΟΓΙΑ

Τὸ νέον βιβλίον τοῦ Καρόλου Diehl *Ravenna* ἀποτελεῖ ἀραιὰν ἱστορικὴν σελίδα τῆς ἀρχαίας ἰταλικῆς πόλεως ἢ ὅποια περιλαμβάνει τὰ πολυτιμώτατα μνημεῖα καὶ τὸν διακοσμητικὸν πλοῦτον τῶν οἰκοδομῶν τοῦ πέμπτου καὶ ἕκτου μ. Χ. αἰῶνος. Εἰς τὴν πρωτεύουσάν αὐτὴν τοῦ Οὐαρίου, τὴν νεκρὰν σήμερον μετὰ τὸν ὠραῖον παρελθόν, ἀπομένον τὰ θαύματα τῆς βυζαντινῆς τέχνης. Εἶνε τὸ μόνον μέρος ὅπου ἠμποροῦμεν νὰ λάβωμεν πλήρη καὶ ἀληθινὴν ἐντύπωσιν τῆς ἀρχαίας χριστιανικῆς τέχνης· μετὰ τὸ 430 περίπου καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἑβδόμου αἰῶνος. Αἱ ἐκκλησίαι τῆς χωρὶς ἀρχιτεκτονικῆν ἀξίαν, ἐλευνοῦ ἐξωτερικοῦ, προξενοῦν ἄλλοις τὸν θαυμασμὸν διὰ τῆς ἐσωτερικῆς τῶν λαμπρότητος. Μωσαϊκὰ καλύπτουν τοὺς τοίχους. Κιονόκρανα, λεπτότατα ἐργασμένα, ὑποβαστάζουν τὰς ἀψίδας. Λαμπρὸς διάκοσμος ἀπὸ χρυσοῦ ἀραβουργήματα ἐπάνω εἰς βῆθος κυανοῦν. Πομπαι ἅγιον με κεντημένα φορέματα, ἀστράπτοντα ἀπὸ κοσμήματα καὶ πολυτίμους λίθους, στολίζουν τὰς μετόπας. Εἰς τὰ χρυσοζῶντα μωσαϊκὰ τῶν τρούλων ἐξέχουν αἱ μεγαλοπρεπεῖς μορφαὶ τῶν Ἀποστόλων καὶ τοῦ Χριστοῦ.

Τὸ βιβλίον τοῦ Diehl ἐκτὸς τῶν διαφόρων πληροφοριῶν περὶ τῶν μνημείων τῆς πόλεως περιέχει σελίδας αἱ ὅποια ἀναπαριστοῦν τὴν ζωὴν κατὰ διαφόρους ἐποχὰς τῆς Ραβέννας. Καὶ τοῦτο προσοφείει περισσοτέρων ἀκόμη ἀξίαν εἰς τὸ πολυτιμὸν αὐτὸ βιβλίον.

Εἰς τὸ Παρίσι ἀπέθανε ὁ Αἰμίλιος Δεσανέλ πολιτικὸς καὶ συγγραφεὺς πνευματώδης καὶ πλήρης χάριτος. Εἰκοσὲξ ἐτῶν ἀνέλαβε τὴν ἔδραν τῆς ἑλληνικῆς φιλολογίας εἰς τὴν Ecole Normale καὶ εἶχε ὡς μαθητὰς τὸν Ταῖν, τὸν Ἀμποῦ, τὸν Σαρσαί, τὸν Μεζιέρ καὶ ἄλλους ἐξέχοντας φιλολόγους τῆς Γαλλίας. Ἡ ἑλληνικὴ φιλολογία ἦτο ἡ πηγὴ ἀπὸ τῆν ὁποῖαν ἐπνέετο, τὴν ὁποῖαν ἠγάπα καὶ ἀπὸ τῆν ὁποῖαν ἠντλήσε τὸν μέγαν του ἔρωτα πρὸς τὴν ἑλευθερίαν. Εἰργάσθη εἰς τὴν «Ἐπιθεώρησιν τῶν δύο Κόσμων» καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα περιοδικὰ καὶ ἐφημερίδας. Κατὰ τὴν ἔξορίαν του εἰς τὸ Βέλγιον ἐγκαινιάσεν ἐκεῖ τὰς

θεαίας του ὁμιλίας, διὰ τὰς ὁποίας ἦτο περιζήτητος καὶ τὰς ὁποίας ἐπανελθὼν ἀπὸ τῆν ἔξορίαν ἐξηκολούθησε μετὰ τὴν ἰδίαν ἐπιτυχίαν εἰς τὸ Παρίσι. Ὑπῆρξε κατὰ τὸν Μεζιέρ, ὁ πραγματικὸς δημιουργὸς τῶν διαλέξεων. Εἶχε πρὸς τοῦτο πνεῦμα ζωηρὸν, φωνὴν πλουσίαν εἰς ἀποχρώσεις, καὶ τὸ χάρισμα νὰ διηγῆται. Μεταξὺ τῶν φιλολογικῶν ἔργων του ἐξέχουσαν θέσιν ἔχουν αἱ *Μελέται τοῦ Ἀριστοφάνους* ἐκδοθεῖσαι τὸ 1867.

ἘΞΕΔΟΔΗ ὁ τρίτος τόμος τῆς Ἐγκυκλοπαιδείας τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας «Chambers' Cyclopaedia of English Literature» περιλαμβάνων τοὺς συγγραφεῖς τοῦ τέλους τοῦ δεκάτου ὀγδοῦ αἰῶνος καὶ φθάνων μέχρι τῶν συγγραφέων. Μεταξὺ τῶν ἀναφερομένων ποιητῶν καὶ συγγραφέων εἶναι οἱ Οὐόλτερ Σκόττ, Κόλριτζ, Κήτς, Σέλλεϋ, Βύρων καὶ οἱ νεώτεροι Μόρις, Μέρεδιθ, Σουίνβέρν, Χάρντ, Γκόσσα, Στήβενσον, Οὐάιλντ, Κίπλιν, Φίλιπ, Οὐέλς κλπ.

Ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἀφιερώνεται εἰς τοὺς ποιητὰς καὶ συγγραφεῖς τῶν περὶ τῶν θαλασσῶν βρετανικῶν κήσεων, τοῦ Καναδά, τῆς Αὐστραλίας τῆς Νοτίου Ἀφρικῆς.

Τὰς βιογραφικὰς καὶ κριτικὰς σημειώσεις τῶν συγγραφέων συνοδεύουν ἀποσπάσματα ἐκ τῶν ἔργων των καὶ προσωπογραφίαι.

ΘΕΑΤΡΟΝ

Ἡ Ζάν Ἄντιν, ἡ ὁποία παίζει κατ' αὐτὰς εἰς τὸ Βασιλικὸν Θεάτρον, ἔχει αὐτὸ τὸ ἰδιαιτέρον εἰς τὴν θεατρικὴν τῆς ζωὴν ὅτι χάρις εἰς τὴν καλλονὴν τῆς, τὴν τόσον ἐκθειασθεῖσαν, κατέκτησε μετὰ τὴν πρώτην ἐμφάνισίν τῆς τὴν ἀγάπην τοῦ κοινοῦ καὶ τὰ χειροκροτήματα, τὰ ὁποῖα ἄλλοι καλλιτέχνη ἐχρεώσθησαν εἰς ὁλόκληρα διὰ νὰ κερδήσων.

Ἡ Ζάν Ἄντιν εἰργάσθη πολὺ καὶ μόνον διὰ τῆς ἐργασίας καὶ τῆς ἰδιοφυίας τῆς κατώρθωσε νὰ δικαιώσῃ τὴν ἐκόλοσ κηθεῖσαν φήμην καὶ ν' ἀποκτήσῃ τὸν τίτλον τῆς καλλιτέχνιδος. Καὶ τώρα κατέχει εἰς τὸ Παρίσι μίαν περιβλεπτοῦν θέσιν μετὰ τῶν ἠθοποιῶν, ὄχι βεβαίως τόσον ὑψηλὰ, ἀλλ' ἀρκετὰ διὰ νὰ ἔχη ὑπὲρ ἑαυτῆς καὶ τὸ κοινὸν καὶ τὴν κριτικὴν.

Ἡμῶν τεσσάρων ἐτῶν, διηγείται ἡ ἰδία, δταν πρωτοπαρουσιάσθηκα εἰς τὴν σκηνήν. Ἐπαίξαν τὸν *Καμπούζ*. Ἀντὶ κούκλιας, ποῦ ἐχρησίμευε συνήθως ὡς *Λευκῆ*, ἐπῆραν ἔμένα. Ὁ Λαγκαρόδερ ἦτον ὁ πατέρας μου· καὶ εἶπα στήν ἀγκαλίαν μου ἕκαμα τὴν πρώτην μου ἐμφάνισιν μετὰ ἀρκετὴν ἐπιτυχίαν. Αὐτὰ συνέβησαν στή Μασσαλία. Τὸ θεάτρον τῆς Μασσαλίας ἦτον τὸ ὄρειον μου. Καὶ εὖθις ποῦ ἠσθάνθηκα ἰκανὴ νὰ καίω, δὲν ἐδίστασα. Ἦτο τὸ ὄνειρόν μου ἀπὸ παιδί. Τίποτε δὲν μ' εὐχαριστεῖ ὅσον ἡ τέχνη αὐτή. Ὁ πατέρας μου, βλέπτε, ἦτον ἠθοποιὸς καὶ τὸ εἶχα μέσα στὸ αἷμα μου. Θὰ ἐθυσίαζα τὸ πᾶν.

Ἡ τύχη ἠθέλησε πρὶν δοθῆ εἰς τὸ δράμα, ν' ἀρχίσω μετὰ τὴν ὀπερέττα.

Δεκατριῶν ἐτῶν ἐαξέθησα στὸ Ἀλγέρι, τὸ Κάιρον, καὶ ἔπειτα ἐπέστρεψα στή Μασσαλία. Ὁ διευθυντὴς τοῦ παρισinio Παλαι-Ρουαγιαὺ ὁ ὁποῖος με εἶδε τότε νὰ παίζω τὸν Μεγάλον Μογγόλον, μου ἐπρότεινε νὰ παίζω ἐκεῖ καὶ ἕκαμα συμβόλαιον διὰ τρεῖς ἔτη. Τί χαρὰ! Θὰ εἶπα εἰς τὸ Παρίσι, θὰ εἶπα εἰς τὸ βάπτισμα τῆς πρωτεύουσῆς. Ἀρχισα λοιπὸν ἐκεῖ. Ἐν τῷ μεταξὺ ἀσθένειος ἡ Γκρανιέ τοῦ θεάτρον τῆς Ἀναγεννήσεως καὶ με προσκαλοῦν ἐκεῖ. Ἐδέχθηκα.

Ἀλλὰ τὸ κομειδιόλιον ἤρχιζε νὰ βαίνει πρὸς τὴν παρακμὴν. ἠθέλησα τότε νὰ ἐργασθῶ διὰ ν' ἀρχίσω νέον εἶδος σοβαρώτερον, καὶ διαρκέστερον, τὸ δράμα. Δὲν ἦτο εὐκόλο. Ἄλλ' εἶχα θέλησιν καὶ τὸ ἐπεχρί-

Ἡ Ζάν Ἄντιν ὡς «Πυροδέσποινα».

θησα Πόσα σιγμαὶ ἀμφιβολίας! Ἐν τούτοις ἤθελα, ἤθελα νὰ πάω ἐμπρός. Ἀρχισα λοιπὸν εἰς τὸ «Γυμνάσιον» μετὰ τὸν Ἀρχιεπισκοπικόν τοῦ Οὐνέ. Ἐνθυμεισθε τὴν ἐπιτυχίαν μου. Ἐπαίχθη 350 φορές. Κατόπιν ἔπαιξα τὸν *Ποίηγμα Ζιλὰ* τοῦ Κλαρετὶ τὸν ὁποῖον ἔγραψε δι' ἐμὲ τὴν Σαρπὸ τοῦ Δαυδέ, τὴν *Κόμησον Σάρα* καὶ τὴν *Φρον-Φρον*. Στὴν Ἀμερική ἦτο τόσον θερμὴ ἡ ὑποδοχὴ μου ὥστε ὁ θιάσός μας ἔμεινε ὀλίγους μῆνας περισσότερον τοῦ ὀρισμένου. Ἐκεῖ εἶπα τὴν *Κυρίαν μετὰ τὰς καμῖλιας*, τὸν *Ταριόφον*, τὴν *Ἀδριανὴν Λεκουβρέ* καὶ ἄλλα.

Τὸν Ἰούλιον τοῦ 1892 ἔλαβα μέρος εἰς μίαν παράστασιν εἰς τὸ «Βοδεβίλ» χάριν φιλοanthropικοῦ σκοποῦ. Ἐδόθη ἡ *Θηρασία Ρακέν*. Ἐπαίξα τὸν ρόλον τῆς *Θηρασίας*. Ἡ παράστασις αὐτὴ, ὅπου ἡ κριτικὴ ἔγραψε τόσα καλὰ ἀπομνηνεῖα ἀπὸ τὰ πῦρ εὐχάριστα γεγονότα τοῦ δραματικοῦ μου σταδίου. Τὸ 1893 εἶπα εἰς τὴν Γαλλικὴν-Κωμωδίαν, ἀλλ' ἐπανήλθα εἰς τὸ «Γυμνάσιον» ὅπου ἐπανελημμένος μ' ἐξήτησαν.

Εἰς τὰς Ἀθήνας ἡ Ζάν Ἄντιν δίδει τὴν *Πυροδέσποινα*, τὴν *Φρον-φρον*, καὶ τὴν *Δευτέραν Κυρίαν Ταγκρα*. Ἡ Δευτέρα Κυρία Ταγκρα εἶπα εἰς τὸν ὀλίγον ἡμερῶν πρώτην φοράν εἰς τὸ Παρίσι ἔπειτα ἀπὸ ἀληθινὸν θρίαμβον εἰς τὴν Ἀγγλίαν τῆς Μαίρη Πάτρικ Κάμπελ καὶ τῆς Δούζε εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἡ Δευτέρα Κυρία Ταγκρα, ἔργον τοῦ δραματικοῦ Πίνερο, ὑπερέβη εἰς τὴν Ἀγγλίαν τὰς χιλίας παραστάσεις.

Εἰς τὸ θεάτρον τῆς Σάρας-Βερλιό τὸ μονόπρακτον δράμα *Βοσκός* τοῦ Μιγκέλ Ζαμακό τὸ ὁποῖον ἐξαίρει ὁ Ἐμμανουήλ Ἀρὲν εἰς τὸν Φιγαρό, ἀποκαλῶν τὸν συγγραφεῖα Ἀθηναῖον τῶν Παρισίων ἢ Παρισίων τῶν Ἀθηνῶν. Ἄδεν γνωρίζω ἀληθινῶς τίποτε, γράφει ὁ Ἀρὲν, περισσότερον χαρακωμένον, περισσότερον δρασορὸν, περισσότερον πνευματώδες καὶ εὐφυές

και περισσοτερον εδρωπελον και εδθυμον απο τον θελκτικον αυτον Βοσμου, όπου ο κ. Ζαμακοης ανεπτυξε φιλοσοφικα λεπηνη και επιχαριως σατυρικην τεγγνη. Είναι ένα ωραιατονον δραματάκι, το οποίον θα πάη με το ελαφρόν βήμα του, κατ' εδθειαν εις την Γαλλικην-Κωμωδιαν, όπου, εν φ οι θεαταί θα το χειροκροτουη μέσα εις την αιθουσαν, εκει επάνω εις τας μέτοπας οι οικιαί του Γκωτιέ, του Μπανβιλ και του Παύλου, φέν θα το ακουουν μ' εδχαρίστηση και συγκίνησιν.

Η Σάρα - Βερνίρ εις τον θελκτικον αυτον ρόλον του Βοσμου ήρε αληθινόν θρίαμβον, τοιουτον ωστε να άγανακτά και εις τον Μιγκέλ Ζαμακοήν, τον συγγραφέα.

ΤΟ νέον δράμα του Παύλου Ερβιέ, Δαίδαλος το δοθέν εις την Γαλλικην-Κωμωδιαν, κρίνεται διτώς υπό των γάλλων κριτικων. Ο Μαρνυετιέρ εις την «Επιθεώρησιν των δύο Κόσμων» θεωρεί τον Δαίδαλον ως άριστούργημα του συγχρόνου θεάτρου. Γενικώς έλεχθη ότι η λύσις εννε μελοδραματική με τον θάνατον των δύο αντικάλων. Η εξέλιξις εν τούτοις του δράματος γίνεται με δύναμιν χωρίς τα συνήθη στοιχίσματα και τας σκηνάς οι όποιαί απευθύνονται μάλλον εις την εδαισθησίαν του κοινου.

Η Μαριάννα αγαπά τον Μάξ Δέ Ποζι και τον ύπανδρεύεται. Ο Μάξ Δέ Ποζι την άπατά. Η Μαριάννα ζητεί το διαζύγιον και έπερχεται ο χωρισμός. Ο Μάξ νυμφεύεται την έρωμένην του, η δε Μαριάννα τον Γουλιέλμον δε Μπρουέλ. Άλλ' η τέχη παρεμβαίνει. Το παιδί του Μάξ Δέ Ποζι και της Μαριάννας το όποιον ανατρέφεται εις το σπίτι του πατέρα του, άσθενει και η Μαριάννα πηγαίνει να το περιποιηθή. Το παιδί σώζεται άλλ' η συνάντησις αυτή των δύο διαζευγμένων γεννά και πάλιν τον έρωτα μεταξύ των. Ο δε Ποζι είναι ήδη χηρευμένος. Και η Μαριάννα γίνεται έρωμένη του πρώτου συζύγου της.

Η Μαριάννα μετανόει. Η συνείδησις την τύπτει. Φεύγει τώρα και τους δύο άνδρους, εκείνων που ήπατησε και εκείνων που αγαπά. Δέν ήξευρε τι να κάμη. Οι δύο άνδρες μισούναι και το τέλος του μισους αυτού αποβαίνει φονικόν και διά τους δύο.

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ

ΠΟΛΛΑΚΙΣ έγρφή ότι αι ιδεαι του άγγλου φιλοσοφου Σπένσερ εννε σύμφωνοι με τας σοσιαλιστικας ιδεας. Ο Σπένσερ ύπερασπισόμενος εαυτον εγο φε εις μίαν του επιστολήν ότι εννε πολυ άφορισμένος κατ' εκείνων οι όποιοι αποδιδουν τοιαύτην έρμηνειαν εις τας ιδεας του. Αφ' ότου ήρχισα να γράφω λέγει, η προς τον σοσιαλισμόν έχθρότης μου εννε κατάδηλος. Πολλάκις εξέθεσα την πεποιθήσιν μου ότι η βασιλεία του σοσιαλισμου θα ήτο η μεγαλειτέρα συμφορά δια τον κόσμον και ότι θα τελειωσθ δια του στρατιωτικού δεσποτισμου.

Εν σχέσει προς την άναρχιαν γράφει εις το πέμπτον μέρος του έργου του « Αρχαί Ηθικης: ».

« Εάν η κοινωνία, εν τη βμαδική ίσχύι της παρέχη την αγαθησργίαν θεωρούσα αυτην ως εν των καθηκόντων της, — εάν ποτε με τον ένα τρόπον και ποτε με τον άλλον, δια διδασμάτων τα όποια ενισχύομεν με παραδείγματα, μαθηάωμεν εις τους κατωτέρους ότι το Κράτος έχει καθήκον, όχι μόνον να επιτρέπη εις αυτούς την ελευθεραν αναζήτησιν της εδτυχίας, αλλά και να παρέχη τα μέσα προς επίτευξιν της εδτυχίας αυτης, — φυσικά γεννάται εις τους πτωχους, και κυρίως εις τους έχοντας ολιγοτεραν αξίαν, η σταθερά πεποιθήσις ότι η κυβέρνησις είναι η άφορη της κα-

κοδαιμονίας των. Δέν αποδίδουν την αθλιότητά των ουτε εις την όκηριαν ουτε εις τας πλημμελεις των πράξεις άλλ' εις την κακήν θέλησιν, εις τον κακόν οργανισμόν της κοινωνίας η όποια δέν εκτελει το προς αυτούς καθήκον της.

« Τι σπράζει εκ τούτου; Πρώτον γεννάται εις οατούς η θεωρία κατὰ την όποιαν πρέπει να μεταρρυθμισθ η έκ βάρων η κοινωνία, ούτως, ώστε εκαστος να λαμβάνη ίσον μέρος της εκ της εργασίας παραγωγής και να καταργηθουν αι διαφοραι των μισθοδοσιών βασιζόμεναι επί της αξίας: αυτός είναι ο κοινωνισμός.

« Άλλά τότε, οι χειρότεροι όλων, δυσανασχετοδντες ως μη δυνάμενοι να αποκτήσουν, τι επιθυμοήν και βασιζόμενοι επί του δόγματος, ότι η κοινωνία πρέπει να εκλείψη, διδάσκουν ότι καθεις ήμπορεί να πράξη, δι τι του άρεσει και να ξεαστρέψη. όπως το ειπε ο Ραβασόλ, όσους εμποδίζουν τον δρόμον του.

« Έτσι αρχίζει η άναρχία και η επικρασία εις την αρχικην πάλην της ζωής, όποια ύφίσταται μεταξύ των ζώων.»

ΚΑΛΑΙΤΕΧΝΙΑ

ΕΙς μίαν ωραιαν του μελέτην ο Αιμίλιος Μπενζόν άναλύει το έργον ενός των μεγαλειέρων ζωγράφων του λήξαντος αιώνος, του Πυβι δε Σαβάν. Τίποτε το μελαγχολικόν η το θλιβερόν εις το έργον αυτό αψηρου μεγάλειου. Πάντοτε η πίστις, η νεότης, η άρέλεια.

Εις τας συνθέσεις του η σκέψις ειργάετο πρώτον κατατάσσουσα, αποκλείουσα τα περιττά και τα ερήμερα. Εξυψόνουσα το θέμα προς το σύμβολον ήρχετο επιτα η ζωγράφος, ο όποιος κάτοχος της επιστήμης και της τέχνης του, έδιδε την πλαστικότητα. Εάν η τέχνη όπως ειπε ο Βάγκεν, αρχίζει πέραν της ζωής, εάν υπάγεται δηλ εις το πνεύμα, η τέχνη δλη ενυπαρχει εις το έργον του Πυβι δε Σαβάν με το σπάνιον τάλαντον τού να άνευσίση δια της σκέψεως και να αποδίδη το ουσιαδες και το βαθύ των πραγμάτων και των μορφων. Διά της σκέψεως, η όποια τα αποκοιει, είναι τα έργα του σελιδας θητορικαι, καθός δια της γραμμής και του χρωματος είναι άριστουργήματα ζωγραφικής. Ο Πυβι δε Σαβάν γνωρίζει να έξιθενεσκην. Είναι ο κατ' εδοχην ζωγράφος ποιητής.

Ο ίδιος ο Σαβάν όμιλδν περι της τέχνης του, έλεγε: « Πάντοτε ανεζήτησα το σώμα υπό τας εναλλασσούσας άντανγείας του φορέματος: βλέπω τα πράγματα με τον δικηη χαρακτήρα των, υπό την όπιν των την βαθειαν, δια την οσίαν των. Ο τρόπος της εργασίας μου εννε έσωτερικός, αν ήμπορώ να το ειπω έτσι: πριν αρχίσω ένα έργον μου, εννε ήδη τελειωμένον διλόκληρον μέσα εις το κεφάλι μου.»

Και προσέθετε ακόμη: « Πρέπει να καθαρίζωμεν την φύσιν από παν ό, τι εννε παροδικόν, τυχαίον, ό, τι δηλ. δέν μας βοηθει εις την απόδοσιν των σκεψιών μας. Η τέχνη τελειώνει δι τι αρχίζει μόλις η φύσις και προσφέρει την λέξιν την όποιαν αυτη ψελλίζει. Πώς κατορθώνομεν να βοηθήσωμεν την φύσιν να όμιλήσθ; Διά της συντομέσεως και της απλόποιήσεως. Προσπαθήσατε να εκφράσετε ό, τι είναι ουσιαδες, παρασιωπήσατε τα λοιπά και έχετε το άπόρρητον της δημιουργίας, το άπόρρητον της ζωής, αυτο το άπόρρητον της ήθοικης και του πνευματος. Πρώ παντός να εισθε σαφείς.»

ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ο γάλλος ιατρός Μπουσέ εις μίαν του ανακοινωσιν γράφει ότι αι κατὰ της λύσεως ένσεως δέν θεραπεύουν την λύσσην ουτε την προλαμβάνουν άπ' έναντίας την προκαλούν υπό δύο μορφάς: την σα-

σμωδικήν και την παραλυτικήν έχούσας τον χαρκακίρα της λεγομένης τεχνικής λύσεως.

Και προσέτετε: Τι περιέχει, ο περιφημος όρρος; Τόν ίον της λύσεως άρκατά εξησθενημένον και τίποτε περισσώτερον. Πολλοι εκ των μεταβαινόντων εις τα διάφορα λυσιατρεία προς πρόληψιν της λύσεως, δια τον λόγον ότι εδήχησαν από ένα ζώον λυσιασμένον η μη, δέν έχουν βεβαίως μέσα των τον ίον της λύσεως. Επομένως οι άνθρωποι αυτοί αποκτοήν την λύσσην. Και είναι μόν ο ίος εξησθενημένος αλλά τοιτο είναι σχετικόν και εξαρτάται από την ευπάθειαν του άσθενος, η όποια δέν είναι και η ίδια εις όλους. Διά μερικους ο έμβολιασμός δέν σημαίνει τίποτε. Είς τους νευρικούς όμως ο ίος ήμπορεί να γενήσθ την λύσσην. Διά μόνον αυτών τον λόγον η λύσσα ηξήσεσ αφ' ότου γίνεται χρήσις του ίου ως προφυλακτικού μέσου.

Την θεωριαν του αυτην ύποστηρίζει ο Μπουσέ δι' άριθμών, οι όποιοι παραγματικώς αποδεικνύουν ότι εις την Γαλλίαν, την Ιταλίαν και την Άγγλίαν από της εποχής της συστάσεως των λυσιατρείων Πασιέρ οι αποδηήκοντες εκ λύσεως είναι περισσότεροι παρα πρίν.

ΠΙΝΑΚΙΑΔΕΣ

Η όγμεινή αποτελεί σηνά το θέμα διαφόρων άρθρων και μελετών εις εφημερίδας και περιοδικά. Τελευταίως η «Επιθεώρησις» εδημοσίεσε μελέτην του Ιω. Αεφέβε, ύργητου, υπό τον τίτλον « Πώς να επανακτησωμεν το κάλλος, την ίσχνν και την ύγειαν». Ο συγγραφεύς αναγνωρίζει ως μόνον μέσον την φυτοφαγίαν. Τε κρέας, λέγει, είναι άλλως διεγερτικόν χωρίς να ύπερβάλλη ουτε να εξισούται ως προς τας θρεπτικας ιδιότητας προς άλλας τροφάς όποια η φακή, το τυρί, και άλλα. «Ολοι μας αι τροφαί και εν γένει η διαίτα μας είναι πλημμελεις. Το κρεας επίσης είναι άλλως διεγερτικόν. ο καφές, το τσάι Ζάμεν διαρκώς δια διεγερτικων. Η φυτοφαγία, η όποια δέν αποκλείει το γάλα και τα αυγά τα όποια όμως δέν αποτελούν και την βίασιν αυτης, είναι η κρηίως τρέφουσα και ενδυναμώνουσα το σώμα και παρέχουσα, εις αυτό στοιχία ύγειας και άντοχής. Την γνώμην του, την όποιαν παραδέχεται η μάλλον τείνει να παραδεχθή ήμερον πλείστον μέρος της ανθρωπότητος, ύποστηρίζει δια παραδειγματών, κατὰ τα όποια οι φυτοφαγοί άντεχουν πολυ περισσότερον εις τας κοπώσεις, χωρίς να εξαντλούνται και είναι πολυ ολιγοτερον ύποκειμένοι εις άσθενείας.

ΑΠΑΝΤΩΝ εις μίαν ερειανν περι πατριωτισμου, ο ακαδημαϊκός Αιμίλιος Φαγκέ γράφει:

Ο πατριωτισμός είναι η ύγεια των λαων. Οι ύγιεις λαοί έχουν πατριωτισμόν υπό μίαν οϊανδήποτε μορφήν. Οι άσθενεις λαοί δέν έχουν. Οι φιλαλλοι λαοί είναι καταδικασμένοι ν' αποθάνουν και ν' απορροφηθουν από τους πατριώτας λαούς. Είναι ωραιον άλλως τε, οι άρρωστοι λαοί, οι όποιοι είναι βάρως νεκρόν εις την ανθρωπότητα απορροφώμενοι υπό των υγιών λαων να γίνωνται και πάλιν στοιχίον ζωντάνον και ώφέλιμον. Εις την Εύρώπην, ο τελεστίος πατριώτης λαός θ' απορροφήσθ τους άλλους και θα δημιουργήσθ Εύρώπην ανάλογον προς το ρωμαϊκόν κράτος, η όποια θα ήνα ίσχυρά εαν έχη ένα έχθρόν και αν είναι πατριώτης, άλλ' η όποια θα ήναι άνίσχυρος και άσθενής εαν δέν έχη έχθρόν η εαν δέν ήναι πατριώτης. Και τότε θα καταποθή από την πρώτην ομάδα άγρίων οι όποιοι θα έλθουν δια να την κατακτήσουν, όπως συνέβη με το ρωμαϊκόν κράτος.

Περιοδικά:

Εις μελέτην του «Ψυχοπάθειαι εν τω σχολείω», δημοσιευθείσαν εις το τελευταίον τεύχος της «Ψυχιατρικής και Νευρολογικής Έπιθεωρήσεως», ο κ. Άριστοτέλης Κορυθίδης εξέταζει αν οι μαθηταί του δημοτικού σχολείου από του έκτου μέχρι του δεκάτου η δωδεκάτου έτους πρέπει να παιδευονται δια των αυτών μεθόδων και δια των αυτών παιδονομικών μέτρων, δεδομένου ότι όλαί αι χιλιάδες αυταί των μικρών μαθητών δέν είναι και ασματικώς και ψυχικώς ύγιεις. Ο διδάσκαλος δέν πρέπει να είναι άμοιρός ψυχοπαθολογικών γνώσεων αν δέν θέλη να γίνη άδικος και σκληρός μεταχειριζόμενος άσθενη παιδια ως υγιά, η άσυνείδητος, παραμελών τα καθήκοντα και δυσμαθής και περιέπων μόνον τα εύρηα, τα εδχεράς άνταμείβοντα τους καταβληθέντας κόπους.

«Οχι μόνον δια της διδασκαλίας, λέγει εν τέλει ο συγγραφεύς, αλλά δι' όλου του ήθους, δι' όλης της προσωπικότητος αυτου, δια της αγάπης αυτου και της πραότητος όφειλει ο διδάσκαλος εδεργετικώς να επιδράσθ και επί των άσθενικών παιδιών. Υπό τας ζωογόνους ακτίνας του ήλιου, εις την ζειδιωρον πνοην του καθαρου άέρος και ύγιεις ενισχύονται και οι άσχοι, οι εκ της δδυνητός κλίτης εγερθέντες, άναρρώνουσι. Τοιαύται ακτίνες του ήλιου, τοιαύτη ζειδιωρος πνοή δέν να είναι δι' ύγιεις και άσθενεις η μετ' άφοσιώσεως στοργή του διδασκαλου.

«Η ψυχική άνάπτυξις των παιδιών έχει άνάγκην διπλής μερίμνης. Οτε μόν είναι πρόωρος, ύπερ το δέον όρμητικη και άτίθαστος—και έχει άνάγκην χαλινου— ότε δε βραδεία, άπελαστικώς βραδεία, και έχει άνάγκην κέντρου. Ενταύθα καταδεικνύει ο αληθής διδάσκαλος το μεγαλείον της ψυχής του. Πλήρης ύπομονής και επίκειαις, δέν όργίζεται, δέν εξαγορεύεται και όταν άκόμη έχη πρό αυτου παιδια, τα όποια όπως λέγει ο Κόννολλυ «έπρεπε να τα δερή τις ανά πάσαν στιγμήν», συγγραφεί εν ήρέμω άνεξιτικαία, διότι γνωρίζει ότι έχει άσθενεις ύπάρξεις πρό αυτου και ο ιατρός δέν έχει το δικαίωμα να είναι σκληρός και άγριος και εκδικητικώς προς τον πάσχοντα. Πόσα τιμαριαι, έξ άτελούς γνώσεως της ψυχοφυσικής ιδιοσυστασίας των παιδιών είναι άδικήματα! Ο ποιητής Παπαρηγόπι νλος ειχεν άποκαλήσθ το έαθετον κάγων υόν της άμαρτίας: πολλάκις και το άνισόροπον και ψυχοπαθές, κατ' ολονόητε βαθμόν, παιδιον είναι άθώς υός της άμαρτίας. Πάντως δε δέν είναι ο αυτεξούσιος και υπεύθυνος δράστης των άτελειών αυτου και των σφαλμάτων.»

Εις το ίδιον περιοδικόν, τεύχος του Ιανουαριου, δημοσιεύεται σύντομος περιγραφή της θεραπειας των διαλειπόντων κρηετών δι' ασθυποβολής. Μερικαι πρακτικαι μέθοδοι της θεραπειας αυτης εννε πολυ περιεργοι. «Είς Κοργεσο ο γόης χαλκεύς έξαπλώνει το παιδιον επί του άκμονος και πλήττει μετά δυνάμειος τούτον δια της σφύρας. ειτα δε προσποιείται ότι κινούτ το παιδιον, αλλά κρατεί την σφύραν δικριβώς άνωθεν της κοιλίας του. Η σσηνη αυτη, ήν περικοσμοσσι οι σπινθηρες του πυρός και οι βουχηθμοί του χαλκέως, έμπνοεί τρώμον εις το πάσχον παιδιον.

«Οι Άραβες της Άλγερίας, λέγει ο Achille Robert, εν περιπτώσει εμφορξέως του σπληνός επιθέτουσai τεμάχιον σιδήρου επί του πάσχοντος μέρους και πλήττουσι το τεμάχιον τούτο δια ήρώων κτυπημάτων μαχαίρου τούτου άρκει όπως χωρίσθ τον σπλήνα εις πολλά τεμάχια!

«Η ύπερτροφία του σπληνός, οϊονδήποτε και αν ήνε το αίτιον αυτης (γενικώς όμως προέκται περι έ-

λάδους καχεξίας). Θεραπεύεται εν Περσία και Κουρδιστάν (εις την τελευταίαν ταύτην χώραν αυτή εινε η μόνη θεραπεία) κατά τον εξής τρόπον: κατακλινοσιν τον ασθενή, γυμνοσιν την κοιλίαν αυτού η παρεμβάλουσιν ελαφρόν ύφασμα, αν πρόκειται περι γυναικός: λαμβάνουσι μίαν κυρτήν μάσκααν (Χαντζάρι, ης η λεπτις κοσμεύεται υπό των συνήθων φυσικών γραμμών, αϊτινες σχηματίζονται κατά την βαφήν του χάλυβος, εκλέγουσι δε τοιαύτην πολύ κοπιεράν. Θεολόγος τις, εις δν έχουσαν εμπιστοσύνην, κτυπά επανειλημμένως καθέτως διά της κόψεως το δέρμα, χωρίς όμως να πληγώση αυτό και συγχρόνως αναγινώσκει περικοπήν τινα του Κορανίου *yassin chéif*, πάντοτε την αυτήν, εκ δύο περίπου σελίδων.

«Πολλάκις τα κατά της ελάδους καχεξίας λαϊκά φάρμακα ενεργούσι μόνον δι' υποβολής.

«Εις έκαστην συνοικίαν της Κωνσταντινουπόλεως εργάζεται εις *serid*, οστις η μάλλον εν χρήσει Ιατρική μέθοδος εινε η επομένη Γράφει επί τεμαχίου χάρτου δυσανάγνωστα τινα τουρκικά γράμματα. Παραγγέλλει τον ασθενή να βυθίση το τεμάχιον αυτό του χάρτου εις ποτήριον ύδατος, μέχρις ότου τα γράμματα απορροθώσιν. Πίνουσιν εϊτα το ύδωρ. υπερ αποτελεί δραστικόν φάρμακον. Η συνήθεια αυτή εξηγεί περιεργον Ιστορίαν, ήτις συνέβη, ως λέγουσιν, εις καθηγητήν τινα της Γενικής Παθολογίας, τον Ναφιζ πασά εκ Κωνσταντινουπόλεως.

«Ανέγραψεν εις τινα ασθενή θειϊκήν κινίνην λέγων εις αυτόν να διαρέσχη την δόσιν εις τέσσαρα μέρη και να λαμβάνη εν εξ αυτών καθ' έκαστην. Ο ασθενής έφαγε την συνταγήν εις τέσσαρα τεμάχια και έθεραπεύθη.

«Ο Ιατρός κ. Espinasse ανέκοινωσεν ότι κατά τι των ταξειδιών του, μη έχων θειϊκήν κινίνην, έδωκεν εις τους εξ ελάδους καχεξίας πάσχοντας ασθενείς του εν άγνοία αυτών καρψύλια εκ διουανθρακικού νατρίου. Το παραχθέν αποτέλεσμα υπήρξε το αυτό προς το συνήθως επιτυγχανόμενον διά της θειϊκής κινίνης. Οι ασθενείς έπίστευον ότι τοίς ειχε δώσει το τελευταίον τουτο φάρμακον.

«Πάσαι αυται αι μέθοδοι εινε όντως αποτελεσματικαι ως εκ της ψυχικής ενεργείας ην εξασκουσι χάρις εις την εις αυτάς πεποιθήσιν των ασθενών».

Εφημερίδες:

«Υπό τον τίτλον *Τα θέατρα επί Οθωμαν* δημοσιεύει ο κ. Βελλιανίτης εις τας «Αθήνας» σχετικα περί του πρώτου εν Ελλάδι θεάτρου. Ίδου τί γράφει περί της πρώτης ελληνικής σκηνης: «Αι πανταχού διασπαρείσαι ελληνικαι οικογένειαι ηρξάντο συγκεντρούμεναι εν Ναυπλίω, καθέδρα τότε, και επήρθη ούτως εκει κοινωνία πλείστα περιέχουσα στοιχία ευρωπαϊκού πολιτισμού, ούτως ώστε αι οικογένειαι αυται δέν παρεκωλύοντο εκ των πολήψων και της αυστηρότητος των τότε ήθών, άλλ εύρισκον τρόπους να διασκεδάζουσιν την άνίαν και την πληξιν της μελαγχολικής πόλεως. Έννοείται ότι αι διασκεδάσεις των ήσαν άνάλογοι προς τα μέσα άτινα ήδύνατο να παράσχη η πόλις. Ούτως εις του Αλεξάνδρου Μαυροκορδάτου έδρευον: έχοντες ως μόνην ορχήστραν τον άξιωματικόν Αξελόν, όστις έφαλλε τους χορούς και έκράτει τον ρυθμόν κρούσων τας παλάμας. Έννοείται ότι και οι άφελείς ούτοι χοροί δέν ήσαν όλως ακίνδυνοι εις ένα τουτον ο Νικόλαος Σκούφος έπληθίσασε την νεαράν σύζυγον του Θεοδώρου Γρίβα και την εξήτησε να χορεύουσιν τουτο ιδών ο Γρίβης ήγγέρθη και πηρ πνέων, έσχερ την σπάθην όπως κρουογήσχη τον χορευτήν, ότε επεμβάντες οι οικοδοεόταται έσωσαν εξ άφύκτου σφαγής τον Σκούφον.

Μεθ' όλην όμως την αγριότητα της εποχής εκείνης,

διελάνθανε κάποια ευρωπαϊκού πολιτισμού κοινωνική κίνησις, ο δε Δημήτριος Καλέργης, ήτο ό έπινοών παντός είδους διασκεδάσεις. Ούτος ήμερών τινά επρότεινε την παράστασιν κωμωδίας εις την οικίαν του. Κατ' άρχάς επροτάθη η κωμωδία να εινε γαλλική, διότι τοιαύτη ελληνική δέν υπήρχεν. Ο Αλέξανδρος Ραγκαβής όμως επέμενεν όπως η πρώτη δοθησομένη επί ελευθέρου εδάφους θεατρική παράστασις η ελληνική. Οπισχέθη δε ότι θα έπαρουσίαζε το κείμενον τοιαύτης νέας ελληνικής κωμωδίας.

Αλλά η έλληνικη κωμωδία δε ήτο η μόνη δυσχέρεια. Πάσαι αι εν Ναυπλίω κυρία άνδισταντο εις τας παρακλήσεις των διοργανωτών της παραστάσεως, άρνούμεναι να έκτεθώσιν επί της σκηνης καιτοι αυτή έκροκκετο να στηθή εντός ιδιωτικής αίθουσής.

Έν τούτοις διευκολύνθη το πρόημα επιστρέφωσιν εις την οικίαν του ο Ραγκαβής, ήρχισε να στρέψη κατά νοών πλοκήν τινα κωμωδίας, καθ' ήν να υπάρχη και να μη υπάρχη πρόσωπον γυναικείον, επεδόθη δε εις την συγγραφήν δι' όλης της νυκτός και της επομένης ήμέρας, την δ' έσπέραν έπαρουσίασεν εις την όμήγυριν και ανέγνωσε την κωμωδίαν του «Γάμος άνευ νύμφης». Πάντες την έδέχθησαν προθύμως και την εκειροκρότησαν, ήρξαντο δε και αι παρασκευαι της παραστάσεως. Αλλά εν των μελών του ερασιτεχνικού τουτου θιάσου, ο Μουρούζης, μετεμελήθη, διότι εις την κοινωνίαν τότε του Ναυπλίου διεκρίνοντο δύο κυριαί άσπι άρχιθεις: ο Οδησσός, εξ ών η μία ήτο περικαλλής. Ο Μουρούζης έφοβήθη μήπως αι κυριαί αυται, η τοιάχιστον η μια εξ αυτών, ελάβη τινα των εν τη κωμωδία λεγομένων ως ειρωνευομένων αυτήν και δυσσεπτηθή. Ματαιώς διεμαρτύρητο ο Ραγκαβής και απέδεικνυεν ως άπορον τον φόβον τουτον. Αι παρατηρήσεις του Μουρούζη απειρήχθησαν κάντας, η δε κωμωδία αυτή άπερρίφθη, και άντ' αυτής επαιχθη άλλη της έφευρέσεως του Καλέργη. Το γυναικείον πρόσωπον υπεκρίθη ο Ραγκαβής, τον δε έρασιτην ο Μουρούζης, την δε ορχήστραν άπετέλουν οι δύο Μολδαυοί Βάσσα, οτινες ήσαν άριστοι καθαρισται. Η επιτυχία της παραστάσεως ήτο πλήρης. Την παράστασιν ήκολούθησε χορός καθ' όν, λέγει ο Ραγκαβής, ως η νυκτερίς, ήτις ούτε μεταξ των πτηνών, ούτε μεταξ των ποντικών δίνονται να ανακαταριθμηθή, ούτω και αυτός, ούτε μετά των κυριών να χορευή ήδύνατο διότι ήτο ως κυρία ένδεδυμένος ούτε μετά των κυριών, διότι όπως τον καλόγηρον, ούτω και τας κυρίας δέν κάμνει το ένδυμα.

Εις την «Εστία» γράφωσιν ο κ. Ν. Ι. Λάσκαρης περί του ελληνικού θεάτρου εν Ρουμανίη, λέγει ότι μέχρι του 1815 το θεατρον εν γενει ήτο άγνωστον καθ' όλην την χώραν εκείνην. Θίασοι μόνον γυμναστών, άθλητών σχολοβοτών, ταχυδακτυλοφυγών και γελατοποιών, διερχόμενοι εκειθεν από καιρού εις καιρόν προσείλκον τα πλήθη τα όποια «χάσκοντα, κατά την έκφρασιν Ρωμούνου χρονογράφου, έθεδώντο τους καλλιτέχνας και ενετρέφωσιν εις την τέχνην.»

Οι Έλληνες άνειρεύθησαν εν τούτοις την άνάστασιν της αρχαίας τραγωδίας και την ίδρυσιν θεάτρου. Αλλά έχρημάζετο να δοθη άδίκησιν εκ των άνω άπετάθησαν λοιπόν προς την νεώτερην κόρην του ήγεμόνος Καρατζά Δομνίτσαν Ραλλούν της όποιος η καλαισθησία και φιλοπατρία ήτο εις όλως γνωστή.

Η σύγγης κόρη προθύμως έδέχθη να πρώτοστα τίση εις την δύσκολον επιχείρησιν και ήρχισε να εργάζεται εις την εκτέλεσιν του συλληφθέντος σχεδίου. Αλλά ούτε κτίριον θεάτρου υπήρχε τότε ούτε έργα προς παράστασιν ούτε πρόσωπα κατάλληλα.

Έν τούτοις η ένδουσιώδης κόρη ήγειρε μικράν αυτοσχέδιον σκηνην εις την αίθουσαν του ήγεμονικού άνακτόρου και αυτή με άλλους νέους, υίους ευπατρι-

δών, ήμφιεσμένοι ιστορικής στολάς κατασκευασθείσας εκ πεπαλαιωμένων ένδυμάτων, και φέροντες στέμματα και κόρην εξ επιχρύσου ναυτοχάρτου, υπό την όδηγίαν και έποικειαν αυτής, επήγγελλον κατ' άρχάς μεν μονολόγους εξ αρχαίων δραμάτων εν πρωτοτύπω η παραφράσει, άργότερον δε παρίστανον και ολοκληρώνουσ σκηνας εκ του αρχαίου ελληνικού και σύγχρονου ευρωπαϊκού δραματολογίου.»

Έν τω μεταξ η Ραλλού συνέπληρωσε τον εξ ευπατριδών θίασον της δια μαθητών της εν τη συνοικία Magureanis περιβλέπτον τότε ελληνικής σχολής, παρεκάλεσε δε τους εξέχοντας επί παιδεία Έλληνας να μεταφράσουσιν έργα τα όποια υπό την άμεσον έποικειαν αυτής και τινων των τότε καθηγητών, άνετίβασεν επί της σκηνης του μικρού της θεάτρου.

Μεταξ άλλων ο αυτοσχέδιος αυτός θίασος έδωκε την «Εκάβην» του Εφριπίδου, τον «Ορέστην» του Αλφιέρη, τον «Ιούλιον Βρούτον» του Βολταίρου και το ειδύλλιον του Λόγγου «Δάφνης και Χλόη», εις τα όποια διεκρίθη ο Κωνσταντίνος Αριστίας, άφωσιωθείς μετέπειτα εις το θεατρον.

Η ήγεμονόποις, η όποια άνειρεύετο και πολύ άνώτερον του προχείρου αυτού θεάτρου, ήρχισε να σκέπτεται περι άνεγέρσεως δημοσίου θεάτρου και περι εκπαιδεύσεως των ερασιτεχνών ήθοποιών της. Απέστειλε λοιπόν τον Αριστίαν εις την Γαλλίαν να διδαχθή την άπαγγελίαν και την υποκριτικήν και να άκούη τον μέγαν ήθοποιόν Τάλμαν. Τον χειμώνα λοιπόν του 1817 οικοδόμησε παρά την συνοικίαν «Έρυθρά Βρύση» αίθουσαν «έν η συναθροίζόμενοι οι βογιάροι και αι δέσποιναι — εucoue — διήρχοντο τας μακράς του χειμώσος νύκτας.»

Ο κ. Λάσκαρης ούτω περιγράφει το πρώτον αυτό θεατρον της Δομνίτσας Ραλλούσ:

Η αίθουσα, μήκος μεν τριάκοντα εξ μέτρων πεπικού, πλάτους δε έννά, ειχε τρεις σειράς δι' έρυθρού έριούχου επεστρωμένον θεατρικόν μετά παραπετασμάτων εκ μαλλίνου ύφασματος και δια λευκών κροσσών κεκοσμημένον. Επί της πρώτης σειράς, προς τα δεξιά, έκαιτο μεγας σοφάς εκ κορφυρού ολοσχηρικού, προωρισμένος δια τον ήγεμόνα, εν δε τη πλατεία υπήρχον δέκα και τέσσαρες σειραι έδρών εκ σανίδων, κεκαλυμμένων δι' έρυθρού έριούχου.

Μεταξ της πλατείας και της σκηνης, κειμένης εξ σπιθαμάς υπεράνω του εδάφους, ετίσικετο η δεχίστρα.

Η αίθλια παρίστανε τον Απόλλωνα, κρατούντα μεγάλην λύραν.

Η αίθουσα ειχε σχήμα πετάλου άνευ του παραμικρού διακόσμου, καθόσον ειχε μετασκευασθη εν σπουδή και εκ του προχείρου εκ σανίδων. Έκατέρωθεν μεταξ των θεατρικών καθώς και επί της σκηνης υπήρχον κηροστάται εκ λευκοσιδήρου μετά κηριαν εκ λίτους. Κατά τα εντ'actes δύο άθίγγανοι, φέροντες έρυθράν περιβολήν, εκαθάριζον τα κηρια, είτε συνήθροίζον τα επί του εδάφους πίπτοντα αντικαθιστώντες αυτά δια νέων.

Οσάκις ο ήγεμών μετέβαινε εις το θεατρον τα άλειμματόκηρια αντικαθίσταντο δια λαμπάδων εκ καθαρού κηρού.

Τα θεατρικά της μέσης σειράς ήσαν προωρισμένα δια την άριτοκρατίαν, προτιρηπάδα, ως έλέγετο τότε, τους προξένους των Δυνάμεων και τους εν τέλει, έτιμώντο δ' ένός Κασαροβασιλικού φλωριου δι' έκαστην παράστασιν.

Τα λοιπα έτιμώντο δέκα Βλαχικών γροσίων (τεσσάρων περιπου σημερινών φράγκων) αι δ' εν τη πλατεία έδραι τριών γροσίων (1, 0 φρ.).

Αι άγγελιαί εργάροντο άνεξαιρέτως Έλληνιστι, έξετυπώντο δ' εν τω κατά την συνοικίαν Μαυρογένους τυπογραφείω του στολνίκου Κλιντσιάνου του

σοφού Μακεδόνας, Ιατρού Καρακάση και του σλονγκέρου Τολιτσέανου.

Κατά τα επικρατούντα τότε παρά ταις Αύλαις των ήγεμόνων έθιμα, η εις το θεατρον έλευσις του ήγεμόνος ήγγέλλετο υπό του ήγεμονικού διαγγελέως τοίς θεαταίς, οτινες ώφειλον να έγερθώσι και να ανακράξωσι τοίς:

«Ζήτω η Αυτού Υψηλότης!»

Έν τή ως άνω περιγραφείσχη αίθουση έδόθη το έσπέρας της 7 Σεπτεμβρίου 1818 η πρώτη παράστασις Γερμανικού θιάσου δια του μελοδράματος του Ροσσίνη «L' Italiana in Algeria».

Αλλά η μετ' ού πολυ έσπευσμένη και λαθραία δια τα γνωστά γεγονότα φυγή εκ Βλαχίας του ήγεμόνος Καρατζά άφήκεν άτελες το κατριοικώτατον της Ραλλούσ έργον, όπερ κατόπιν μετ' επιτυχίας συνέπληρωσαν άλλοι.

ΟΛΙΓΟΣΤΙΧΑ

Η προσεχής διάλεξις των «Παναθηναίων» θα γίνη υπό του κ. Δ. Κακλαμάνου. Θέμα: «Η αρχαία τραγωδία».

Ορίσθη υπό της έπιτροπής το 1906 δια την τέλειον των Ολυμπιακών Αγώνων εις τας Αθήνας. Το πρόγραμμα θα δημοσιευθή άργότερα.

Ο κ. Δ. Βικέλας εξέλεγη εκ νέου πρόεδρος του «Συλλόγου προς διάδοσιν ώφελίμων βιβλίων» παμψηφει.

Λέγεται ότι την προσεχή χειμερινήν περιόδον θα δοθη εις το Βασιλικόν Θεατρον Αθηνών η *Ιργινεία* του Μωρσάς υπό των γάλλων ήθοποιών Σιλβόιν, οι όποιοι έπαιξαν με τόσην επιτυχίαν εις το θεατρον της Οράγγης.

Ο Πανιώνιος Σύλλογος Σμύρνης, εκτός του άργυρού στεφάνου, ώρισε και χρηματικόν γέρας φράγκων χρυσών 200 δια τον βραβευθησόμενον ποιητήν. Συγχρόνως παρατείνει την προθεσίαν προς υποβολήν έργων μέχρι της 25 Φεβρουαρίου συμπεριλαμβανομένης.

Ο κ. Ψυχάρης εξέλεγη καθηγητής της νεοελληνικής εις την Σχολήν των ανατολικών γλωσσών των Παρισίων αντί του αποθανόντος τελευταίως Αιμιλίου Λεγρών.

Ο παρεπιδημών Ιταλός δημοσιογράφος Δάλια Πατερνόστορο διεύθυντης της «Θεατρικής έπιθεωρήσεως» θα όμιλήσχη την προσεχή Δευτέραν εις τον «Παρισιασόν» περί του φιλαλληνικού έργου του Μπόβιο.

Εις την Μόσχαν παρεστάθη ο *Βουσανόκης*, το νέον δράμα του Τσέχοφ, του όποιον την υπόθεσιν έδωκε πρό της παραστάσεως ο συνεργάτης μας κ. Μ. Λυκιαρδόπουλος εις την τελευταίαν του εκ Μόσχας ανταπόκρισιν προς τα «Παναθηναία».

Κατά την άγγελθείσασιν πυρκαϊάν της βιβλιοθήκης του Τουρίνου εκάψασαν καλλιτεχνικά άριστοεργήματα, κώδικες και χειρόγραφα μεγιστης αξίας. Οι καταστραφέντες τόμοι άνέρχονται εις δέκα χιλιάδας.

Εφευρέθη νέον μηχανήμα προς χλωροφόρμωσιν χωρίς κανένα κίνδυνον δια τον ασθενή. Ηοχισαν ήδη να γίνονται δοκιμαί εις τα νοσοκομεία του Αμβούργου και της Λυβέν.

Ὁ ἄγγλος φιλόλογος Ἐδμόνδος Γκόσσε, διαμαρτυρούμενος διὰ τὴν ἀποδοθείσαν ὑπὸ τοῦ γαλλικοῦ τύπου ἀδιαφορίαν τοῦ ἀγγλικοῦ κοινῷ πρὸς τὸν μεγάλον φιλόσοφον Ἑρβερτ Σπένσερ, ἀπευθίνει ἐπιστολὴν πρὸς τὸν ἀγγλικὸν «Χρόνον», διὰ τῆς ὁποίας εἰσφενεύεται τὰ γαλλικὰ φύλλα τὰ ὅποια ἀνέγραψαν τὴν εἰδήσιν αὐτήν. Παρακαλοῦμεν τοὺς ἐν Γαλλίᾳ φίλους μας, λέγει ἐν τέλει τῆς ἐπιστολῆς του, νὰ μᾶς πιστεύσουν ὅτι αἱ ἀνεπτυγμέναι τάξεις μας δὲν ἀγνοοῦν διόλου ὅτι ὁ Ἑρβερτ Σπένσερ εἶναι μία ἀπὸ τὰς δόξας τῆς ἀγγλικῆς φιλολογίας.

Εἰς τὴν Ἀγγλίαν πρόκειται νὰ υποβληθῇ νομοσχέδιον πρὸς παραδοχὴν τοῦ παραδεγμένου ὑπὸ τῆς Εὐρώπης μετρικοῦ συστήματος.

Ὁ Αἰγύσιος Στρίνπεργ ἐξέδωκε δύο νέους τόμους «Σαγορ» καὶ «Ἐνοσμ». Εἰς τὸν τελευταῖον περιγράφεται ἡ ἐπιστροφή τοῦ ποιητοῦ εἰς Στοκόλμην μετὰ πολλῶν ἐτῶν ἀπουσίας.

Ἀπέθανε ὁ ἄγγλος μυθιστοριογράφος Γεώργιος Γκίσσον. Ὁ Γκίσσον, τοῦ ὁποίου τὸ ἔργον ἦτο συγγενὲς μετὰ τὸ ἔργον τοῦ Ζολά, ἐθαυμάζετο ὅχι εἰς τὴν πατρίδα του ἀλλ' εἰς τὸ ἔξωτερον καὶ ἰδίως εἰς τὴν Γαλλίαν, ὅπου καὶ μετεφράσθησαν ἔργα του.

Εἰς τὴν Ἰαπωνίαν ἀγγέλλεται νέον δράμα *Αἰμίλιος Ζολά*.

Ὁ Σπένσερ ἔγραψε: «Ἐν ἀπὸ τὰ ἰσχυρότερα μου αἰσθήματα εἶναι ἡ φρίκη τῆς στρατοκρατίας. Ὁ πόλεμος ἔδωκε πλέον ὅτι ἠμποροῦσε νὰ δώσῃ.

Εἰς τὴν Γενεύην πρόκειται ν' ἀνεγερθῇ δι' ἐράνου ναὸς πρὸς τιμὴν τῆς δολοφονηθείσης κατὰ τὸ 1898 εἰς τὴν πόλιν αὐτὴν αὐτοκρατορίας Ἐλισάβετ τῆς Αὐστρίας.

Ὁ ἄγγλος ζωγράφος Watts ἔγραψε τὸν πρόλογον τοῦ ἑκτάτου ἐκδοθέντος βιβλίου *Μιχαήλ - Ἄγγελος Μπουοναρρόσι* ὑπὸ τοῦ λόρδου Ronald Sutherland Gower. Εἰς τὸν πρόλογον αὐτὸν ὁ Watts λέγει: Πρέπει νὰ κληθῶμεν τὸν Μιχαήλ - Ἄγγελον ὡς ζωγράφον μᾶλλον παρά ὡς γλύπτην.

Ἡ Διεθνὴς εἰταιρία τῶν ζωγράφων καὶ τῶν γλυπτῶν ἐξέλεξε πρόεδρον τὸν περιφημὸν γάλλον γλύπτην Αὐγουστον Ροντέν.

Εἰς τὸ Κένζιμπεργ δι' ἐορτασθῆ τὸν προσεχὴ μῆνα ἡ ἑκατονταετηρίς τοῦ μεγάλου φιλοσόφου Κάντ.

Ἐπιστῶμεν τὴν προσοχὴν σας εἰς τὴν Βαν καὶ Γιν βελίδα τοῦ ἐξαφύλλου.

ΝΕΑ ΒΙΒΛΙΑ

ΡΟΔΑ ΚΑΙ ΜΗΛΑ Ψυχᾶρη. Τόμος Β Ἀθήνα, βιβλιοπωλεῖο τῆς «Ἐστίας» 1903, σφ. 16ον σελ. 380 δραχ. 10.

ΑΝΕΚΔΟΤΟΣ ΣΥΛΛΟΓΗ ἠθῶν, ἐθίμων δημοτ. ὁμαδιῶν, προλήψεων, δεσποδαιμονιῶν, παροιμιῶν αἰνιγματῶν κτλ. τῶν Καρῶν ὑπὸ Μιλτιάδου Α. Λουλουδοπούλου. Βάρνα 1903 σφ. 16ον σελ. 198 φρ. χρ. 2.

KLEON RANGABE von Karl Macke. Breslau, schlesische Verlags-Anstalt v. S. Schottlaender. (Sonderabdruck aus «Nord und Süd»).

ΠΕΡΙ ΤΗΣ ΕΝ ἈΡΓΙΝΟΥΣΑΙΣ ΝΑΥΜΑΧΙΑΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΔΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΑΤΑΔΙΚΗΣ ΕΙΣ ΘΑΝΑΤΟΝ ΤΩΝ ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΣΤΡΑΤΗΓΩΝ ὑπὸ Παντιᾶ Μ. Καράλη. Ἀθήναι 1903 τυπογραφεῖον Π. Λεῶν.

ΧΙΜΑΙΡΑ ὑπὸ Κώστα Καιροφύλα Ἀθήναι 1903, Τυπογραφεῖον Νομικῆς

Η ΡΟΔΟΛΑΦΗΝΗ ὑπὸ Gabriele d'Annunzio, μετάφρασις Κώστα Καιροφύλα. Ἀθήναι 1902.

ΑΘΗΝΑ σύγγραμμα περιοδικὸν τῆς ἐν Ἀθήναις ἐπιστημονικῆς Ἑταιρείας. Τόμος Δέκατος πέμπτος. Τεύχος δεύτερον, τρίτον καὶ τέταρτον. Ἀθήνησιν. Ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Δ. Σακελλαρίου 1903.

ΡΩΣΣΙΚΑ ΔΙΗΓΗΜΑΤΑ μεταφρασθέντα ἐκ τοῦ ὁμοσπουτοῦ ὑπὸ Παύλου Λέφα - Β. Γάροσην, Μ. Γόρμη, Α. Τσέχοφ, Β. Κορολέγκο, Α. Τολστόη μετὰ βιογραφικῶν καὶ κριτικῶν παρατηρήσεων. - Βιβλιοθήκη Μαρσαλή ἀρ. 219. Παράρτημα ἀρ. 16. - Ἐν Ἀθήναις, Τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου 1903.

ΑΜΕΔΕΕ THIERRY ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΑΤΤΙΛΑ καὶ τῶν διὰδόχων αὐτοῦ μέχρι τῆς ἐν Εὐρώπῃ ἐγκαταστάσεως τῶν Οὐγγρων κατὰ μετάφρασιν Σ. 1. Βουτιρᾶ Τεύχος τρίτον. Ἐν Ἀθήναις, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου 1903.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΠΟΛΕΩΣ ΑΘΗΝΩΝ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας ἀπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ μέχρι τῆς ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτήσεως ὑπὸ Φερδινάνδου Γρηγοροβίου, μεταφραστῆσα ἐκ τῆς Γερμανικῆς μετὰ διορθώσεων καὶ προσθηκῶν ὑπὸ Σπυρίδανος Π. Λάμπρου - Βιβλιοθήκη Μαρσαλή ἀρ. 221 - Τόμος Α τεύχος πρῶτον. Ἐν Ἀθήναις, τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου 1904.

ΕΛΛΗΝΙΔΕΣ ΒΙΟΓΡΑΦΟΙ ΚΑΙ ΚΥΡΙΑΙ ΚΩΛΙ-ΚΩΝ κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας καὶ ἐπὶ τουρκοκρατίας, μετὰ τῶν παανομοιοτήτων ὑπὸ Σπυρίδανος Π. Λάμπρου - Ἀπόσπασμα ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου. - Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογρ. Π. Δ. Σακελλαρίου 1903.

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΚΟΛΙΑΙΩΝ ΑΠΟΦΥΞΕΩΝ ΚΑΙ ΘΥΛΑΚΩΝ τοῦ λάρυγγος τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῶν παθήκων ὑπὸ Γεωργίου Σκλαβούνου καθηγητοῦ τῆς ἀνατομικῆς καὶ διευθυντοῦ τοῦ Ἀνατομικοῦ. - Ἀνατομικῆς ἐκ τῆς ἐπετηρίδος τοῦ Ἐθν. Πανεπιστημίου. - Ἐν Ἀθήναις τύποις Π. Δ. Σακελλαρίου.

SYLVIA OU LE ROMAN DU NOUVEAU WERTHER par Ernest Gaubert. - Paris 1904 Bibliothèque Internationale d'édition, 9 Rue des Beaux-Arts.

BYZANTINISCHE ZEITSCHRIFT herausgegeben von Karl Krumbacher, 13ter Band, Februar 1904. - Leipzig, Druck und Verlag von B. G. Teubner.

LA CR. SE MACÉDONIENNE par Maurice Gandolphe. - Paris, Perrin fr. 3.50.

L'EMPIRE BYZANTIN, SON ÉVOLUTION SOCIALE ET POLITIQUE. - Paris 1904, Pion, 2 vol fr. 40.

PRO MACÉDONIA par Victor Bérard. - Paris 1904, Colin fr. 2.

Ἀγγέλλονται:

ΠΕΡΙΚΛΗΣ - ΑΣΙΑΣΙΑ ἱστορικὴ μελέτη ὑπὸ Γ. Ν. Φιλαρέτου εἰκονογραφημένη, ἐπὶ τῇ βάσει ἀρχαίων πηγῶν.